פערלאַג פראגרעס ווארשא

געוועזענע א. קאַפּיק'ס אויסגאַבען.

אָדָם־הָרִאשׁוֹנ'ס דוֹרוֹת

אדער

דִי פָּארְהִיסְטָארִישֶׁע צַייט פון מֶענְשֶׁעןּ.

פערפאַסט דורך

קודריאַווסקי.

מיט צייכנונגען צום ענדע.

צווייטע אויסגאבע

ווארשא. תרס"ה.

דרוק ש. ב. לנדא, נאלעווקי 38.

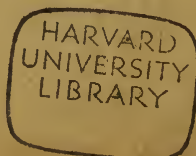
ОДОМЪ-ОРИШЕЙНСЪ ДЕЙРЕСЪ

т. е. Первобытная жизнь человѣка.

Сочиненіе Кудрявскаго.

Переводъ съ русскаго.

Изданіе „ПРОГРЕСЪ“.

Дозволено Цензурою
Варшава, 15 Сентября 1904 г.

Тип. I. Эдельштейна, Налевки 38.

אַיינְלֵייטוּנְג.

דָאס רוב מֶענְשֶׁען וָואס הָאבֶּען וֶועניג גֶעלֶעזֶען אוּנ גֶעטְרַאכְט, מֵיינֶען, אַז פוּן אֵייבִּיג אָן, פוּן שֵׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית, הָאט דִי וֶועלְט גֶעלֶעבְּט פּוּנְקְט אַזוֹי וִוי זִי לֶעבְּט יֶעצְט. אֱמֶת דָאס וַוייסְט שׁוֹין יֶעדֶער, אַז נִיט אַלֶע מָאל הָאבֶּען מֶענְשֶׁען גֶעקֶענְט אַזוֹי וִוי יֶעצְט פְלִיהֶען אִין דֶער לוּפְטֶען מִיט לוּפְט-בַּאלָאנֶען, לוֹיפֶען שְׁנֶעלל וִוי אַ פַייל אוֹיף אַייזֶענְבַּאהְנֶען, אִיבֶּערְגֶעבֶּען דִי גֶעדַאנְקֶען דוּרְךְ טֶעלֶעגְרַאפֶען אוּנ טֶעלֶעפָאנֶען אוּנ בֶּענוּצֶען זִיךְ מִיט אַלֶע אִיבְּרִיגֶע עֶרפִינְדוּנְגֶען, מִיט וֶועלְכֶע עֶס רִיהְמְט זִיךְ דֶער נֵיינְצֶעהְנְטֶע יַאהְרְהוּנְדֶערְט. אָבֶּער וֶוער שְׁטֶעלְט זִיךְ דָאס פָאר, אַז עֶס אִיז גֶעוֶועזֶען אַמָאל אַ צַייט וֶוען דִי מֶענְשֶׁען זַיינֶען גֶעגַאנְגֶען הוֹיל-נַאקֶעט, הָאבֶּען גֶעוואוֹינְט אִין הָאהְלֶען אָדֶער אוֹיפ׳ן פְרַייֶען פֶעלְד אוּנ גֶעלֶעבְּט וִוי דִי ווִילְדֶע חַיוֹת? וֶוער הָאט אַ רִיכְטִיגֶען בֶּעגְרִיף אוֹיף וִויפִיעל עֶס אִיז אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען גֶעוָוארֶען דָאס לֶעבֶּען פוּן מֶענְשֶׁען, צַייט עֶר גֶעפִינְט זִיךְ אוֹיף דֶער עֶרְד בִּיז הַיינְט, סַיי דָאס לֶעבֶּען פוּן יֶעדֶען אֵיינְצִיגֶען מֶענְשֶׁען בֶּעזוּנְדֶער אוּנ סַיי דָאס גֶעזֶעלְלְשַׁאפְטְלִיכֶע לֶעבֶּען? מֶען קֶען זָאגֶען, אַז פוּן דִי שְׁוַאר-גָאנִישֶׁע לֶעזֶער הָאט כִּמְעַט קֵיינֶער קֵיין בֶּעגְרִיף נִיט וֶועגֶען דֶעם. אִין אֱמֶת׳ן אָבֶּער זַיינֶען דִי מֶענְשֶׁען נִיט מִיט-אַ-מָאל גֶעקוּמֶען צוּ דֶער מַדְרֵגָה אוֹיף וֶועלְכֶע זֵיי שְׁטֶעהֶען הַיינְט; הוּנְדֶערְטֶער אוּנ טוֹיזֶענְדֶער יָאהְרֶען הָאבֶּען גֶעדוֹיעֶרְט בִּיז דָאס לֶעבֶּען הָאט בֶּעקוּמֶען אַזַא פָארְמֶע ווִי מִיר גֶעפִינֶען יֶעצְט; גַאנְצֶע דוֹרוֹת, גַאנְצֶע גֶעזֶעלְלְשַׁאפְטֶען הָאבֶּען אוֹיף דֶעם גֶעהָארֶעוֶועט, דִי מֶענְשְׁהַייט הָאט זִיךְ גַאנְץ פַּאמֶעלִיךְ, טְרִיט בַּיי טְרִיט, עֶנְטְוִויקֶעלְט אוּנ אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען, אַזוֹי אַז קֵיינֶער הָאט גָאר נִיט בֶּעמֶערְקְט דִי פֶּעראֶנְדֶערוּנְגֶען וָואס זַיינֶען פָארְגֶעקוּמֶען אִין זַיין צַייט, אוּנ יֶעדֶער דוֹר הָאט גֶערֶעכֶענְט, אַז עֶר לֶעבְּט פּוּנְקְט ווִיא זַיינֶע עֶלְטֶערְן הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט.

אִיבֶּערְהוֹיפְּט אִיז אַ טָעוּת צוּ רֶעכֶענֶען, אַז אַלְץ וָואס מִיר זֶעהֶען פַאר זִיךְ אִיז אַזוֹי פוּן אֵייבִּיג אוּנ מִיר וֶועלֶען דָאס אַלְץ לָאזֶען אִין דֶעם זֶעלְבֶּען צוּשְׁטַאנְד וִוי הַיינְט, וָוארוּם בֶּאֱמֶת שְׁטֶעהט קֵיין

זאך נישט אויף איין ארט. גיט נאר דעם מענשענס לעבען אונ אלע געזעלשאפטליכע ארדנונגען בייטען זיך, נאר אלץ אהן א אויסנאהמע אנדערט זיך כסדר. די געלעהרנטע האבען מיט אותות ומופתים בעוויזען, אז אפילו דיא ערד גופא בייט זיך אויך; זיי האבען דערוויזען, אז לכתחילה איז די ערד געוועזען אין א צוברענטען צושטאנד, א שטיק צושמאלצענע מאססע, נאר מיט דער צייט האט זי זיך אפגעקיהלט אונ עס האבען זיך אויף איהר אנגעהויבען בעווייזען געוויקסע, חיות אונ מענשען *).

פון דער צייט וואס דער מענש געפינט זיך אויף דער ערד הייבט זיך אן זיין היסטאריע, וועלכע בעשטעהט – אזוי ווי אלסדינג – פון שטאנדיגע איבערבייטונגען. נאר די איבערבייטונגען זיינען אזוי לאנגזאם אונ אזוי פאמעליכ'ן געשעהען, אז קיינער האט זיי ניט געפיהלט אונ יעדען האט זיך געדאכט אז ער לעבט נאכ'ן אלטען שטייגער, פונקט ווי מיר פיהלען ניט דיא פאראנדערונגען וועלכע קומען-פאר אין אונזערע צייטען.

– אבער פון וואנען ווייסט איהר דאס, שרייבער? – וועט געוויס פרעגען יעדער איינפאכער לעזער – פון וואנען ווייסט איהר אז א מאל איז דער מענש געוועזען גאנץ ווילד, גלייך צו א בהמה, אונ נאר גאנץ לאנגזאם איז ער לייטישער געווארען אונ געקומען צו זיין היינטיגער מדרגה? איהר אליין זאגט דאך אז קיינער בעמערקט גאר גישט די שנויים וואס קומען פאר אין זיין צייט אונ יעדער גלויבט אז ער לעבט פונקט ווי זיינע עלטערן האבען געלעבט, טא פון וואנען ווייסט איהר גאר אז עס זיינען פארגעקומען אין דעם מענשענס לעבען אזאלכע אונגעהייערע שנויים?

מיינט ניט אז עס איז אנגעקומען לייכט איידער מען האט זיך דאס דערוואוסט, דאס אליין האט אויך לאנג געדויערט, אונ נאר

*) וועגען דער ערד, וויא אזוי זי איז ענטוויקעלט געווארען אונ האט בעקומען איהר היינטיגע פארמע, מאכען מיר פארטיג א בעזונדער ביכעל. וועלכעס וועט אין גיכען אפגעדרוקט ווערען.

א. ק.

ביסליכוויז זיינען מיר צו דעם געקומען, אט וועל איך אייך מאכ באלד ערצעהלען ווי אזוי דאס איז געשעהען.

ערשטענס געפינען זיך נאך עד היום שפורען פון די פארציטיגע מענשען, עס זיינען אונז פארבליבען פון זיי פערשיעדענע אנדענקען, פון וועלכע מיר קענען וויסען וואס דאמאלס איז געשעהען אונ וואס פאר א לעבען זיי האבען דענסטמאל געפיהרט.

אין פיעל ערטער געפינט מען אין דער ערד מענשליכע ביינער, סקעלעטין, שארבענס אונ נעבען זיי געפינט מען פערשיעדענע געפעס, כלי בית אונ ציערונג, וועלכע האבען בעשיינפערליך געהערט צו די מענשען וואס האבען דאמאלס געלעבט. אויך אין אונזערע מקומות, אז מען גראבט אויף גאנץ אלטע קברים געפינט מען דארט פערשיעדענע בעלי־בתישקייט און כלי זיין (געוועהר), וועלכע מען פלעגט פארצייטענס בעגראבען צוזאממען מיט די בר־מינן'ס. אט פון די נאכגעבליבענע זאכען „שטויסען מיר זיך אן" ווי אזוי מענשען האבען געלעבט אין די אלטע ציטען.

אויסער דעם געפינען מיר ביי די פארצייטיגע שרייבער גאנצע ערצאהלונגען ווי אזוי עס האבען געלעבט די אמאליגע פעלקער אונ פון דער זעלבער צייט וואס דער מענש האט זיך נאר אויסגעלערנט פארשרייבען זיינע געדאנקען, ווייסען מיר במעט גאנץ גענוי די היסטאריע אונ דאס שטייגער לעבען פון יעדען פאלק ביז היינטיגען טאג.

נאר שרייבען איז דאך — ווי מיר וועלען ווייטער זעהען — א שפעטעריגע המצאה, זעהר פיעל צייטען אונ רורות זיינען דאך אריבער איידער דער מענש האט זיך אויסגעלערנט פארשרייבען זיינע געדאנקען, היינט פון וואנען ווייסען מיר דעם מענשענס היסטאריע פון דער צייט וואס דאס שרייבען איז נאך נאר אויף דער וועלט ניט געוועהן? נאטירליך, מען האט זיך געקענט משער זיין וועלכע פאראנדערונגען עס זיינען ביז דאמאלס פארגעקומען, אבער אזאלכע מיני טרעפענישען, בויך־סברות, האבען זייער א קליינעם וויסענשאפטליכען ווערטה; איינעם קען זיך דאכטען אזוי אונ דעם צווייטען פונקט קאפויר, היינט געה טרעף ווער פון זיי איז גערעכט!

אונ ווער ווייסט ווי לאנג מיר וואלטען זיך געמוזט בעגנוגען

מיט בלויזע השערות, שפיעלען אין טרעפעני שען און טאפען ווי דיא בלינדע. נאר אגליקליכער צופאלל האט אונז געאפענט די אויגען און געגעבען די מאגליכקייט צו וויססען גענוי, ווי האבען מענשען געלעבט גאר גאר אמאל, אין דער פאר-היסטארישער צייט, ווען אויף דער וועלט איז נאך ניט געוועזען ניט קיין שרייבערס און ניט קיין כתב צו שרייבען.

אז מען האט געפונען אמעריקא און נאכדעם אויסטראליען, האט זיך צווישען אייראפא און די צוויי נייע-געפונענע לאנדער אנגעהויבען זעהר אפטע עסקים, עס האט זיך פארבונדען צווישען זיי שטאנדיגע אויפטראגע. באלד די ערשטע רייזענדער, וואס זיינען אהין געקומען מיט'ן ים, האבען בעמערקט, אז די דארטיגע מענשען לעבען גאר אנדערש ווי די אייראפאער לעבען. אין אויסטראליען און אין אמעריקא האט מען געפונען אי אזאלכע מענשען וואס זיינען געגאנגען מוטטער-נאקעט, אי אזאלכע וואס האבען שוין געהאט גרויסע און קונציגע בנינים. די ערשטע זאך, פארשטעהט זיך, האט זיך גלייך געווארפען אין די אויגען: דער אונטערשייד צווישען דעם אייראפעאישען לעבען און דעם לעבען פון די נייע געפונענע פעלקער.

די אייראפעאישע מענשען האבען באלד בעמערקט, אז יענע פעלקער שטעהען נידעריגער פאר זיי אין אלע הינזיכטען, דאס יענע אומות זיינען ווילדע *). מען האט אויף די ווילדע געקוקט מיט אבשיי, עס איז אויך זעהר געשווינד געווארען א שנאה צווישען די אייראפאער און דיא ווילדע, און די שנאה מיט דעם האס האבען זיך נאך פארגראסערט דאדורך, וואס יענע מענשען זיינען ניט איבריג צופריעדען געוועזען מיט די נייע אומגעבעטענע גאסט, ד"ה מיט די אייראפאער. נאר ווי דיא מעשה איז שוין געוועזען, האבען די אייראפאער פארט געמוזט בעקענען זיך מיט יענע מענשען, ביי וועלכע זיי האבען זיך בעזעצט אין שכנות, הגם זיי האבען זיי ניט איבריג ליעב געהאט. זיי זיינען בעקאנט געווארען מיט זייער לעבען

*) זעה „ערצאהלונגען וועגען ווילדע מענשען", דורך אונז ארויס-געגעבען.
א. ק.

און מיט זייערע מנהגים. עס האבען זיך אויך געפונען אזאלכע, וואס זיינען שטארק מקורב געווארען מיט די ווילדע מענשען און האבען אפילו געלעבט אין איינעמען מיט זיי.

אויסער דעם, כדי צו איינהאמעווען די אומרוהיגע ווילדע שכנים, האבען די קאטוילישע מאנאכען און פראדיגער (דרשנים) געשטרעבט צו פארשפרייטען דארט די קריסטליכע אמונה, און אום צו קענען ווירקען אויף זיי, האבען די מאנאכען געמוזט זיך אויסלערנען זייער שפראכע און גוט דורכשטודירען זייער ארט לעבען. אט אויף אזא נ׳אופן האבען די אייראפאער זיך בעקענט מיט דעם לעבען פון די ווילדע פאלקער, און וואס ווייטער האבען זיי אלץ דייטליכער איינגעזעהן, אז באמת איז גאר ניט אזא גרויסער אונטערשייד צווישען די אייראפאער און די ווילדע, ווי מען האט לכתחילה געמיינט.

עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז די ווילדע האבען אויך פיעל גוטע מעלות, וועלכע מען געפינט אפט ניט ביי די אייראפאער; אין פיעל זאכען, האט זיך ארויסגעוויזען, שטעהען די אייראפאער גאר ניט העכער פאר יענע ווילדע, און גאר צום סוף האט מען זיך דערוואוסט, אז פיעל זאכען וואס עקסעסטירען יעצט ביי יענע ווילדע פאלקער, האבען א מאל עקסעסטירט אויך ביי אייראפאער.

אין פערשיעדענע ערטער פון אייראפא האט מען אנגעהויבען געפינען געוואהר (כלי־זין), כלים און ציערונג, וועלכע זיינען גאנץ עהנליך צו די, וואס די ווילדע מענשען בענוטצען. די געלעהרנטע האבען כביכול געלאזט גראבען אין דער ערד און האבען דארט געפונען א מענגע אזאלכע זאכען. פרעגט זיך: ווי קומט עס, וואס די געפונענע זאכען זיינען אזוי עהנליך צו די ווילדע מענשענס בעלי־בתישקייט, גליך ווי איין מייסטער וואלט זיי געמאכט? — ניט אנדערש, אז אונזערע עלטער־עלטער־זיידעס פארצייטען האבען געפיהרט פונקט אזא לעבען, ווי די ווילדע מענשען היינט!

אט דא איז מען ערשט ארויף אויפ׳ן ריכטיגען וועג, צו דערנעהען, ווי אזוי איז געוועזען אונזער אמאליגעס לעבען. מען האט נאר געברויכט גוט בעטראכטען וואס עס קומט־פאר היינט ביי די ווילדע פאלקער, זעהען ווי זיי לעבען, האט מען שוין געוואוסט ווי אזוי איז

גֶעוֶוען אַמָאל אוּנְזֶער אֵ י י ג ֶ ע ן לֶעבֶּען... אִין דִי ווִילְדֶע הָאבֶּען מִיר גֶעפוּנֶען אַ לֶעבֶּעדִינְגֶען בַּיישְׁפִּיעל פוּן אוּנְזֶערֶע אָבוֹת אֲבוֹתֵינוּ...

אוּנ אַז מִיר הָאבֶּען אַזוֹי אַרוּם גֶעפוּנֶען דָעם שְׁלִיסֶעל פוּן אוּנְזֶער אַמָאלִיגֶעם לֶעבֶּען, זַיינֶען דִי ווִילְדֶע גֶעוָוארֶען נָאךְ פִיעל אִינְטֶערֶע-סַאנְטֶער אִין אוּנְזֶערֶע אוֹיגֶען, מֶען הָאט נָאךְ אוֹיפְמֶערְקְזָאמֶער אוּנ מִיט מֶעהר פְלַייס אָנְגֶעהוֹיבֶּען דוּרְכְשְׁטוּדִירֶען זֵייעֶר לֶעבֶּען, ווַייל בַּאדוּרְךְ הָאט זִיךְ אַלְץ מֶעהר אוּנ מֶעהר גֶעאֶפֶענְט פַאר אוּנְז אוּנְזֶער פֶערְגַאנְגֶענְהַייט; אִין דָעם לֶעבֶּען פוּן דִי ווִילְדֶע הָאבֶּען מִיר גֶעפוּנֶען אַ נ'עֶנְטְפֶער אוֹיף אַזָאלְכֶע שַׁאֲלוֹת וָואס דִי הִיסְטָארְיֶע פוּן דִי אַיירָא-פֶּאאִישֶׁע פֶעלְקֶער הָאט אוֹיף זֵיי נִיט גֶעקָאנְט עֶנְטְפֶערֶען...

דִי אַיירָאפֶּעאֶער הָאבֶּען אַלְזָא אָפְּגֶעזוּכְט זֵייעֶר פַארְגַאנְגֶענְהַייט אוּנ הָאבֶּען זִיךְ דֶערְווִאוּסְט דִי גֶעשִׁיכְטֶע פוּן דֶער גַאנְצֶער מֶענְשְׁהַייט פוּן יֶענֶער גַאנְץ-אַלְטֶער צַייט, ווֶען דֶער מֶענְשׁ אִיז נָאךְ גֶעשְׁטַאנֶען אוֹיף אַזָא נִידְרִיגֶע מַדְרֵגָה, אַז עֶר הָאט קוּים-קוּים גֶעקֶענְט בֶּעקוּמֶען מִיטְטֶלֶען צוּ דֶערְהַאלְטֶען זַיין לֶעבֶּען; פוּן יֶענֶער צַייט, ווֶען דֶער מֶענְשׁ אִיז גֶעשְׁטַאנֶען גַאנְץ עֶלֶענְד אוּנ אַיינְזַאם אִין דֶער גְרוֹיזַאמֶער נַאטוּר, מִיט ווֶעלְכֶע עֶר הָאט גֶעמוּזְט שְׁטֶענְדִיג פִיהְרֶען מִלְחָמָה, נִיט הָאבֶּענְדִיג דֶערְצוּ קֵיין מִיטְטֶעל, אוֹיסֶער דִי, ווֶעלְכֶע דִי נַאטוּר אַלֵיין הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען, נָאר עֶר אִיז נָאךְ גֶעוֶועהְן אַזוֹי וֶועניג עֶנְטְווִיקֶעלְט, אַז עֶר הָאט נָאךְ נִיט גֶעווִאוּסְט ווִי עֶר זָאל דִי דָאזִיגֶע מִיטְטֶלֶען אָפְּזוּכֶען אוּנ זִיךְ גֶעהֶערִיג מִיט זֵיי בֶּענוּטְצֶען...

אַלְזָא, דִי גֶעשִׁיכְטֶע פוּן דֶעם מֶענְשֶׁען הֵייבְּט זִיךְ אַזוֹי אָן: דֶער מֶענְשׁ גֶעפִינְט זִיךְ אִין דֶער גְרוֹיסֶער אוּנ רַייכֶער נַאטוּר, ווָאוּ עֶר קֶען הָאבֶּען אַלְסְדִינְג וָואס עֶר דַארְף, ווֶען עֶר זָאל נָאר שֵׂכֶל הָאבֶּען ווִי אַזוֹי אָפְּזוּכֶען אוּנ נֶעהְמֶען וָואס עֶר הָאט נֶעטְהִיג. נָאר דִי זֶעלְבִּיגֶע נַאטוּר בְּרֶענְגְט אִיהם אוֹיךְ שָׁאדֶען, טְהוּט אִיהם אָן נִיט ווֶעניג צָרוֹת. דֶער מֶענְשׁ שְׁטֶעהְט אִין פִיעל הִינְזִיכְטֶען אֶרְגֶער ווִי אַ חַיָּה אִין ווַאלְד, דֶען אִיהם הָאט דִי נַאטוּר נִיט גֶעגֶעבֶּען נִיט קֵיין הַארְטֶע הָארִיגֶע הוֹיט, זִיךְ צוּ שִׁיצֶען פַאר קֶעלְט, נִיט קֵיין גְבוּרָה, שַׁארְפֶע נֶאגֶעל

אָדֶער צָאהן, זִיךְ צוּ שִׁיצֶען פַאר זַיינֶע פַיינְד. עֶר אִיז גַאנְץ עֶלֶענד אוּנ אָהן שׁוּטְץ, אוּנ נָאר דַאן וֶועט עֶר קֶענֶען אִיבֶּערְשְׁטַייגֶען אַלֶע אִיבְּרִיגֶע בְּרוּאִים אוּנ שְׁטֶעהן הֶעכֶער וִוי זֵיי. וֶוען עֶר וֶועט בֶּעסֶער פוּן זֵיי ווִיסֶען, ווִי בֶּענוּטְצֶען זִיךְ מִיט דִי בְּלִינְדֶע כּחוֹת פוּן דֶער נַאטוּר אוּנ וֶועט זִיךְ אוֹיסְלֶערְנֶען שְׁטְרַייטֶען אוּנ מִלְחָמָה הַאלְטֶען מִיט דֶער דָאזִיגֶער פַיינְדְלִיכֶער נַאטוּר, בֶּענוּטְצֶענְדִיג זִיךְ טַאקִי מִיט דִי מִיטְטֶלֶען וֶועלְכֶע דִי זֶעלְבִּיגֶע נַאטוּר אַלֵיין גִיט אִיהם... אִין דֶער דָאזִיגֶער מִלְחָמָה וֶוערֶען אַלֶע זַיינֶע פֶעהִיגְקֵייטֶען עֶנְטְוִויקֶעלְט, זַיין שֵׂכֶל וֶוערְט גֶעשַׁארְפְט, אוּנ סוֹף כָּל סוֹף אִיז עֶר מְנַצֵּחַ דִי נַאטוּר, זִי מוּז זִיךְ אוּנְטֶער אִיהם אוּנְטֶערְגֶעבֶּען.

צוּ פִיהרֶען אַ מִלְחָמָה מִיט דֶער נַאטוּר אִיז אָבֶּער אַיין מֶענְשׁ אַלֵיין נִיט אִים שְׁטַאנְד. דִי שׂוֹנְאִים זַיינֶען זֶעהר פִיעל אוּנ זֶעהר שְׁטַארְק, אוּנ כְּדֵי צוּ בֶּעשְׁטֶעהן קֶענֶען זֵיי, מוּזֶען פִיעל מֶענְשֶׁען זִיךְ פַאראַיינִיגֶען צוּזַאמֶען, עֶס וֶוערְט אַ גַאנְצֶע חֶבְרָה, אַ גֶעזֶעלְלְשַׁאפְט, אוּנ אַיינֶע דִי אַנְדֶערֶע הֶעלְפֶען זִיךְ, צוּ שְׁטְרַייטֶען קֶעגֶען דֶער פַיינְדְלִיכֶער נַאטוּר. — דֶער קַאמְפְּף, דִי מִלְחָמָה מִיט דֶער נַאטוּר אִיז אַלְזָא גֶעוֶועזֶען אוֹיךְ אַ שׁוּלֶע, אַ לֶערְן־חֵדֶר פַאר דֶעם גֶעזֶעלְלְשַׁאפְטְלִיכֶען לֶעבֶּען. דָארְט הָאט זִיךְ דֶער מֶענְשׁ אוֹיסְגֶעלֶערְנְט אוּנ אַיינְגֶעוָואהְנְט צוּ לֶעבֶּען בְּחֶבְרוּתָא מִיט אַנְדֶערֶע מֶענְשֶׁען;

„דֶער מֶענְשׁ אִיז אַ גֶעזֶעלְשַׁאפְטְלִיכֶע חַיָה" הָאט גֶעזָאגְט דֶער גְרִיכִישֶׁער פִילָאזָאף אַרִיסְטָאטֶעלֶעס. אוּנ בֶּאֱמֶת, קֵיין רַייזֶענְדֶען אִיז נָאךְ קֵיינְמָאל נִיט פָארְגֶעקוּמֶען, צוּ טְרֶעפֶען אַ מֶענְשֶׁען אֵיינְגֶעם אַלֵיין, וַוייל אֵיין מֶענְשׁ אַלֵיין אִיז גָאר נִיט אִים שְׁטַאנְד צוּ עֶקְסִיסְטִירֶען, עֶר מוּז זִיךְ פֶעראַיינִיגֶען מִיט נָאךְ אַנְדֶערֶע, עֶר מוּז לֶעבֶּען אִין גֶעזֶעלְלְשַׁאפְט מִיט נָאךְ אַנְדֶערֶע מֶענְשֶׁען, כְּדֵי עֶר זָאל הֶעלְפֶען יֶענֶע אוּנ יֶענֶע זָאלֶען אִיהם הֶעלְפֶען, צוּ שְׁטְרַייטֶען אוּנ שִׁיצֶען זִיךְ פַאר זַייעֶר אַלֶעמֶענְס פַיינְד.

דאס געזעללשאפטליכע לעבען האט זיך אלזא אנגעהויבען ביים מענשען באלד אין די ערשטע צייטען נאכדעם ווי ער איז געקומען אויף דער וועלט. די געזעללשאפט, ד"ה: דאס לעבען פון פיעל מענשען צוזאמען, האט געהאט פערשיעדענע פארמען, לויט ווי די אומשטאנדען האבען געפארדערט און לויט ווי עס איז נאטהיג געוועזען צום עקזיסטירען און קאמפפען מיט דער נאטור... ביסליכווייז איז דאס געזעללשאפטליכע לעבען געווארען שטארקער, ענטוויקעל-טער, די שייכות פון איין מענשען צום אנדערן איז געווארען אלץ גראסער און פעסטער, ביז צום סוף האט דאס צוזאמען-לעבען אויס-געארבעט ביי זיי — א ש פ ר א כ ע. דורך דער שפראכע איז די מענש-ליכע געזעללשאפט נאך מעהר צוזאמענגעבונדען געווארען, ווייל דורך איהר האבען זיי ערשט רעכט געקענט פארשטיין איינער דעם אנדערן און דורך איהר איז ערשט רעכט אויסגעארבעט און אויסגעשליפען געווארען דאס בעסטע און וויכטיגסטע וואס דער מענש פארמאגט — זיין שכל! די שפראכע איז געוועזען איינע פון די גרעסטע מיטטעל, דורך וועלכע די מענשהייט האט הויך געשטיגען. דאס וואס דער טאטע האט גע-וואוסט, האט ער מיט ווערטער איבערגעגעבען זיין זוהן; די אלע ידיעות וואס די פריהעריגע דורות זיינען דערגאנגען, זייער גאנצע פראקטיק און געניטקייט, האבען זיי דורך דער שפראכע איבערגעלאזט פאר די שפעטעריגע דורות, און דאדורך פיעל פארלייכטערט און פארגרינ-גערט זייער ארבייט. —

און אזוי איז דעם מענשענס לעבען וואס ווייטער אלץ איבער-געביטען געווארען און בעקומען א בעססערן פנים, זיינע ידיעות האבען זיך פון דור צו דור פארמעהרט, זיין שכל איז וואס א מאל געווארען אויסגעארבייטער, ער האט וואס אמאל בעקומען נייע און בעססערע איינפאללע, נייע און בעססערע בעגריפפען, השגות, וועלכע האבען ווידער געווירקט אויף זיין שטייגער לעבען. עס איז שוין אין איהם גאר ניט געוועזען צו ערקענען דעם אמאליגען ווילדען, אונבעהילפליכען, אונבעשיצטען מענשען, ער האט שוין גאר אנדערש געלעבט, אנדערש געטראכט און גאנץ אנדערש זיך אויפגעפיהרט ווי א מאל פארצייטענס...

אלזא, אויף דער פראגע: פון וואס בעשטעהט די היסטאריע פון דער גאנצער מענשהייט, קענען מיר ענטפערן, אז זי בעשטעהט

פֿון דְרַיי פּוּנקְטֶען: 1) פֿוּן דֶעם מַאטֶערְיַאלֶעם לֶעבֶּען, ד"ה דָאס אַרְט אוּנ שְׁטַייגֶער לֶעבֶּען וָואס אַנבֶּעלַאנגְט דֶעם גוּף; 2) דָאס גֶעזֶעלשַׁאפְט־לִיךְ לֶעבֶּען, אוּנ 3) דָאס גַייסְטִיגֶע לֶעבֶּען. אָט דִי דְרַיי זַיינֶען דִי פֶֿעדִים, פֿוּן וֶועלְכֶע עֶס אִיז אוּיסגֶעוֶועבְּט דִי הִיסְטָארְיֶע פֿוּן דִי מֶענְשֶׁען אוּיף דֶער וֶועלְט.

מֶען דַארְף אָבֶּער נִיט מֵיינֶען, אַז דִי דְרַיי זַאכֶען, וָואס מִיר הָאבֶּען דָא אוּיסגֶערֶעכְנְט, זַיינֶען גַאנְץ אָבְּגֶעטְהֵיילְט אֵיינֶע פֿוּן דִי אַנְדֶערֶע אוּנ הָאבֶּען קֵיין שׁוּם שַׁייְכוּת נִיט אֵיינֶע צוּ דִי אַנְדֶערֶע, אַדְרַבָּא, זֵיי זַיינֶען זֶעהר פֶֿעסְט פַֿארבּוּנְדֶען צְוִוישֶׁען זִיךְ, דֶען לוּיט וִוי עֶס אִיז גֶעוֶוען דֶער מַצָב פֿוּן דֶעם מַאטֶערְיַאלֶעם לֶעבֶּען, אַזוֹי הָאט זִיךְ גֶעפָֿארמֶעוֶועט דָאס לֶעבֶּען פֿוּן דֶער גֶעזֶעלְלשַׁאפְט, אוּנ דִי בֵּיידֶע שְׁטֵייגֶער לֶעבֶּענְס, הָאבֶּען זִיךְ ווִידֶער אָפּגֶעשְׁפִּיגֶעלְט אוּיף דֶעם גַייסְט, אוּיפ'ן שֵׂכֶל, וֶועלְכֶער הָאט זַיינֶער־זַייטְס גֶעאַרְבֶּעט צוּ אִיבֶּער מַאכֶען אוּנ אִיבֶּערפָֿארמֶעוֶוען זֵיי בֵּיידֶען.

כְּדֵי דֶער לֶעזֶער זָאל בֶּעססֶער פַֿארשְׁטֵיין וָואס מִיר הָאבֶּען דָא גֶעזָאגְט, וֶועלֶען מִיר אִיהם בְּרֶענְגֶען אַ קְלֵיינֶעם בֵּיישְׁפִּיעל.

אִין פִיעל אָרְטֶער אִין אַזְיֶען, וואוּ רַייז אִיז דֶער עִיקָר שְׁפַּייז פֿוּן דִי דָארְטִיגֶע מֶענְשֶׁען אוּנ עֶר וֶוערְט פִיעל גֶעזַייעט, ווִי לְמָשָׁל אִין אִינְדְיֶען, הָאט דֶער מֶענְשׁ נָאךְ פֿוּן קַדְמוֹן גֶעמוּזְט זוּכֶען קִינסְטְלִי־כֶע מִיטֶעל, ווִי אַזוֹי צוּ מַאכֶען פֵייכְט דִי עֶרְד אוּיף וֶועלְכֶע דֶער רַייז וַואקְסְט, חַייל אִין יֶענֶע מְקוֹמוֹת רֶעגֶענְט זֶעהר וֶועניג. מֶען הָאט גֶעמוּזְט צוּ דִי פֶֿעלְדֶער צוּצִיהֶען וַואסֶער פֿוּן דִי טַייכֶען, גְרָאבֶּען קַאנַאלֶען, רִינְוֶועס אוּנ גְרָאבֶּענְס וּכְדוֹמֶה. נָאר אַזוֹי ווִי אֵיין מֶענְשׁ אַלֵיין אִיז נִיט אִים שְׁטַאנְד דָאס אַלֶעס צוּ מַאכֶען, דַארוּם הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט פֶֿעראֵיינִיגֶען פִיעל מֶענְשֶׁען צוּזַאמֶען, גֶעמַאכְט גְרוֹיסֶע גְרוּפֶּעס (חֲבְרוֹת) אוּנ אַלֶע צוּזַאמֶען הָאבֶּען גֶעהָארֶעוֶועט בֵּיי דֶער אַרְבַּייט. אוּנ כְּדֵי דִי אַרְבַּייט זָאל זִיךְ פִיהרֶען אִין גֶעהֶערִיגֶער אָרְדְנוּנְג, אַז יֶעדֶער זָאל אַרְבַּייטֶען חִיפִיעל עֶר בְּרוֹיךְ אוּנ אֵיינֶער דֶעם אַנְדֶערְן זָאל נִיט קְרִיוְודֶען, דִי קַאנַאלֶען מִיט דִי גְרָאבֶּענְס זָאל נִיט קַאלְיֶע וֶוערֶען אוּנ זֵיי אַלֶע זָאלֶען זִיךְ קֶענֶען בֶּענוּטְצֶען מִיט דִי וַואסֶער, — הָאבֶּען זֵיי אוּיסגֶעקְלִיבֶּען פֿוּן זִיךְ אֵיינֶעם אַ נ'עֶלטְסְטֶען, וָואס זַיין פְּפְלִיכְט אִיז גֶעוֶוען, צוּ פִיהרֶען אוּנ אַכטוּנְג גֶעבֶּען אוּיף דֶעם גַאנְצֶען עֵסֶק. דֶער

דאזיגער עלטסטער האט געהאט דאס רעכט צו שאפען מיט די מענשען אין דער ארבייט-צייט, פאדערן זיי זאלען געהן ארבייטען, שטראפען די וואס פאלגען ניט א. ד. ג. אלזא, ווי מיר זעהען, האבען די בעדינגונגען פון דעם מאטעריאלען לעבען, פון דער חיונה. פאראייניגט מענשען אין א גאנצער חברה, אין א געזעללשאפט, וועלכע האט זיך אליין אויסגעקליבען א נ'עלטסטען, א הערשער, וואס האט געהאט די דעה אי אויף דעם מאטעריאלען עסק, אי אויף די מענשען פון דער גאנצער חברה.

ווי מיר האבען שוין פריהער געזאגט, איז דער מענש געוועזען גענייטיגט און געצוואונגען צו פיהרען א שטאנדיגע מלחמה מיט דער נאטור, בכדי ער זאל קענען עקסעסטירען. ביסליכווייז האט ער אלץ מעהר גובר געוועזען, ערווארבען מעהר פאהינקייט, מעהר געניטקייט, מעהר בעקוועמליכקייט אין לעבען, און דאס אלעס וואס ער האט זיך ערווארבען רופען מיר מיט דעם נאמען „קולטור". דעם מענשענס ערשטע שריט אויף דעם וועג, זיינע ערשטע ערווערבונגען און נצחונות רופען מיר געוועהנליך מיט דעם נאמען „אור-קולטור".

עס פארשטעהט זיך פאן זעלבסט, אז פיעל נאכען, וואס דער מענש האט ערווארבען גאר גאר פארצייטען, אין קדמון, אין דער צייט פון דין אור-קולטור, געפינט זיך נאך עד היום ביי די האכסט ציוויליזירטע און אויסגעפיינערטע פעלקער. על כן בעדארף מען ניט מיינען, אז דאס פארצייטיגע איז שוין אריבער אויף אימער, אפגעשטארבען פאר אונז אויף עביג, ניין, זעהר אפט קומט אויס זיך איבערצייגען, אז פיעל פארצייטיגע זאכען עקסעסטירען נאך ביז היינטיגען טאג, און זיי היטען זיך ביי אונז, מיט א אונגעהייערע קראפט, זיי ווילען גאר ניט עבר ובטל ווערען, חאטשי מען דארף זיי שוין היינט האבען אויף כפרות. די אורזאכע דערפון איז, ווייל געוואהנליך זיינען אויך אט די אלטע פארצייטיגע זאכען אנגעקומען א מאל מיט גרויס מיה און פיעל נויט-שוויים, און דעם מענשען, וואס היטעט ביז יעדער בראקעלע אלסדינג וואס ער האט איבערגענומען פון זיינע עלטערן, איז ניט אזוי לייכט צו אפזאגען זיך פון דער זאך וואס איז געוועזען נוטצליך פאר זיינע טאטעס, הגם פאר איהם אליין זיינען שוין פארהאנדען פיעל מעהר נוציגערע זאכען, וועלכע פאססען

פיעל בעססער צו זיין היינטיגע ארט לעבען. — דא שפיעלט וועהר א גרויסע ראליע די רגילות, די געירשה׳טע געוואהנהייט פון די עלטער-עלטערן, אונ וואס וועניגער די מענשהייט איז ענטוויקעלט, איז איהר אלץ שווערער צו אפזאגען זיך פון דעם שטייגער לעבען, וועלכען עס האבען געפיהרט די פריהערדיגע דורות...

מיר זעהען פון דעם ארויס, אז דעם מענשענס מלחמה מיט דער נאטור געהט ניט גאנץ רעגעלמעססיג. אמאל געהט זי פאר־ווערטס, דער מענש שטייגט אונ שטייגט אונ איז כסדר מנצח, אונ אמאל ווידער טרעפפען זיך אזאלכע סבות וואס איבערהאקען איהם דעם וועג, ער בלייבט שטעהן אונ קען ניט ווייטער געהן. מיר געפינען אין דער היסטאריע זאנאר פיעל פאקטען, ווי דער מענש פאלט נאר צוריק אונ האט א גרויסע מפלה, ווייל ער ווערט פארמאטערט אונ האט ניט קיין כח אויסהאלטען די שטאנדיגע מלחמה מיט דער נאטור. — דאס אלעס דארף דער לעזער האבען אין זינען אונ ניט מיינען אז עס איז אין דער ווירקליכקייט געשעהן אות־באות ווי עס איז געשיל־דערט אין ביבעל.

שרייבענדיג די געשיכטע פון דעם מענשענס קולטור, האבען מיר ניט פאר נאטהיג צו ערצעהלען, וויפיעל צרות דער מענש האט איבערגעליטען אויף יעדען שריט, וויפיעל מפלות ער האט געהאט איי־דער איהם איז געלונגען אפילו די מינדסטע זאך, ווי למשל מאכען זיך חאטש א ליימענעם טאפעל. יעדער קלענסטער נצחון, קען זיין, איז איהם אנגעקומען מיט גענוג גרינגע ווארים, אונ געוויס איז איהם זעהר אפט אויסגעקומען ארבייטען אומזאנסט, מאכען פונפציג מאל איין זאך אונ דאס לסוף אוועקווארפען ווייל עס האט ניט געטויגט. נאר דאס אלעס קעהר זיך ניט אן צו דעם וואס שרייבט די געשיכטע פון דער „קולטור“ ד״ה פון די נ צ ח ו נ ו ת וואס דער מענש האט איינגענומען אונ געוואונען אין דער מלחמה מיט דער נאטור, אבער ניט פון זיינע מפלות.

אין אונזער ביבעל וועט אלזא זיין אונזער צוועק, ארויסצוגעפי־נען דעם מארשרוט פון דעם מענשענס ענטוויקלונג אין אלע איהרע הינזיכטען, ד. ה. הן אין מאטעריאלען לעבען, ווי אזוי דער מענש האט זיך געשפייזט אונ פארזארגט די זאכען וואס זיינען נאטהיג פאר זיין

נוף , הן אין גייסטליכען און געזעלשאפטליכען לעבען. פריהער [illegible] מיר בעטראכטען דעם מאטעריאלישען לעבען , ווייל — ווי מיר האבען שוין אויבען דערוויזען — ער איז דער פונדאמענט פון די צוויי לעצטע ; נאכדעם וועלען מיר רעדען פון זיי, ד"ה פון דעם גייסטליכען און געזעללשאפטליכען לעבען, מיר וועלען אבער זיי ניט אפרייסען איינעם פון די אנדערע , ווייל זיי זיינען פעסט צוזאממענגעקניפט און ווירקען איינע אויף די אנדערע.

די מאַטעריאַלישע אומשטעלונג פון דעם אורמענשענס (אמאָליגע׳ז) לעבען.

אין אָנפאַנג האָט דער מענש נ׳ט געהאַט קיין שום זאַך, אויס״ר די, וועלכע די נאַטור אַליין האָט א׳הם אונפערמיטעלסט געגעבען; מאַכען, בעשאַפען עפּעס האָט ער נאָך נישט געקענט; ער האָט ניט געהאַט ניט קיין קליידער, נים קיין שפּייז, נים קיין וואָהנונג. וויא האָט דער מענש דאַמאָלסט, ביי אַ זעלכע אומשטאַנדען געקענט לעבען? עס פערשטעהט זיך, אַז דער מענש האט דאַמאָלסט געקענט לעבען נאָר דאָרטען, וואו די נאַטור אַליין האָט איהם אָהן מיה געגעבען אי עססענוואַרג, אי אַדירה אונ וויאו מען דאַרף קיין קליידער נישט, ד. ה. אין די וואַרעמע לאַנ-דער. אפילו איצטער איז נאך דאָ אין אַפריקא אונ אין אַווסטראַליע אַ פולע שבטים, וואס געהען הויל-נאַקעט. עס פערשטעהט זיך, דאָס קוים האָט מען געקענט אויסקומען אָהן קליידער, האָט דער מענש זעהר לאַנג גאָר נישט געזאָרגט וועגען דעם. עס האָט געקלעקט קאָפּ-דרעהענים אַ חוץ קליידער: מען האט געדאַרפט פערזאָרגען זיך עפּעס וואָס צו עססען; אויפזוכען מיט וואָס זיך אָפּצוּוואָהרען פון די ווילדע חיות, וועלכע זיינען אין יענע אָרטער דאָ זעהר פיעל.

אום צו בעשיטצען זיך פון די ווילדע חיות, פלעגט דער מענש אַרויפקריכען אויף אַ בוים. ניט זעלטען פלעגט דעם מענשען אויסקומען איבערצונאַכטיגען אויף אַ בוים, ווי עס איז, צורעכט-מאַכענדיג זיך אויף די געדיכטע צווייגען. אויסער די בוימער האָט אפילו דער מענש געהאַט נאָך אַמקום-מנוחה, וואו ער איז געווען כמעט ווי זיכער: ער פלעגט זיך בעהאַלטען אין האָהלען אָדער אין שפּאַלטען פון בערג; נאָר אַזעלכע זיכערע אָרטער זיינען גיט אומעטום דאָ.

מיט וואָס פלעגט זיך ערנאָהרען דער אורמענש? עס איז כמעט אונמעגליך צו זאָגען בעשטימט וואָס איז געוועזן דעם אור-

מענשענס שפייז. ער פלעגט געוויינטליך עססען אלץ, וואס האט נאך זיין מיינונג געטויגט צום עססען אונ איהם האט ווייניג אויסגעמאכט וואס דאס איז געווען: א פלאנצונג צו א חיהלע, א פליענעלע צו א שרץ, אבי מען קען דאס עססען אונ שטילען דערמיט דעם הונגער. ער פלעגט עססען פרוכט, ניסס, ווארצלען פון פערשיעדענע פפלאנצונגען, נאר ער פלעגט ניט בראקירען מיט פליעגעלאך, ווארעמלאך א. ד. ג.; ער פלעגט אויך עססען פראש (זשאבעס). אפולע ווילדע פאלקער עססען נאך ער-הנה שפינען, באבעלאך אונ פערשיעדענע אנדערע פליעגעלאך אונ האלטען דאס פאר די בעסטע געריכט; אפולע לעקען פשוט די פינגער פון פעלדגרילען אונ היישריקען. אונז קומט דאס אויס קאמיש מעהר ניט דערפאר, וואס מיר זיינען ניט געוויינט צו דעם, נאר אז עס מאכט זיך א הונגער טרעפט אויך ביי אונז, אז מענשען עססען מייז, ווארענעס אונ נאך אנדערע פאסקודסטוא. אונ אזוי ווי דעם אורמענשען פלעגט זעהר אפט אויסקומען צו ליידען הונגער אונ דערצו דארף מען דאך ניט פערגעסען, אז דער אורמענש האט פון בעססערע מאכלים ניט געוואוסט, איז דערי-בער גאנץ נאטירליך, וואס ער האט ניט געבראקירט מיט אזעלכע שפייז, דענן אנדערש האט ער ניט געקענט עקסיסטירען, ער וואלט געשטארבען פון הונגער.

פון דעם וואס מיר האבען אייך דערצאהלט וועגען אורמענ-שענס שפייז, קענען מיר ארויסזעהן, אז דער אורמענש האט זיך ניט געקענט בעגנוגענען מיט היילע תבואה שפייז (געוויקסע); דיין קארפער פאדערט אמאל אויך א פליישינגס; דאס זעהען מיר ארויס אויך דערפון, וואס מענשען וועלכע עססען א לאנגע צייט נאר תבואה-שפייז, קענען צום סוף ניט אויסהאלטען אונ בעקומען א גרויסע תאוה צו פלייש. מען דערצאהלט .א-נ-אמתע מעשה, דאס אמאל זיינען אין אפריקא געפאהרען רייזענדער אונ האבען עטליכע חדשים געשפייזט זיך מעהר ניט מיט הוילע סובארעס, זיי האבען אזוי געגארט נאך פלייש, דאס דערזעהענדיג אפפען (מאלפעס) זיינען זיי מיט ווילדקייט ווי פון א באזע חיה אנגעפאלען אויף זיי אונ געפרעססען זיי מיט גרויס חשק. אונ בכלל האט מען ניט

געטראָפען ניט איין ווילדע פאָלק, וועלכע זאָלל זיך ערנאָהרען מיט הוילע געוויקסע. עס קען גרייליך זיין דאָס איבער דעם מענשענס תאוה צו פלייש איז אַרויס געקומען די מענשענפרעססעריי. דער אורמענש האָט געקענט ערפּיללען זיין תאוה צו פלייש מיט'ן חאַפּען קליינינקע בריה'לאך: ער פלעגט אָדער אויסזויגען פון זיי דאָס בלוט, אָדער אויפעססען זיי אין גאַנצען רויהערהייט.

עס פערשטעהט זיך, דאָס דער מענש, ערנאָהרענדיג זיך אויף אזא-נ-אופן, האָט ניט געקענט האָבען קיין בעשטאָנדיגע דירה; ער האָט געמוזט שטענדיג אַרומשלעפּען זיך, וואַנדערנדיג שפּייז, אונ א בעשטאָנדיגער וואָהנאָרט האָט איהם געקענט מעהר ניט ווי שטערען. אונ בכלל איז איהם גאר אין זיננען ניט אַריין קלעהרען וועגען א בעשטאָנדיגען וואָהנאָרט, דענן אַזאַ מין געדאַנקען האָט זיך נאָר דאַן געקענט געפינען ביין מענשען ווען ער האָט שוין געהאַט א בעשטאָנדיגען אונ א בעשטיממטען מָקור אויף חִיוּנָה: אָבער אין דער צייט וועגען וועלכער מיר ריידען דאָ, האָט דאָס דער מענש נאָך ניט געהאַט.

דעם אורמענשענס בעקומען לעבענסמיטעל האָט איהם געבראַכט דערצו, דאס ער האָט אָנגעהויבען צו בעטראַכטען די נאַטור. ער פלעגט בעמערקען, וואו ער פלעגט אָפטער געפינען וואָסערע עס איז גוטציגע פרוכט, וואָרצלען; ער פלעגט זיך איינצייכענען אויף וועלכע געוויקסע עס פיהרט זיך די אדער יענע פליעגעלאַך, וועלכע ער פלעגט עססען. א חוץ דעם פלעגט ער זיך איינצייכענען אין וועלכע צייט ער פלעגט געפינען די אָדער יענע עססענוואַרג. אַרומשלעפּענדיג זיך אָט אזוי פון איין אָרט אויפ'ן אַנדערען, האט זיך דער מענש איינגעפיהרט א בעשטיממטען לעבענסאַרט. עס פלעגט אָנקומען די צייט, ווען עס פלעגט פאַרטיג ווערען די פרוכט, פלעגט ער זיך אַריבערגעהן אין יענע אָרטער, וואו ער פלעגט אין די פריהערדיגע יאָהרען געפינען די שפּייז, אונ אויף אַזא-נ-אופן פלעגט דער מענש, פונקט ווי די זוממער-פאָגעל, שטאָנדיג אַרומוואַנדערען פון איין אָרט אויפ'ן צווייטען.

עס איז לייכט זיך פאָרצושטעלען ווי פיל שטערונגען דער

מענש פֿלעגט בעגעגענען, ערוועראבּענדיג זיך אויף אַזאַ-נ-אופֿן זיין חיונה. דאָס איז די פֿרוכֿט געהאַנגען צו הויך, דאָס זיינען די וואָרצלען געלעגען צו טיעף אין די ערד, דאָס קוים מיט צרות מען האָט זיי געקענט אַרויסקריגען פֿון דאָרטען, די ניסס פֿלעגט ער אויך ניט אלע מאָל קענען צוקנאַקען מיט די צאָהנער. דעם מענשענס אייגענע אברים האָבּען אַלזאָ ניט געקענט אויספֿיהרען אַלע אַרבּייט, וועלכֿע דער אורמענש האָט געדאַרפֿט, און ער האָט געמוזט אָנקומען צו געצייג. קיין געצייג האָט ער ניט געקענט און ניט געוואוסט ווי צו מאַכֿען, פֿלעגט ער דעריבּער מוזען בּענוטצען זיך מיט די געצייג, וועלכֿע מען קען געפֿינען אין דער נאַטור פֿאַרטיגע. אַזעלכֿע געצייג זיינען געוועזען שטיינער און פֿלאָקער. מיט אַ פֿלאָקען פֿלעגט ער קענען אַראָבּרייסען אַ פרי, וועלכֿע איז געהאַנגען צו הויך און ער האָט ניט געקענט דערגרייכֿען מיט'ן האַנד; מיט אַ שטיין האָט ער געקענט צושפּאַלטען די האַרטסטע נוסס; מיט אַ שפּיטציגען פֿלאָקען האָט ער געקענט פֿונאַנדער גראָבּען די ערד און לייכֿטער בּעקומען פֿון דאָרטען אַ געשמאַקען וואָרצעל. די פּראַקטיקע האָט בּאַלד דערוויזען וואָס פֿאַר אַ-נ-אויסזעהן עס דאַרף האָבּען דער פֿלאָקען, אַ שטיין פֿלעגט מען אויסזוכען אַזאַ, וואָס זאָלל בּעססער טויגען צו דער אַרבּייט. אָט די איינפֿאַכֿע געצייג בּענוטצט דער אורמענש און הויבּט אָן צו צופּאַסען זיי צו אַלע פֿערשידענע אַרבּייט, וועלכֿע איהם פֿלעגט שטענדיג אויסקומען צו טאָהן. בּעמערקענדיג, אַז מיט איין שטיין קען מען צובּרעכֿען דעם אַנדערען, האָט דער מענש אָנגעהויבּען צו טשעסען שטיינער און צו געבּען זיי אַזאַ פֿאָרמע, וועלכֿע איז געוועזען, נאָך זיין מיינונג, נאָטהיג און בּעססער צו דער אַרבּייט (זעה פֿיגור 1.*). אַז ער האָט געדאַרפֿט שניידען מיט אַ שטיין, פֿלעגט ער איהם טשעסענדיג מאַכֿען שאַרף; אַז ער האָט געדאַרפֿט בּויערען מיט אַ שטיין, פֿלעגט ער איהם אַרום שפּיצען. די אַלע געצייג פֿלעגט מען געוויינטליך מאַכֿען פֿון פֿייער שטיינער, ײַילע זיי שפּאַלטען זיך לייכֿט אויף אַלערליי שטיקער. אַזעלכֿע

*) דיא פֿיגורען (ריסונקעס) געפֿינען זיך בעזונדער געדרוקט אין ענדע ביכעל.

שטיינערנע געצייג געברויכֿען נאָך עד היום אפֿילו ווילדע שבטים, אונ עס איז ניטאָ ניט איין מדינה, וואו מען זאָל ניט געפֿינען אַלטע שטיינערנע געצייג. אויך ביי אונז אין רוסלאַנד געפֿינט מען אומעטום אַזעלכֿע שטיינערנע געצייג, דאָס דערוויזט אונז, אַז אויך די רוססען האָבען גאָר-פֿאַרצייטען גענוצט שטיינערנע געצייג. דער פּראָסטער המון גלויבט, אַז די שטיינער האָבען אַ הייל-קראַפֿט, ד. ה. אַז מען קען מיט זיי אויסהיילען פֿערשיעדענע קראַנקהייטען, אונ ער מיינט אַז זיי פֿאַלען אַראָב בעת עס דונערט. דער רוססישער המון רופֿט זיי דעריבער „דעם דונערס פיילען".

ווייטער, דער מענש, ווילענדיג האָבען אזאַ געצייג, מיט וועלכֿען ער זאָלל קענען געבען אַ שטאַרקען קלאַפּ, איז ער געפֿאַלען אויף די המצאה צוזאַממענצובינדען אַ שטיין מיט אַ פּלאָקען. אַזאַ געוועהר איז אויך געווען אַ סך בעקוועמער צו האַלטען אין האַנד. דעם שטיין פֿלעגט מען צופּאַסען צום פּלאָקען אונ צוזאַממענבינדען מיט וואָס עס איז פֿאַר אַ פֿאָרעמדינגע געוויקס (קאָנאָפּלעס, קראָפּיווע אונ אַנדערע) אָדער מיט קאָרע פֿון וואָסערען עס איז פֿאַר אַ בוים (לוב). פֿון אַזאַ צוזאַמטענגעבונדענעם שטיין מיט אַ שטעקען פֿלעגט זיך בעקומען אָדער אַ האַמער, אויב דער שטיין איז געווען אַ טעמפּיגער, אָדער אַ האַק, אויב דער שטיין איז געווען אַ שאַרפֿער. אָפֿט פֿלעגט די זעלביגע געצייג דיענען אי אַלס אַ האַמער, אי אַלס אַ האַק. (זעה פֿיגור 2).

נאָך דעם האָט מען אָנגעהויבען אויסצובעסערען אויך די געצייג, מיט וועלכֿע מען פֿלעגט אַרויסגראָבען פֿון דער ערד וואָרצלען. די געצייג איז בעשטאַנען פֿון אַ שטעקען מיט אַ-נ-איינגעבויגענעם שפּיציגען ברעג, מיט וועלכֿען מען האָט געקענט פֿונאַנדער גראָבען די ערד. איצטער האָט מען אָנגעהויבען צוצובינדען אַלאָנגלעכֿדיגען אונ אַ שפּיציגען שטיין צו דעם אויסגעבויגענעם ברעג. עס פֿערשטעהט זיך, אַז מיט דער געצייג איז געווען בעססער צו אַרבייטען; אַ חוץ דעם איז דאָס געווען דויערהאַפֿטיגער אונ עס פֿלעגט זיך ניט צערשפּליטערען אַזוי גיך ווי האָלץ.

איצטער איז שוין דער מענש געוועזן גענוג בעוואָפּענט; דאָס ער האָט שוין געקענט אָנהייבען צו שטרייטען אויך מיט אזעלכע חיות, מיט וועלכע ער האָט פאַר דעם ניט געקענט שטרייטען; איצטער האָט ער שוין געקענט צוהרג'ענען אויך אזעלכע שטאַרקע חיות, מיט וועלכע ער האָט פאַר דעם מורא מורא געהאַט צו טשעפּען זיך. איצטער הויבט דער מענש זיך אָן צו בעשעפטיגען מיט דער יאַגד (פּאָלעוואַניע) אונ אויסצוטראַכטען פערשיעדענע געוועהר, מיט וועלכע מען זאָלל קענען טוידטען אַ חיה אויף אַ רעכטען שטח ווייט פון זיך. ער פאַסט צו צו אַ פלאָקען אַ שטיין, בינדט זיי צוזאַמען אונ בעקומט אויף אַזאַ-נ-אופן אַ שפּיז, וועלכען ער דאַרף מעהר ניט מיט איטפּעט אַ וואָרף טאָהן, כדי אָנצוטרעפען אונ צו הרג'נען אַ חיה.

אַזוי ווי דער מענש האָט ניט אַלע מאָל געקענט דערלאַנגען מיט'ן האַנד אַזאַ שטאַרקען קלאַפּ, ווי עס האָט זיך געפאָדערט, דעריבער האָט דער מענש שטענדיג געקלערט ווי צו פערשטאַרקען דעם קלאַפּ. לכתחילה האָט ער אויסגעקלערט אַ בעזונדערען געוועהר צום וואַרפען, אַ שליידער-האָלץ; דאָס איז בעשטאַנען פון אַ שטעקען, אין וועלכען איין ברעג איז געוועזן איינגעשפּאָלטען; אין שפּאַלט פלעגט מען ארייננשטעלען אַ ברעג שפּיעז, אונ נאָך דעם בְּעֵת וואַרפען פלעגט דער שטעקען אַזוי ווי אונטערטרייבען דעם שפּיעז אונ דערמיט אַ פולע פערשטאַרקען דעם קלאַפּ. צו דעם איינענעם ציעל פלעגט דער מענש בענוטצען זיך אויך מיט שטריק, וועלכער ער פלעגט פערפאַרטיגען פון פאָדעמדיגע געוויקסע, נאָר די קינסטינסטע המצאה איז געוועזן דער „פייל אונ בויגען" (זעה פיגור 3). דאָס איז אויך אַזאַ מין געצייג צום וואַרפען אַ שפּיעז, מעהר נישט איצטער האָט מען אָנגעהויבען צו ניטצען אַ קירצערען שפּיעז אונ מען האָט דאָס גערופען מיט אַ-נ-אַנדער נאָמען – פייל. אַ בויגען בעשטעהט פון אַ-נ-אויסגעבויגענע ווייכע וויצקע, למשל, פון אַ טראָסט (ראָהר-שטעקעל); דיא ברעגעס פון דער וויצקע זיינען צוזאַממענגעצויגען מיט אַ שנירל. די שנירל קומט דעריבער אויס פעסט אָנגעצויגען, דעם פייל לייגט מען מיט'ן טעמפּיגען ט' צום שנירל אונ צוהאַלטענדיג מיט איין האַנד די וויצקע,

ציהט מען מיט דער אַנדערע האַנד אָן דעם פּייל מיט די שנירל, נאָך דעם אַז מען לאָזט אָב די שנירל, לאָזען זיך ביידע בּרעגעם פֿונאַנדער, די שנירל שפּרינגט אָב אונ גיט מיט גרויס איספּעט חייט אַ וואָרף דעם פּייל.

אין דער הַמְצָאָה פֿון דעם פּייל-אונ-בויגען ליעגט פֿיעל פּראַקטיקע אונ גרויס חכמה, וועלכע זיינען אָנגעקומען דעם אור-מענשען מיט גרויס מאַטערנים. אום צו קענען מאַכען אַ פּייל-אונ-בויגען, האָט דער מענש פֿריהער געמוזט בּעמערקען, אַז צווייגלאַך האָבּען אַ טבע פֿונאַנדער צו בּייגען זיך נאָך דעם ווי מען בּייגט זיי צוזאַמען. נאָר דאָס אַליין איז נאָך געווען ווייניג: ער האָט נאָך געמוזט די בּעזונדערע חלקים פֿעראייניגען אין איין געצייג, וואָס אין דער נאַטור האָט דער מענש דאָסגלייכען ניט געזעהן. דאָ האָט זיך שוין בּעוויזען דעם מענשענס ערפֿינדליכער שכל, זיין פֿעהיגקייט אויסצוטראַכטען אונ בּעשאַפֿען נייעס.

יעדער בּעזונדערע טהייל פֿון פּייל-אונ-בויגען בּעווייזט די גרויסע ערפֿאַהרונג פֿון מענשען, אונ דאָס צוזאַממענשטעלען די אַלע טהיילען אין איין געצייג בּעווייזט, אַז דעם מענשענס שכל האָט שוין אַפֿולע געקלעהרט איבּער אַלעס, וואָס ער האָט בּעמערקט; עס בּעווייזט, אַז דער מענש האָט שוין געקענט בּע-מערקען אייניגע פֿהיזישע אייגענשאַפֿטען פֿון פֿערשיערענע קער-פּער; בּיז אַהער פֿלעגט דער מענש מעהר נישט נאָכמאַכען די בּעסערע געצייג, וועלכע ער פֿלעגט געפֿינען פֿאַרטיגע אין דער נאַטור; בּענוטצענדיג זיך מיט די אַלע ידיעות אונ פּראַקטיקע, האָט דער מענש געמאַכט נאָר אַ נייע געצייג. דער פּייל-אונ-בויגען איז שוין געווען אַזאַ פֿאָלקאָמענעס אונ בּעקוועמעס געוועהר דאָס קיין בּעססערע האָט מען שוין גאָר ניט געראַפֿט אונ מען האָט ניט געזוכט, אונ מעהר גיט די פֿייערשיסענדע געוועהר האָבּען איהם געקענט פֿערבּייטען אונ אַרויסבּריינגען פֿון מאָדע.

אמת, דער פּייל-אונ-בויגען איז שוין גאָר אַ שפּעטערדיגע ערפֿינדונג, נאר מיר האָבּען וועגען איהם גערעדט איצטער, כדי צו ענדיגען אונזער שמועס וועגען דעם מין געצייג. בּכלל רייד ענ-דיג, קענען מיר מעהר ניט זיסען ריכטיג די היסטאָריע פֿון יעדער

אײנציגען געצײג בעזונדער. ד"ה מיר קענען װיסען װאָס פֿאַר אַ געצײג מענשען האָבען גענוטצט אײדער זײ האָבען געהאַט דעם אָדער יענעם געצײג און װאָס פֿאַר אַ געצײג זײ האָבען אָנגעהױבען ניטצען נאָך דעם; אָבער מיר קענען בשום אופן ניט װיסען די צײט, װען מען האָט גענוטצט די אָדער יענע געצײג. מיר קענען ניט בעשטימען װעלכע געצײג האָט דער מענש גענוטצט אין דער אָדער אין יענער עפּאָכע פֿון זײן לעבען, מיר קענען דאָס ניט ריכטיג װיסען דערפֿאַר, װײלע אין דערזעלביגער צײט װערען גענוטצט פֿערשיעדענע געצײג; געװײנטליך געפֿינען מיר, דאָס חאָטשי עס איז שױן ערפֿונדען אַ נײער מיטעל, נײע געצײג, פֿון דעסטװעגען נוטצט נאָך דער עולם אױך די אַלטע געצײג, — נאַטירליך װײניגער װי פֿאַרדעם. דעריבער קומט נאַטירליך אױס צו רײדען װעגען די געצײג, װאָס געהערען צו פֿערשיעדענע צײטען, מעהר נישט צו בעװײזען זײער ענטװיקלונג, צו בעװײזען װיא אַזױ פֿון אײן פֿאָרמע געצײג קומט אַרױס אַ-נ-אַנדערע, אַ בעססערע, װעלכע טױג בעססער צו דער אָדער יענע אַרבײט. אַלזאָ קענען מיר מעהר נישט װיסען בְּעֶרֶך דעם סֵדֶר פֿון דעם מענשענס ערפֿינדונגען.

אַזױ װי דער אורמענש פֿלעגט זיך ערנאָהרען מיט פֿערשיעדענע טהײלען (מיט די װאָרצלען, פּרות און ד. ג.) פֿון אַפֿולע געװיקסע, האָט ער דעריבער אָנגעהױבען צו בעמערקען דעם לעבען פֿון די געװיקסע. און אױף אַזאַ-נ-אופן האָט ער לײכט געקענט בעמערקען, דאָס אױף דעם אָרט, װאו עס פֿאַלט אַראָב אַ קאָרנ'דל, װאַקסט אַרױס אין אײניגע צײט אַרום אַנדערע, פּונקט אַזעלכענע קאָרנדלעך װי דער, װעלכער עס איז אַראָבגעפֿאַלען. דער מענש האָט דאָס געקענט פֿיעל מאָל זעהן און דאָך איז ער ניט געפֿאַלען אױף די המצאָה בכּיון איבערצולאָזען אביסעל קאָרנער, כּדי צו בעקומען נאָכדעם פֿון די אױסגעװאַקסענע מעהרער, װיפֿיל ער האָט פֿערזײעט. און אַגב איז טאַקי גאָר אומטעגליך געװען צו קלערען װעגען דעם. ערשטענס, האָט דער אורמענש, װײלע ער האָט שטענדיג געהאַט װײניג עססענװאַרג, זעהר נעקאַרנט און געשזאַלעװעט אין גיװעך צו ברײנגען

אפילו אין קאָרנ׳דל. אמת, מיט דער צ ט ו ע ז פֿון דעם איין קאָרנ׳דל ווערען אַפֿולע, אָבער דער אורם . ש האָט ניט געקענט זיין קיין שפעקוליאַנט. אַ חוץ דעם, ווען ער וואָלט שוין אפילו געוואָלט שפעקולירען מיט אַ ביסעל קאָרנער, האָט דאָס איהם אוך ניט געלוינט, דענן, אַרומשלעפענדיג זיך פֿון איין אָרט אויפֿ׳ן אנדערען, האָט ער ניט געקענט האָפֿען, אז ער וועט אַליין שניידען, וואָס ער וועט איצטער פֿערזייען.

נאר אַלץ קָשֶׁה, ווי-שזע איז פֿאָרט דער מענש געפֿאַלען אויף די המצאה צו פֿערזייען, כדי נאָכֿדעם אַראָבצונעהמען מעהרער? ערשטענס, האָט דער אורמענש די ערשטע פראָבע געמוזט מאַכֿען מסתּמא מיט אזעלכֿע קאָרנער, וועלכֿע ער האָט געהאַט אַפֿולע אונ האָט ניט געדאַרפֿט שזאַלעווען אַ הויפֿעל זְרִיָעה. אַ חוץ דעם, האָט דער אורמענש געמוזט זייען אַ פֿריהער אַ-נ-איין-יאָהריגע פפֿלאַנצונג, וואָרום אויף אַפיעל-יאָהריגע פפֿלאנצונג וואָלט איהם געוועזן צו לאַנג צו וואַרטען, אונ דער מענש האָט דאָס געקענט בעמערקען מעהר נישט דאַן, אז ער האָט שוין געלעבט בעשטאָנדיג אויף איין אָרט.

אזעלכֿע תּבואות האָט דער מענש געקענט געפֿינען אַפֿולע. אין אַמעריקאַ פֿלעגט מען זייען קוקוריזאַ (טערקישע ווייץ). דער מין תּבואָה געראָטה זעהר: אויף יעדער שטענגעל, וועלכֿער וואַקסט אַרויס פֿון איין קאָרן, געפֿינט זיך עטליכֿע קאָפּעלאַך (שישקעס), וועלכֿע זיינען אָנגעפיקעוועט מיט גרויסע קאָרנער. אין דָרום-אַזיע איז אויך פֿאַראַן אַזאַ מין געוויקס — דאָס איז ר י י ז, וועלכֿע ביי גוטע אומשטאָנדען געראָטה זעהר גוט אונ פֿערמעהרט זיך זעהר פֿיעל מאָל.

אַז דער מענש איז געקומען אין די קאַלטע אָרטער, האָט ער שוין ניט געקענט מעהר בעאַרבייטען די זעלביגע געוויקסע, וועלכֿע ער פֿלעגט בעאַרבייטען אין די וואַרעמע מקומות; נאָר דערפֿאַר האָט ער דאָ געפֿונען אַנדערע געוויקסע אונ ער האָט אָנגעהויבען אויף זיי אויסצופרובען זיינע פֿריהערדיגע פראַקטיקע, ער האָט אָנגעהויבען צו זייען די נייע געוויקסע, די פראָבע האַט זיך איינגעגעבען; די פֿערזייעטע קאָרנער האָבען אַרויסגע-

שפראָצט, זיינען אויסגעוואַקסען אונ דער מענש האָט אַראָבגענומען אַפּולע מעהרער, וויפיל ער האָט פּערזייעטן. שפּעטער, זייענדיג זיכער אַז ער וועט אַראָבנעהמען די פּערזייעטע מיט רֶוַח, האָט דער מענש אָנגעהויבען צו זייען אַלץ מעהרער אונ מעהרער. הירז איז איינע פון די גאָר-גאָר פּערצייטיגע תּבואות אונ אַמאָל איז זי געווען אום-עט-אום זעהר בעוואוסט. אַ סך אַפריקאַנער פאָלקער זייען נאָך עד-היום אַפּולע פּערשיעדענע מינים פון די תּבואה. עס איז פאַראַנען אַפּולע ראָיות, וועלכע בעווייזען, אַז אויך ביי די אייראָפּעער איז אַמאָל געווען הירז דער עיקר שפּייז.

נאָך דעם האָט מען אָנגעהויבען צו בעאַרבייטען גערשטען, ווייץ אונ קאָרן. די אַללע מינים תּבואה פּלעגט מען געוויינטליך זייען נאָר אין יענע אָרטער, וואו זיי וואַקסען לייכט, פונקט ווי עס קומט פאָר אין דער איצטיגער צייט, דאָס מען זייעט יעדער זאַך אין דעם אָרט, וואו עס געראָטה בעססער.

מיט דער צייט האָט דער מענש בעמערקט, דאָס אַז מען מאַכט די ערד אַ ביסעל ווייכער אונ נאָכדעם וואַרפט מען דאָרטען אַריין די קאָרנער, וואַקסען די אַלע מינים תּבואה אַ סך בעססער, דאָ האָט אָנגעהויבען דער מענש צו בענוצען די זעלבינע געצייג, מיט וועלכע ער פּלעגט אַמאָל אַרויסגראָבען פון ד'ערד וואָרצלען. נאָר אַזוי ווי איצטער האָט דאָס געניטצט אַסך אַ קלינערער אונ אַ סך אַ פּראַקטישערער מענש, פערשטעהט זיך, אז ער האָט דעם זעלבינען געצייג אויסגעבעססערט. מען פלעגט מאַכען אַ לאַנ-גערע האָנדט'יל, אויב מען האט געדאַרפט; אַז מען האָט געוואָלט אויסגראָבען טיעפער פלעגט מען דעם אויסגעבויגענעם שפּיטץ מאַכען גראָססער, דאָס איז אַלץ געווען אין אָנהויב, אָבער נאָך דעם, אַז מען האָט שוין אָנגעהויבען צו זייען אַ סך תבואה, איז שוין געווען שווער צו באַגעהן זיך מיט דעם געצייג אונ פאַר יעדער קאָרנ'דל גראָבען אַ בעזונדערע גריבעלע אונ מען איז געפאַלען אויף די המצאה אויסצוגראָבען מיט אַמאָל אַ לאַנגע וואַגע, אין וועלכע מען קען מיט אַמאָל פּערזייען אַפּולע קאָרנער. שפּעטער צו האָט זיך פון דעם זעלבינען געצייג ענטוויקעלט אַ סאָכע, וועלכע איז געווען אַנדערש אין פּערשיעדענע אָרטער,

נאָכ'ן אָרט און נאָך די נאָטהינקייט. נאָר צום סוף האָט זיך דערפון ענטוויקעלט אַ פּלוג. עס פֿערשטעהט זיך, אַז דאָס איז שוין גאָר אַ שפּעטערדיגע ערפֿינדונג, וואַרום מיט אַ-נ-אַקער-אייזען קען מען זיך מעהר ניט דאַן בענוטצען, אַז מען האָט שוין הויזליבע בהמות און מען בענוטצט ווי צו פֿעלד-אַרבייט.

דאָס בעשעֶפֿטיגען זיך מיט זייען און פֿפֿלאַנצען פֿערשיעדענע תבואות איז, פֿערשטעהט זיך, מתחייב, אַז דער מענש האָט שוין אַ רעכטע צייט געוואָהנט אויף איין בעשטימטען אָרט. מיר האָבען שוין פֿריער געזאָגט, דאָס אַרום וואַנדערענדיג פֿון איין אָרט אויפֿ'ן אַנדערען זוכענדיג שפּייז, פֿלעגט דער מענש איינציילענען זיך דעם אָרט און די צייט, וואו און ווען ער פֿלעגט געפֿינען די אָדער יענע עססענוואַרג. און אַז עס פֿלעגט קומען די צייט, ווען עס ווערט פֿאַרטיג די פּרות פֿלעגט ער אַוועקגעהן אַהין; נאָך דעם פֿלעגט ער זיך אַריבערגעהן אין אַ-נ-אַנדער אָרט און אַזוי כסדר, און אויף אַזאַ-נ-אופֿן האָט זיך בעשטימט דער שֶמַח, אין וועלכען דער מענש פֿלעגט אַרומוואַנדערען הין און צוריק. איצטער אָבער האָט ער שוין געמוזט זיטצען אויף איין אָרט, לְכָל הַפָּחות, ביז עס פֿלעגט פֿאַרטיג ווערען די פֿערזייעטע תבואָה. עס פֿערשטעהט זיך, אַז ער האָט געקענט אַ מאָל איבערגעהן פֿון איין אָרט אויפֿ'ן אַנדערען, ווען ער האט דעם לעצטען געפֿונען פֿאַר נוטציגער, און אַמאָל פֿלעגט ער טאקי גאָר ניט ווילענדיג מוזען בייטען זיין וואָהנאָרט, דהיינו אויב די ערד איז נאָך עטליכע מאָל זייען אויסגעמאָגערט געוואָרען, אַז מען האָט אויף איהר מעהר ניט געקאָנט זייען.

מיר האָבען שוין פֿריער גערעדט וועגען דעם, אַז דער מענש קען ניט אויסקומען אָהן פֿלייש-שפּייז. פֿערשיעדענע פֿרוכטען און אַנדערע תבואָה-שפּייז האָט ער געקענט בעקומען, ניט האָבענדיג אפילו קיין שום געצייג; אָבער פֿלייש האָט ער געקענט בעקומען מעהר נישט, ווי דורך פּאָלעוואַניע, וועלכע עס איז אונמעגליך געווען פֿאַר'ן מענשען צו פֿיהרען ניט האָבענדיג קיין שום געוועהר. אמת, אַזעלכע לעבעדיגע זאַכען, ווי, למשל וואָרם, פֿליעגעלאַך און ד. ג. האָט דער מענ"ש געקענט בעקומען

אָהן געוועהר אויך, אָבער מיר ריידען וועגען פֿלייש פֿון וואָרעם-בלוטיגע, מילכּזויגענדע חיות אונ פֿויגלען.

געהן אויף פּאָלעוואַנע איז געווען אַ גרויסע קאָפּדרעהעניש אונ זעהר אַ שווערע אַרבייט, בעזאָנדערס, איידער עס איז נאָך געווען פֿאָלקאָממע געוועהר, ווי, למשל, דער פֿייל-אונ-בויגען. עס פֿערשטעהט זיך, אַז די ווייבער האָבען ניט געקענט נעהמען קיין אַנטהייל אין דער אַרבייט; זיי האָבען געדאַרפֿט מיטנעהמען אונ קאָרמענען די קינדער, אונ דאָס וואָלט אַפּוּלע געשטערט צו דער אַרבייט. די ווייבער האָבען אַלזאָ געמוזט בעגנוגענען זיך מעהר ניט מיט תּבוּאָה-שפּייז, וועהרענד די מאַננסלייט האָבען שוין געקענט בעקומען אַנדערע שפּייז אויך. ביי אייניגע ווילדע שבטים טאָרען דעריבער טאַקי די ווייבער ניט עססען קיין פֿלייש. אַזוי ווי די ווייבער פֿלעגען מעהר פֿאַר די מאַננסלייט זוכען תּבוּאָה-שפּייז אונ דעריבער, פֿערשטעהט זיך, זיינען זיי מעהר געווען בעקאַנט מיט די געוויקסע, קען גרייליך זיין, אַז זיי זיינען דאָס געפֿאַלען אויף די המצאה צו פֿערזייען קאָרנער, כדי עס זאָלל אַרויס וואַקסען מעהרער. וְהָא רַאֲיָה, ביי אַפּוּלע פֿאָלקער איז טאַקי ערד-אַרבייט — אַ ווייבערשער עסק.

די ווייבער האָבען אלזאָ געפֿונען אַ מיטעל, ווי צו בעקומען מיט ווייניגער פּראַצע מעהרער תּבוּאָה; די מאַננסלייט פֿלעגען נעהמען ביי די ווייבער אַ טהייל פֿון זייערע תּבוּאָה אונ דערפֿאַר פֿלעגען זיי זיי געבען אַ טהייל פֿון זייערע יאַגד-רויב.

ביידע צְדָדִים אי די ווייבער, אי די מאַננסלייט האבען שוין אויף אַזאַ-נ-אופֿן געהאַט זייערע נייטיגסטע שפּייז אונ דעריבער האָבען זיך איצטער די מאַננסלייט נאָך מעהרער געקענט איבער-געבען זייער בעשעֶפֿטיגונג — דער פּאָלעוואַניע. די יאַגד-רויב איז דאָך ניט קיין בעשטאֶנדיגער, געוויסער מקור אויף חיונה: אַמאָל גילט עס אונ מען האַפּט צו פֿיעל אונ אַמאָל קומט אויס צו קומען אהיים גאָר מיט ליידיגע האֶנד — אָט דאָ פֿלעגט שוין דורכ-טראָגען די תּבוּאָה-שפּייז, וועלכע די ווייבער פֿלעגען ערווערבען. אַ חוץ דעם קומט אָפֿט אויס צו זיין אַלאַנגע צייט אין וואַלד אונ ווען דער מענש וואָלט ניט געהאַט מיטצונעהמען מיט זיך

עפעס עססענוואַרג, וואָלט איהם אויסגעקומען צו הונגערען. וואָרום ניט אַלע מאָל קען מען געפֿינען אין וואַלד וואָס צו עססען. איצטער אָבער האָט ער זיך נעקענט אָנגרייטען וואָס צו עססען און דאָס האָט אַפּולע פֿערגרינגערט דעם מענשען די פּאָלעוואַניע. אויף אַזאַ-נ-אופֿן איז צוטהיילט געוואָרען די אַרבייט אין דער בַּעֲלֵי-בַּתִּישקייט צווישען מאָננער אונ פֿרויען.

די קאָרנער פֿון פֿערשיעדענע געוויקסע וועלכֿע זיינען איצטער נעווען דעם מענשענס עיקר אכילה, זיינען אָפֿט נעווען בעדעקט מיט אַ האַרטען שאָלעכֿץ, ווי, למשל, האָבער; אַנדערע קאָרנער זיינען אפילו ניט בעדעקט מיט קיין האַרטען שאָלעכץ, אָבער זיי זיינען אין גאַנצען זעהר האַרט, דאָס עס איז זיי זעהר שווער צו צוקייען. כדי אַראָבצושיילען די שאָלעכֿץ אונ צובראָקלען די קאָרנער האָט דער מענש אָנגעהויבען צו ניטצען שטיינער, אָדער ער פֿלעגט שטויסען די קאָרנער מיט איין שטיין, אָדער ער פֿלעגט אַריינלייגען די קאָרנער צווישען צוויי שטיינער אונ צורייבען זיי. דאס איז נעווען די ערשטע מיהל, וועלכֿע דער אורמענש האָט אָנגעהויבען צו ניטצען, דערנאָך האָט מען דיזעל-ביגע מיהל אויסגעבעססערט; דער אונטערשטער שטיין פֿלעגט לינען אויף אַ-נ-אָרט אונ מעהר נישט דעם אויבערשטען שטיין פֿלעגט מען דרעהען אונ אויף אַזאַ-נ-אופֿן האָט זיך בעקומען אַ האַנד-מיהל.

פֿון דעם אַרט האַנד-מיהלען האָבען שוין די גריכֿען גע-וואוסט מיט האָכֿער 3000 יאָהר צוריק, אונ עס קען גרייליך זיין אַז נאָך פֿריהער.

די אויף אַזאַ-נ-אופֿן פֿערפֿאַרטיגטע מעהל פֿלעגט מען עססען אָדער טרוקענע, אָדער מען פֿלעגט דאָס צומישען מיט וואַססער, אויב עס איז געווען צו טרוקען. אַ מאָל פֿלעגט מען די קאַשקע צורעכֿט מאַכען מיט עפּעס וואָס זיסע, למשל מיט די זאַפּט פֿון אַ צו-קער-טראָסטניק. איצטער האָט שוין דעם מענשען, אום ער זאָלל קענען באַקען ברויט, געפֿעהלט מעהר ניט ער זאָלל וויסען די בענוטצונג פֿון פֿייער.

צורייבענדיג קאָרנער צווישען צוויי שטיינער, האָט דער

מענש געקענט לייבּט בעמערקען, אז די שטיינער גופא רייבען זיך אויך פֿון דעם אָב און שייערען זיך אָרום. דא איז שוין ניט שווער געווען צו פֿאַלען אויפֿ'ן פלאַן, אַז מען קען מיט אַ שטיין אָבּרייבען די באָרגלאַך, די שאָרסטיקייט פֿון אַ-נ-אַנדער שטיין און אויף אַזאַ נ-אופֿן פּאָלירען איהם.

איצטער הויבּט מען שוין אָן אַרומצושלייפֿען די פֿריהערדיגע שטיינערנע געצייג און מען האָט זיך אפילו אויסגעלעהרענט אויס-צובויערען אין שטיינער לאָכער, וואו אריינצושטעלען אַ האָנדט'ל, און דאָס איז אויך ניט געווען שווער צו דערגעהן; די האַנד-מיהל האָט אויך דאָ אויסגעהאָלפֿען: אין דעם אונטערשטען שטיין פֿלעגט בלייבען גריבעלאַך, וועלכע פֿלעגען זיך אויסבּויערען פֿון דעם דרעהען אויף איהם דעם אויבערסטען שטיין, אויב דער לעצטער האָט געהאַט אויף זיך פּוקעלאַך. אָט אויף אַזאַ נ-אופֿן האָבען זיך מענשען אויסגעלעהרענט צו בויערען מיט אַ שפּיטציגען שטיין.

אַזעלכע געפּאָלירטע און דורכגעבויערטע שטיינערנע געצייג, געפֿינט מען אויך זעהר פֿיעל אום-עט-אום.

די צייט, ווען מענשען האָבען גענוצט שטיינערנע געצייג, רופֿט מען „די שטיינערנע צייט". זי ווערט געטהיילט אויף צוויי טהיילען; די צייט פֿון פּראָסט געהאַקטע שטיינער און די צייט פֿון געפּאָלירטע שטיינער. מיט די וואָרטער בעצייכענט מען מעהר ניט די ביז-היסטאָרישע צייט פֿון אונזערע עלטער-עלטער-זיידעס אָבער דאָס בעשטימט ניט די צייט ווען עס איז געווען „דער שטיינערנער פּעריאָד". (זעה פֿיגור 5).

און אפילו נאָך דעם, אַז דער מענש איז שוין דערגאַנגען, ווי צו בעאַרבייטען מעטאַל, ד"ה בעת עס האָט זיך שוין אָנגע-האָבען „די בראָנז-צייט" און נאָך דעם „די אייזען-צייט", האָט נאָך אַלץ די שטיין-צייט פֿאָרווערטס געעקסיסטירט. בראָנ-זענע כלים מיט שטיינערנע געפֿינט מען זעהר אָפֿט צוזאַמען.

קורץ גערעדט, דאָס צערטהיילען די צייטען נאָך די געצייג נאָך, וועלכע דער מענש האָט גענוצט, בעווייזט מעהר נישט, אַז לְכַתְּחִילָה האָבען מענשען גענוצט שטיינערנע געצייג און נאָך

דעם האָבּען זיי אָנגעהויבּען צו געבּרויכֿען מעטאַלענע, פֿריהער בּראָנזענע און נאָך דעם אייזערנע. דאָס אייגענע איז מיט דעם צערטהיילען די שטיינערנע צייט אויף צוויי פּעריאָדען: אויף די צייט פֿון פּראָסט געהאַקטע שטיינער און אויף די צייט פֿון נעשליפֿענע שטיינער; דאָס בּעווייזט אויך מעהר נישט, אַז פֿון אָנפֿאַנג האָבּען זיך מענשען אויסגעלעהרענט צו טשעסענען שטיינער און ערשט נאָך דעם צו שלייפֿען.

מיט איין וואָרט, אין דער אמת-ן זיינען אַזעלכֿע צייט-אַבּטהיילונגען נאָר ניט געווען, אָדער ריכֿטיגער געזאָגט, אין אמת-ן זיינען אַלע צייטען צוזאַממען געפֿלאָכֿטען. עס הויבּט זיך אָן אַ נייער פּעריאָד און דער פֿערגאַנגענער הערט נאָך פֿון דעסטוועגען ניט אויף צו עקסיסטירען. וואָרום אפילו איצטער, וואָס מען ניטצט שוין פֿערשיעדענע מאַשינעס, פֿון דעסטוועגען נוטצט נאָך דער עולם אַ נ-אַנדערס מאָל שטיינערנע געצייג, ווי למשל, שטיינערנע האַנד-מיהלען, שטיינערנע סטופּקעס, שטויסלאַך און ד. ג. מיר זעהען אַלזאָ, אַז די שטיינערנע צייט עקסיסטירט נאָך עַד הַיום.

אַז דער מענש האָט אָנגעהויבּען צו בּרויכֿען פֿלייש פֿון גרויסע חיות, איז איהם ניט איין מאָל אויסגעקומען צו בּעמערקען, אַז פֿלייש ווערט זעהר גיך מְכוּלֶה, און מען קען דאָס מעהר ניט עססען. בּיי'ן אורמענשען איז אָבּער אַ פֿליישינער בּיסען נעווען אַ גרויסער „יֵשׁ". ניט איבּרינס אָפֿט פֿלעגט זיך מאַכֿען גליקליכֿע יאַגדען, אויף וועלכֿע מען פֿלעגט בּעקומען אַ רעכט בּיסעל רויבּ. אויפֿעסען גאָר אין גאַנצען פֿלעגט מען ניט אַלע מאָל קענען. „חאטשי דער אורמענש פֿלעגט זיך זעהר פֿיעל סטאַרעווען און אָנווענדען אַלע מיטלען אויפֿצועססען וואָס מעהרער. זיי פֿלעגען זיך אַזוי פֿיעל אָנעססען, אַז נאָך דעם פֿלעגען זיי זיך קייקלען אויף ד'רערד, כדי צו פֿערדייען דעם עססען. און נאָך אַזאַ זאַטען מאָלצייט פֿלעגט ניט זעלטען אויסקומען אַלאַנגע צייט נאָר צו הונגערען.

עס איז גאַנץ נאַטירליך, וואָס דעם מענשען האָט זיך געאָלט איינהיטען פֿלייש וואָס לעננער, די פּראַקטיקע האָט בּאַלד

דערוויזען ווי מען קען לייכגער אײנהאַלטען פֿלייש פֿריש. אַז פֿלייש פֿלעגט ליגען צווישען צווישענטענערהייט אויפֿ'ן זונן, פֿלעגט זי אָנהויבען צו טריקענען — פֿלעגט זיך אַביסעל אוים ווילאָנגולען. דער מענש האָט דאָס געקענט זעהר לייכט בעמערקען, ווײלע ער האָט געוואָהנט אין די וואַרעמע מקומות; דאָרטען זיינען די היטצען אַפֿולע גראָססער ווי ביי אונז און דעריבער וויאָנזעלט זיך דאָרטען גיכער. אַזעלכענע געוויאָזעלטע פֿלייש, אַ חוץ וואָס זי איז לאָנגער פֿריש, איז לייכטער צו פֿערדייען; דער מענש האָט אַלזאָ געהאַט פֿון די נייע המצאה אַ דאָפּעלטע טובה.

אַ חוץ דעם איז צווישענטענע שטיקלאַך געוויאָנזעלטע פֿלייש זעהר בעקוועם מיטצונעהמען מיט זיך אויפֿ'ן יאַגד, און עד-היום פּראַקטיקירט זיך נאָך דער מיטעל צורעכט צו מאַכען פֿלייש. נאָר פֿערצייטען איז דאָס נאָך מעהר געווען בְּנִמְצָא; די נאָמאַדען (אַרומוואַנדערער) פֿון די דרום-רוססישע מדבריות, דערצאָהלט מען, פֿלעגען דאָס עססען זעהר גערן און פֿלעגען דאָס מיטנעהמען אין וועג און האַלטען אונטערען זאָטעל.

איצטער האָט דער מענש ערפֿונדען אַזאַ זאַך, וועלכע איז באַשערט געווען צו שפּיעלען זעהר אַ גרויסע ראָליע אין זיין לעבען, נאָר ער אַליין האָט ניט פֿערשטאַנען די גרויסע וויכטיגקייט פֿון זיין ערפֿינדונג און איז געפֿאַללען אויף דעם גאָר פּלוצלונג. מיר ריידען דאָ וועגען פֿ י י ע ר. בלתי ספק, אַז דער מענש האָט אַללע מאָל געוואוסט, אַז עס איז דאָ פֿייער, וואָרום ניט איין מאָל, מסתּמא, איז איהם אויסגעקומען צו זעהן ווי פֿון אַ בליטץ צינדען זיך אָן בוימער און ברענען; נאָר אַזאַ פֿייער פֿלעגט איהם גאָר שראָקען.

יעדענפֿאַלס קענען מיר פֿייער ניט רעכענען פֿאַר דעם מענשענס אַ-נ-ערפֿינדונג ביז דער צייט, ווען דער מענש האָט זיך שוין אויסגעלעהרענט ווי צו באַגעהן זיך מיט איהם: ווי צו בעקוממען, ווי אונטערצוהאַלטען און ווי צו לעשען איהם.

נישט שווער איז געווען דעם מענשען צו בעמערקען, דאָס אַז מען רייבט זעהר גיך אַ האָלץ אָן וואָס עס איז פֿאַר אַ-נ-אַנדרער האַרטע זאַך אַ רעכטע צייט, דערהיצט ער זיך און צינדט זיך

אפילו אָן אויך . דער פֿייער וואָס פֿלעגט זיך בעקומען אויף אַזאַ-נ-אופן האָט שוין ניט געשראָקען דעם מענשען, ווײלע ער האָט דאָך געוואוסט זיין יחוס, זיין אורשפרונג ; ער האָט געוואוסט פֿון וואַנען ער האָט זיך גענומען אונ צו יעדער צייט, ווען ער האָט נאָר געוואָלט, האָט דער מענש געקענט איהם אַרויסבריינגען. דער מיטעל מיט וועלכען די איצטיגע ווילדע פֿעֶלקער בעקוממען אַרוים פֿייער, בעווייזט אונז, אַז לכתחילה איז מען טאַקי אויך בויערענדיג דערגאַנגען ווי צו בעקומען פֿייער. געוויינטליך גע-ברויכען זיי צום בעקומען פֿייער אַזאַ מין עקבויער (זעה פֿיגור 6), וועלכער בעשטעהט פֿון אַ קלאָצעל, אין וועלכען עס איז פֿאַראַן אַ גריבעלע, וואו עס שטעלט זיך אַריין אַ שפינדעל. אַז מען דרעהט דעם שפינדעל איינִיגע מינוט זעהר גיך, בעווייזט זיך פֿינקען, וועלכע זיי לייגען אַרויף אויף טרוקענע גראָז, אָדער אויף אַ-נ-אַנדער זאַך, וואָס צינדעט זיך לייכט אָן אונ בלאָזען פֿונאַנדער פֿייער. אין אָנהויב פֿלעגט מען דעם שפינדעל דרעהען צווישען די האֶנד אונ נאָך דעם האָט מען אויף דערויף אויסגעקלעהרט פֿער-שיעדענע צוריכטונגען. מען פֿלעגט ארומוויקלען דעם שפינדעל מיט אַ שטריק אונ מען פֿלעגט איהם דרעהען מיט איהר, שלעפענדיג דאָס איין ברעג, דאָס דעם אנדער ברעג פֿון שטריק. עס פֿער-שטעהט זיך, אַז דאָס בעקומען פֿייער איז אין אַנדערע אֶרטער געוועז שווערער אונ אין אַנדערע לייכטער. אין אַ קאַלטען אונ אין אַ נאַסען קלימאַט פֿלעגט מען מוזען מעהרער אונ שטאַרקער בויערען. ערפֿינדען פֿייער איז אין אַזעלכע אֶרטער געוועז גאָר כמעט אונמיגלאַך. נמצא, אַז דאָס מוזען מיר אויך זאָגען, אַז פֿייער איז ערפֿונדען געוואָרען אין די הייסע מקומות.

נאָר אַז עס איז שוין געוועז ערפֿונדען פֿייער, האָט עס זיך שוין געקענט פֿערשפּרייטען אויך אין יענע אֶרטער, וואו לכתחילה האָט מען עס ניט געקענט ערפֿינדען. די דערבייאיגע פֿעֶלקער האָבען איינפֿאַך געקענט קריגען פֿייער, ניט בויערענדיג, וואָרום דאָס איז געוועז זעהר אַ שוועהרע אַרבייט. (זעה פֿיגור 7 אונ 8)

קיים האָט מען שוין מיט גרויס מאַטערניש איין מאָל בע-קוממען פֿייער, פֿלעגט מען שוין מיט כל-המיגליכקייט סטאַרעווען

זיך עם אונטערצוהאַלטען, אַז עס זאָלל זיך ניט פערלאָשען, ביי אַפּולע פאָלקער פלעגט טאַקי זיין אַ בעזונדערער קלאסס מענשען, וועלכע פלעגען זיך בעשעפטיגען מעהר נישט ווי מיט דעם, וואָס זיי פלעגען אונטערהאַלטען דאָס פייער, אַז עס זאָלל גיט אויסגעהן, און אַזוי ווי פייער האָט מען גערעכענט פאַר אַ הייליגע זאַך, פאַר אַ מתנה פון גאָטט, און טאַקי פאַר אַ גאָטט אַליין אויך, דעריבער זיינען מיט דער צייט די מענשען, וואָס פלעגען געהן און אַכטונג געבען אַרום דעם פייער אויך געוואָרען הייליג און מען האָט זיי געהאַלטען פאַר גאָטט׳ס דיענער.

ביי די ראָמער, צום ביישפיעל, פלעגען די גביאה׳תעס פון דער גאָטטין וועסטא – מוזען אונטערהאַלטען שטענדיג פייער אויף דעם מִזְבֵּחַ פון זייער גאָטטין, און די וועסטאַ אַליין איז געווען די גאָטטין פון דער היימישער קיך. דערפון איז געדרונגען, אַז לכתחילה פלעגען די נביאה׳תעס גאָר מוזען אונטערהאַלטען דאָס פייער אויפ׳ן קיך. פון אַזאַ קיך פלעגט מען דערנאָך, אַז מען פלעגט דאַרפען, געהמען פייער צום געברויך.

דאָס בעקומען פייער איז געווען אַזאַ שווערע אַרבייט, דאָס עס איז כמעט אונמיגלאַך געווען, דאָס איין מענש איינער אַליין זאָלל עס קאָנען אויספיהרען. מען האָט געמוזט זייער שטייף האַלטען דעם שפינדעל, כדי עס זאָלל זיך שטאַרקער רייבען; אָנַב פלעגט דער דרעהען דעם שפינדעל געדויערען אַ צייט, דאָס עטליכע כּתּות פלעגען זיך בייטען ביז מען פלעגט בעקומען פייער.

דאָס בעקומען פייער האָט אַלזאָ געפאָדערט דאָס צוזאַממענ-אַרבייטונג פון אַפּולע מענשען. ד. ה. אַפּולע מענשען האָבען גע-מוזט אַרבייטען צוזאַממען, אום צו בעקומען פייער; עס איז, אַלזאָ, געווען אַגעזעלשאַפטליכע אַרבייט: און אַזוי ווי פייער, ווי פריהער איז שוין געזאָגט, האָט זיך גערעכענט פאַר אַ הייליגע זאַך, דעריבער האָט זיך דאָס בעקומען פייער גערעכענט פאַר אַ רעליגיאָז-געזעלשאַפטליכע האַנדלונג אָדער צערעמאָניע.

אַפּולע פאָלקער האָבען באַלד אָנגעהויבען צו ניטצען אַ ביסעל אַ-נ-אַנדערען, אַ בעססערען מיטעל צום בעקומען פייער. זיי פלעגען אָנטאָהן אויף אַ פלאָקען אַ הילצערנעם קייקעל און

דרעהען נים דעם פלאָקען, נאָר דעם קייקעל. דאָס איז געווען לייכטער.

ביי די רוססען איז פאַראַן אַ מנהג, וועלכער דערמאָהנט אָן דעם אַרט בעקומען פייער אונ אויך אָן דעם, אַז אַ מאָל האָט דאָס בעקומען פייער גערעכענט זיך פאַר אַ צערעמאָניע.

ביי די רוססען איז נאָך אין אַ פולע אָרטער עד היום נע-בליבען אַ-נ-אנדענקונג פון יענער צייט, ווען זיי פלעגען אויף אַזאַ-נ-אופן בעקומען פייער. אין אַנדערע אָרטער, אויף מאסליאַניצע, צינדען די רוססען אָן פייער, טהוען אָן אַ ראָד אויף אַ פלאָקען אונ פיהרען דאָס אַרום אין אַ שליטען איבער'ן דאָרף, אונ פון אָבענד פערברענען זיי דעם פלאָקען צוזאַממען מיט'ן ראָד. דער פלאָקען ווייזט געווים אויף דעם שפינדעל, וועלכען מען פלעגט דרעהען, כדי צו בעקומען פייער, אונ דער ראָד ווייזט בלתי ספק אויף דאָס, אַז די פערצייטיגע רוססען פלעגען ערווערבען פייער אויף אַזאַ-נ-אופן, ווי מיר האָבען פריהער געזאָגט, ד"ה זיי פלעגען אָנטאָהן אויף אַ פלאָקען אַ קייקעל אונ דרעהען, ניט דעם פלאָקען נאָר דעם קייקעל.

דער מענש האָט באַלד בעמערקט, דאָס פייער וואַרעמט אונ ברענט, אַז מען ריהרט זיך צו איהם צו — עס האָט פונקט די זעלבינע טבע ווי די זונן. עס פערשטעהט זיך, אַז דער מענש האָט זיך מיט כל המינליכקייט געסטאַרעט, אַז פייער זאָלל איהם ברייננען די זעלבינע נוטצען, וואָס די זונן בריינגט איהם. דער מענש הויבט אָן צו בענוטצען פייער צום וואַרעמען זיך לעבען איהם אין אַקאַלטע נאַכט אונ סטאַרעוועט זיך אוים צו וויאַנזולען אויף איהם פלייש.

אויף אַזאַ-נ-אופן, האָט זיך אָנגעהויבען די קונסט צו פער-פאַרטיגען עססענוואַרג. אַ חוץ דעם האָט דער מענש בעמערקט, אַז דאָס פייער בעשיצט איהם פון בייאנאַכטיגע אָנפאַללען פון ווילדע חיות, ווייל די ווילדע חיות האָבען מורא פאַר פייער, אונ דער מענש שלאָפט זיך איצטער רוהיג אונטער דעם שוטץ פון דעם נייעם וואָלטהאָטיגען גאָטט.

איצטער האָט זיך שוין פאַר דעם אורמענשען געאָפענט

אַ בּרייטער פלאַטץ: פֿייער מאַכֿט אויף פֿערשיעדענע זאַכֿען פֿער־שיעדענע ווירקונגען, אונ דער מענש האָט זיך באַלד דערמיט בּענוצט, ווי מיר האָבּען שוין פֿריהער געזאָגט, צום פֿערפֿאַרטיגען שפּייז.

עס איז אונמיגלאַך אויסצורעכֿענען אַלע מיטלען, מיט וועלכֿער דער אורמענש פֿלעגט פֿערפֿאֶרטיגען שפּייז. פֿלייש, למשל, האָט מען שוין איצטער געקענט פֿערפֿאֶרטיגען אויף פֿער־שיעדענע אופנים: מען האָט דאָס געקענט אַרויף שטעכֿען אויף אַ שפּיציגען שטאֶקל אונ אויסבּראָטען אויפֿ'ן פֿייער גופא בּעת עס האָט געבּרענט; אָדער מען האָט דאָס געקענט אויסבּראָטען אויף די קוילען, נאָך דעם אַז די פֿייער איז שוין אויסגעגאַנגען; מען האָט דאָס אויך געקענט האַלטען לעבּען פֿייער אויף אַזאַ־נ־אופן, אַז אויף די פֿלייש זאָלל געהן מעהר ניט דער רויך אונ די פֿלייש זאָלל זיך אויסוויאָנדזלען. איצטער ניטצט מען נאָך אויך גערויכֿער־טע פֿלייש, נאָר דאָס איז שוין אַ פנים גאָר אַ פֿערצייטיגע המצאה.

באַלד האָט זיך דער מענש אויסגעלעהרענט מאַכֿען בּעזונדערע איינריכֿטונג צום בּראָטען פֿלייש, ער האָט זיך אויסגעלעהרענט מאַכֿען אַזאַ מין אויוועז. דעם אורמענשענס אויוועגס זיינען אייגענטליך געוועזען נישט מעהר, ווי אַ שטיינערנער טאָוועל, אַנ־אַנדערס מאָל האָט עס געקענט זיין מיט אַ־נ־אויסהיילונג; אויף דערויף פֿלעגט מען פֿונאַנדער לייגען פֿייער אונ נאָך דעם, אַז דער שטיין פֿלעגט זיך גוט אָנבּרענען אונ דאָס פֿייער פֿלעגט אויסגעהן, פֿלעגט מען צוזאַממען שאַרען די קוילען אין איין אָרט אונ אויף דעם אָנגעבּרענטען שטיין פֿלעגט מען בּראָטען שטיקלאַך פֿלייש. איצטער טהוט מען דאָך בּיי אונז אויך אַזוי: מען בּאַקט אויפֿ'ן אָנגעהייצטען שטיין. די נפקא מינה צווישען די איצטיגע אונ פֿער־צייטיגע אויוועגס איז מעהר ניט דאָס, וואָס יענע פֿלעגען זיין אויפֿ'ן פֿרייען פֿעלד אונ די איצטיגע אויוועגס זיינען אין די הייזער.

אַזוי פֿלעגט מען פֿערפֿאַרטיגען פֿלייש. נאָך דעם האָט דער מענש אָנגעהויבּען צו בּאַקען פֿערשיעדענע מינים פּירות אונ וואָרצלען, מען האָט אָנגעהויבּען צו סמאַלענען קאָרנער אונ דאָס פֿלעגט זיי צוגעבּען נאָר אַ בּעזונדערען געשמאַק. פֿריהער

האָבען מיר שוין דערצעהלט, ווי די אורמענשען פֿלעגען צוגישען מעהל מיט וואַססער און פֿלעגען דאָס עססען; די קאַשקע אָדער די טייג. איצטער האָבען זיי שוין אָנגעהויבען אונטער באַקען די טייג און אויף אַזאַ־נ־אופן האָבען זיי זיך אויסגעלערענט באַקען ברויט. (זעה פֿיגור 9).

די ווירקונג וואָס פֿייער מאַכט אויף וואַססער, איז דער מענש דערגאַנגען גאָר אין אַ צייט אַרום. איצטער איז נאָך אויך פֿאַראַן איינִיגע שבטים, וועלכע וויסען שוין פֿון פֿייער און וויסען נאָך פֿון דעסטוועגען ניט, ווי צו זידען וואַססער; און באמת איז דאָס טאַקי געוועזען שווער צו דערגעהן, ווארום פֿריהער האָט דאָך דער מענש געדאַרפֿט אויסקלעהרען ליימענע געפֿעס, אין וועלכע מען זאָלל קענען זידען וואַססער.

דער מענש האָט, פֿערשטעהט זיך, געקענט לייכט בעמער־קען דאָס אַז וואַססער גיסט זיך אַרויף אויף אַנ־אָנגעברענטען שטיין, הייבט עס אָן צו הושען און עס פֿערוואַנדעלט זיך אין פּאַרע; אָבער דאָס אַליין איז נאָך ווייניג, ווי די מענשען האָבען דאָס בעמערקט, קען זיין, אַז די אַנגענעהמע וואַרעמקייט פֿון פּאַרע איז זיי זעהר געפֿאָליג געווען, און זיי האָבען אָנגעהויבען בכיוון צו גיססען וואַססער אויף אָנגעברענטע שטיינער, כדי זיך אַביסעל דורך צו פּאַרענען, אָבער נישט מעהר.

דערפֿון זיינען געווים אַרויסגעקומען אונזערע איצטיגע באָדער. אין די היגע־קאַנטיגע באָדער ווערט געמאַכט אין די אויוועגס אַבעזונדערע אַבטהיילונג, וואו עס ליעגען אָנגעברענטע שטיינער און אַז מען וויל „דערלאַנגען דוך" גיסט מען אַרויף אויף די שטיינער וואַססער, און די באָד ווערט פֿול מיט פּאַרע.

און אפילו אַז מען האָט שוין געקענט מאַכען ליימענע כלים, האָט נאָך פֿון דעסטוועגען דער מענש אַלץ ניט געקענט זידען וואַססער, אַזוי ווי מיר איצטער; לכתחילה פֿלעגט מען גאָר אום אָנצוואַרעמען וואַססער וואַרפֿען אָנגעברענטע שטיינער אין אַ כלי וואַססער, ביז עס פֿלעגט ווערען הייס, איצטער אפילו טהוט מען עס נאָך אויך אַנ־אַנדערס מאָל, דהיינו, אַז עס פֿעהלט כלים אָדער אַז מען דאַרף אָנוואַרעמען וואַססער אין אַ הילצערנע כלי.

מיט איין וואָרט, פייער איז געווען זעהר וויכטיג פאַר דעם מענשען, באַלד ווי דער מענש האָט ערפונדען פייער, איז ער שוין געוואָרען אפּולע וויינינגער אבהייננגיג פון דער נאַטור.

איצטער, האָבענדיג פייער, האָט שוין דער מענש אונטער דעם שוטץ פון דיעזער וואָהלטהאָטיגער נאַטטהייט, געקענט ריזי-קירען אונ מאַכען אַ נסיעה אין קאַלטערע לאַנדער. דאָס פייער האָט פערנומען דעם אָרט פון דער זונן-וואַרעמקייט, אונ דעריבער פערשטעהט זיך פאַר וואָס דער מענש האָט איצטער געהאַלטען אזוי טהייער דאָס פייער.

דאָס פייער האָט מען געמוזט פערהיטען פון רעגען אונ פון ווינדען, אונ דער מענש הויבט אָן אויסקלעהרען פערשיעדענע מיטלען ווי דאָס צו פערהיטען. אין אָנפאַנג פלעגט דער מענש פערשטעלען דאָס פייער פונ'ם ווינד מיט ריטלאַך, וויצקעס אונ בלאָטער. לכתחילה פלעגט ער, אַריינשטעקענדיג די וויצקעס אין דער ערד, פערשטעלען דאָס פייער מעהר ניט ווי פון איין זייט, פון וואַנען עס פלעגט בלאָזען דער ווינט. נאָר מיט דער צייט האָט דער מענש אָנגעהויבען צו פערשטעלען דאָס פייער פון אַלע זייטען, כדי אויב אפילו עס וועט זיך אומבייטען דער ווינד ואָלל ער עס אויך ניט קענען פערלאָשען; אין איין זייט, מעהר ניט, פלעגט ער לאָזען אַ שטיקעל ניט קיין פערשטעלטען אָרט פאַר זיך אַריין צו געהן.

אויף אַזאַ-נ-אופן זיינען ענטשטאַנען מענשליכע וואָהנונגען. אין די ערשטע צייטען איז דאָס געווען ניכער די דירה פון פייער, ווי דעם מענשענס וואָהנונג. פון אויבען, פערשטעהט זיך, פלעגט מען סוזען לאָזען אָפּפען, כדי דער רויך זאָלל האָבען פון וואַנען אַרויס צו געהן. דאָס איז וואַהרשיינליך געווען די ערשטע פאָרמע פון די איצטיגע „פעקאַרנעס" וועלכע מיר טרעפען נאָך איצטער אין אונזערע דאָרפער. מיט דער צייט האָט זיך דערפון ענטוויקעלט אַ שטוב מיט איהר נאַטהיגסטע געהאָרינגקייט, אַ קיך.

עס קען אויסקומען זעהר קאָמיש וואָס מיר זאָגען, אז לכתחילה האָט דער מענש בעזאָרגט אַ דירה פאַר פייער, אונ נאָך

דעם ערשט פֿאַר זיך. אין אמת'ן איז אָבער פֿאָרט אַזוי אונ עס איז גאַנץ פֿערשטאֶנדליך, פֿאַר וואָס דאָס איז אַזוי געווען: אין אָנהויב האָט דאָך דער מענש געוואָהנט אין וואַרעמע לאֶנדער, היינט צו וואָס האָט ער גענאַרפֿט האָבען אַ דירה? מעהר ניט אַמאָל פֿלעגט ער זיך מסתמא בעהאַלטען פֿון אַ רעגען אונטער די געדיכטע בלאֶטטער פֿון אַ בוים; אָבער דאָס קען מען דאָך בשום אופן ניט אָנרופֿען דירה.

מיט איין וואָרט, דירות הויבען זיך ערשט דאַן אָן איינצוגעפֿינען, ווען דער מענש הויבט אָן איבערצוגעהן אין קאָלטערע לאֶנדער. אָבער דאָס פֿייער, וועלכעס איז געווען נאָטהווענדיג אויך אין די וואַרעמע לאֶנדער, האָט דאָך נאַטירליך געצוואונגען דעם מענשען, אַז ער זאָלל אויסקלעהרען מיטלען ווי עס צו בעשיטצען פֿון רעגען אונ פֿון ווינדטען. איבריגענס אין די וואַרעמע לאֶנדער האָבען אויך מענשען בְּעֶרֶךְ זעהר פֿריה אָנגעהויבען צו־בויען פֿאַר זיך פֿון בלאֶטטער אַזעלכע מיני דירות. אָבער די היזער, אָדער, ריכטיגער געזאָגט, ביידלאַך פֿלעגען זיין זעהר ניט האַפֿטיג אונ דער מענש פֿלעגט זיי זעהר אָפֿט בייטען אויף נייע. קורץ גערעדט, אויך די מינים דירות זיינען וויים ניט דאָס, וואָס מיר פֿערשטעהען איצטער אונטער דעם נאָמען דירה.

מיר האָבען שוין גערעדט אַמאָל וועגען דעם, אַז דער מענש פֿלעגט זיך בעשיטצען פֿון קאָלט אָדער פֿון אַ שלעכטע פּאָגאָדע ניט נאָר אין געבויטע הייזלעך, נאָר אויך אין האֶהלען, וועלכע די נאַטור אַליין פֿלעגט איהם געבען פֿאַרטיגע. גראָבענדיג אונטער ד'ערד געפֿינט מען איצטער זעהר אָפֿט נאָכגעבליעבענע סימנים, וועלכע בעווייזען זיכער, אַז אין די האֶהלען האָבען אַמאָל מענשען געוואָהנט: מען געפֿינט דאָרטען מענשען־ביינער אונ צוזאַמען מיט זיי כלים.

עס פֿערשטעהט זיך, אַז אַזעלכע פֿאַרטיגע האָהלען זיינען געווען זעהר ווייניג, אונ דער מענש האָט געמוזט זאָרגען, ווי עס איז אַליין מיט זיינע דאַמאָלסטיגע געצייג אויסצוגראָבען אַזעלכענע האֶהלען. נאַטירליך, אַז דער מענש האָט שוין געגראָבען פֿאַר זיך אַ האֶהל, פֿלעגט ער מסתמא זעהן צו מאַכען איהר אַזוי

זאָלל זיין וואָס בעקוואָמער, אז דאָרטען זאָלל זיין בעסער צו וואָהנען, ווי אין די נאַטירליכע היילען (זעה פיגור 10).

אזעלכענע ערדענע דירות געפינען מיר נאָך עד־היום אין אפּולע אָרטער ביי די פּאָלקער, וועלכע עס וואָהנען אין קאַלטען צפון־זייט, דהיינו, ביי די עסקימאָסען, אזעלכע אונטערערד׳רערדיגע דירות גראָבען זיי אויס פאַר זיך אויף ווינטער, אונ זוממער וואָהנען זיי אין קיהלערערעביידלאַך.

פייער איז געוועזן זעהר וויכטיג פאַר דעם מענשען אויך אין נאָך א הינזיכט, עס האָט געגעבען דעם מענשען אמיגלכקייט צו געברויכען פיש אונ שפייז. נאַטירליך, איידער ער האָט נאָך געהאַט פייער, האָט דער מענש אויך געוואוסט פון דער אכילה. ער פלעגט דאָס עססען אָדער פשוט נאָר ראָהע אָדער, אַזוי ווי פלייש, געטריקענטע אויפ׳ן זונן. אָבער אין דעם הינייכט איז פיש גאָר אַנדערש ווי פלייש, ווייל עס טריקענט זיך ניט אייפ׳ן זונן אַזוי גיך, פיש פלעגט מען מוזען טריקענען זעהר לאַנג אונ צום סוף פלעגט אָפט זיין די גאַנצע האָרעוואַניע ארויסגעוואָרפען, ווייל די געטריקענטע פיש פלעגט זיין הארט אונ ניט געשמאַק, דער מענש האָט נאָך דאַמאָלס ניט געהאַט ניט קיין פייער אונ ניט קיין זאַלץ, אונ אָן דעם איז פיש ניט קיין איבריגס וואָהלע אכילה.

אז דער מענש האָט זיך דערוואוסט ווי צו בעקוממען פייער אונ האָט זיך אַנגעהויבען צו בענוטצען מיט איהם, האָט ער זיך שוין אויסגעלעהרענט אונטערצובראָטען פיש אויפ׳ן פייער אונ פון דאַמאָלסט אָן ווערדט ער שוין וויינינגער צוגעבונדען צו איין אָרט, ער בעזעטצט זיך אַרום טייכען, אין וועלכע עס איז פאַראַן אפּולע פיש.

דער פייער האָט, אַלזאָ, בעשיטצט דעם מענשען פון קאָלט אונ די טייכען האָבען איהם געפיהרט אין צפון־זייט אונ האָבען איהם שטענדיג צוגעשטעלט נאַהרונגסמיטלען, וועלכע ער פלעגט שוין איצטער קענען פערפאַרטיגען אויפ׳ן פייער. נאַטירליך האָבען ניט נאָר די טייכען אליין געוויזען דעם מענשען א וועג אין די קאָלטערע לאַנדער; עס זיינען געוועזן נאָך סיבות אויך, וועלכע

האָבען דעם מענשען אַרויסגעפֿיהרט פֿון זיין וויגעלע, פֿון די וואַרעמע לאַנדער אין די קאַלטע.

מען ברויך נישט רעכֿנען, אַז די פֿאָלקער וועלכֿע בעשעפֿטיגען זיך מיט פֿישפֿאַנגעריי, עססען מעהר נישט ווי פֿיש, אונ מעהר קיין זאַך ניט, אָדער די פֿאָלקער, וועלכֿע בעשעפֿטיגען זיך מיט יאַגעריי (יאַגד), עססען מעהר נישט ווי רויב-פֿלייש, אָדער ערד-אַרבייטער מעהר נישט ווי ברויט. געוויינטליך איז אַזוי, דאָס יעדעס פֿאָלק בעשעפֿטיגט זיך מיט די אַלע זאַכֿען צוזאַממען. אונ אויב מיר רופֿען אַ פֿאָלק פֿישער, יאַגער אָדער ערד-אַרבייטער, מיינען מיר דערמיט מעהר ניט צו זאָגען, אַז די אָדער יענע בעשעפֿטיגונג (למשל, פֿישפֿאַנגעריי) איז ביי זיי דער עיקר עסק. מיט וואָס אַ נ־אומה בעשעפטיגט זיך ווענדט זיך געוויינטליך אָן די תּנאָים פֿון דעם אָרט, וואו זי וואהנט. איין אָרט איז בעססער פֿאַר דער בעשעפֿטיגונג, למשל, פֿיש-פֿאַנגעריי, דאָרטען איז דאָ טייכֿען, אין וועלכֿע עס פֿיהרט זיך אַ פֿולע פֿיש, — בעשעפֿטיגען זיך די מענשען, וועלכֿע וואָהנען דאָרטען, מיט פֿישפֿאַנגעריי; אַ נ-אַנדער אָרט איז בעססער פֿאַר אַ נ-אַנדער בעשעפֿטיגונג, למשל, פֿאַר פֿאָלעיואַ-ניע, דאָרטען איז דאָ אַ פֿולע וואָלדער, אין וועלכֿע עס געפֿינען זיך אַיין אַ סך חיות, בעשעפֿטיגען זיך די יענע אָרטערדיגע פֿאָל-קער מיט יאַגד. נאָר אַז עס פֿלעגט זיך מאַכֿען אַ-נ-אָרט, וועלכֿער איז געווען גוט פֿיר אַלערליי אַרבייט, פֿלעגען זיך די דאָרטיגע מענשען בעשעפֿטיגען מיט אַלמדינג, אַז עס איז אונמיגלאַך צו צורעכֿענען זיי צו אַ בעשטיממטע גרופּפּע פֿאָלקער: אין איין צייט פֿון יאָהר זייגען זיי ערד-אַרבייטער, אין דער אַנדער צייט-יאַגער, אין דער דריטער-פֿישער.

אַז איצטער, פֿייער צו פֿערדאַנקען, איז געוואָרען פֿיש זעהר אַ גוטע אכילה, האָט דער מענש נאַטירליך אָנגעהויבען צו בעשעפֿטיגען זיך מיט פֿישפֿאַנגעריי אונ האָט אָנגעהויבען צו אַכֿען אַלערליי מיטלען ווי צו חאַפּען זיי. די ערשטע זאַך, פֿער-שטעהט זיך, האָט דער מענש אָנגעהויבען צו בעטראַכֿטען דעם לעבען פֿון די פֿיש אונ ער האָט בעמערקט, דאָס עס זיינען פֿאַראַן

אַזעלכע צייטען, ווען די פֿיש שווימען אַרום אין די טיפֿען אָרער יַמים גאַנצע מאַססענווייז אונ דאַמאָלסט איז זיי געווען זעהר לייכט אָנצוחאַפּען מיט'ן האַנד אָדער מיט וואָס עס איז פֿאַר אַ מאַכעריי, אַ געצייג.

פֿריהער האָט דער מענש אָנגעהויבען צו פֿלעכטען פֿון וויצקעס אַזעלכענע קאָרבלאַך צום חאַפּען מיט " פֿיש. עס קען גרייליך זיין, אַז דער מענש האָט שוין פֿאַר דעם אויך געקענט פֿלעכטען פֿון וויצקעס וואָסערע עס איז כּלים. קאָרבלאַך, מעהר נישט איצטער האָט ער אָנגעהויבען צו פֿערפֿאָלקאָממען זיך אין דעם אונ צורעכטמאַכען זיינע פֿלאָכטונג צום חאַפּען פֿיש, איצטער נאָך אַפּילו חאַפּט מען נאָך אויך פֿיש מיט אַזעלכע מינים געפֿלאָכטענע קאָרב.

באַלד נאָכדעם ווי דער מענש האָט זיך אויסגעלעהרענט דרעהען שטריק פֿון פֿאַרעמדיגע געוויקסע, האָט ער אָנגעהויבען צו פֿלאָכטען פֿון זיי נעטצען. אין אָנהויב, פֿערשטעהט זיך, פֿלעגט ער מאַכען ניט איבריגס קונציג, נאָר מיט דער צייט האָט ער זיך אויסגעלעהרענט, האָט אָנגעהויבען מאַכען די נעטצען אַלץ בעססער אונ בעססער ביז ער האָט אָנגעהויבען צו פֿעראייניגען די פֿלאָכטונג מיט אַ נעטץ אונ אויף אַזאַ-נ-אופֿן האָט זיך בעקומען אַלערליי פֿערשיעדענע פֿישערשע געצייג, וועלכע זיינען נאָך בעוואוסט אויך אין דער איצטיגער צייט.

נאָר ווען דעם מענשען פֿלעגט זיך מאַכען צו חאַפּען אַ גרויסען פֿיש אונ די געצייג האָבּין ניט געטויגט, פֿלעגט ער דערצו בענוטצען ריזעלביגע געצייג, מיט וועלכע ער פֿלעגט געהן אויף געיאָג. ער פֿלעגט ווארפֿען אין דעם פֿיש אַ שפּיעז, וועלכען ער פֿלעגט פֿריהער צובינדען צו אַ שטריק, כדי ער זאָלל נאָך דעם קענען צוריק אַרויסציהען. אַזאַ מין שפּיעז רופֿט מען האַרפּון. געוויינטליך ניטצט מען דעם געצייג, אַז עס קומט אויס צו חאַפּען אַזאַ פֿיש אין אַ יַם, אָבער אין אַ טייך דאַרף מען נאָר אפילו קיין שטריק אויך ניט צובינדען, מען דאַרף מעהר נישט מאַכען אַ ביסעל אַ לייננערע האָנדטל צום שפּיעז אונ אויף אַזאַ-נ-אופֿן בעקומט זיך אַ קעקסע, מיט וועלכע מען קען צוהרנ׳נען

און ארויסשלעפּען פון וואַססער דעם פיש. געוויינטליך טהוט מען דאָס ביי נאַכט, בעלייכטענדיג דעם גרונד טייך מיט פייער.

וויא פראָסט, וויא איינפאַך עס זיינען ניט די אַלע געצייג, וועגען וועלכע מיר האָבען דאָ גערעדט, פון דעסטוועגען איז זיכער, אַז אויך דאָס אַרט חאַפּען פיש, האָבען זיך מענשען אויס-געלעהרענט ערשט בערך שוין זעהר שפּעט, וואָרום באמת איז דאָך אַ חוץ וואָס דער מענש דאַרף שוין קענען מאַכען עטליכע פערשיעדענע זאַכען, וויא למשל, דרעהען אַשטריק, פלעכטען קאָרב און מאַכען נעטצען, מוז ער דאָך אום צו חאַפּען פיש מיט אַ נעטץ שוין האָבען אַ מיטעל צום שווימען איבער'ן וואַססער, כדי ער זאָל קענען נאָכיאָגען די פיש. נאָר איידער מיר וועלען ריידען וועגען דעם, מוזען מיר דערצעהלען, צו וואָס האָט געבראַכט דעם מענשען דאָס פלאָכטען קאָרב.

דער מענש האָט באלד בעמערקט, אַז ליים האָט אזאַ טבע, וואָס זיא לאָזט דורך זיך ניט דורך קיין וואַססער. בעמערקען דאָס האָט ער געקענט גאָר צופאַלליגער ווייזע, דהיינו ער האָט אוועק-געשטעלט אַ קאָרב אויף אַ ליימיגען אָרט, צו דער קאָרב האָט זיך צוגעקלעבט ליים און דער מענש האָט לייכט געקענט בעמערקען, אַז די צוגעקלעבטע צום קאָרב ליים לאָזט ניט דורך קיין וואַססער. דאָס האָט איהם געבראַכט אויפ'ן געדאַנקען צו בעקלעבען אַ קאָרב מיט ליים. די ליים האָט זיך אויסגעטריקענט און אויף אַזאַ אופן האָט זיך בעקומען אַ כלי, וואָס לאָזט ניט דורך קיין וואַססער.

אין איינינגע צייט אָרום האָט דער מענש געפּרובירט זידען וואַססער אין דער כלי. די הילצערנע טהיילען פון דער כלי, זיינען, פערשטעהט זיך, פערברענט געוואָרען, די ליימענע כלי איז אָבער איבערגעבליבען און נאָך מעהר, זי איז נאָך איצטער גאָר געוואָרען אַפילו שטאַרקער, אַז זי צווייקט זיך שוין ניט פון וואַססער, ווי פאַר דעם.

דאַמאָלסט האָט מען שוין בכוון אָנגעהויבען פלעכטען קאָרב, אויסקלעבען זיי פון אינעווייניג מיט ליים און נאָך דעם פלעגט מען פערברענען דעם אויסגעפלאָכטענעם פורעם. עס

פלעגט זיך בעקומען א ליימענע כלי, אויף וועלכער עס פלעגט איבערבלייבען די צייכענס פון דעם פערברענטען קאָרב, אין וועלכער מען האָט גימאַכט די כלי. א זעלכענע ליימענע כלים געפינט מען אויך, גראָבענדיג אונטער ד׳רערד.

נאָך דעם האָט שוין דער מענש אָנגעהויבען צו קלעבען כלים פון ליים אָהן אַ פורעם אונ אויף אַזאַ-נ-אופן הויבט זיך אָהן די טאָפּפער-קונסט. דער קייקעל מיט וועלכען די טאָפּפער מאַכען איצטער ליימענע כלים, איז שוין גיווען בעוואוסט גאָר אין דער אורצייט, אָבער אום צו פאַללען אויף די המצאה, האָט שוין דער מענש גערארפט זיין זייער פיעל פראַקטיקירט, אונ אַ חוץ דעם האָט שוין טאָפּפעריי גערארפט זיין פאַר דעם אַ ספעציאָלע אַרבייט פון בעזונדערע בַּעֲלֵי-מְלָאכות, וואָרום אַז אַ מענש בעשעפטיגט זיך דער עיקר מיט איין אַרבייט אונ איז שטענדיג מעהר ניט נאָר מיט דערמיט פערנומען, קען ער גיכער געפינען מיטעלען ווי אויסצובעססערין זיינע געצייג, ווי צו פערפאָלקאָממען זיך אין זיין אַרבייט, אַז ער זאָל איהר מאַכען גיכער אונ בעססער. אין דער איצטיגער צייט, למשל, בעשעפטיגט זיך יעדער מענש מעהר נישט מיט איין אַרבייט, אונ אָפט נאָך ניט מיט קיין גאַנצען אַרבייט אויך, נאָר מיט אַ טהייל פון דער אַרבייט. אַ קאַמאַש, למשל, דורך וויפיל האָנד געהט עס דורך ביז מען קען דאָס אָנטאָהן? אין איין גארבאַרנע מאַכט מען די אויבערשטע לעדער, אין דער אַנדער גאַרבאַרנע די אונטערשטע לעדער, די פאָדעשוועס, אין איין פאַבריק מאַכט מען די אייזערנע טשוועקלאַך, אין דער אַנדערער — די הילצערנע שפּילען, אין אַ דריטער פאַבריק מאַכט מען די גוממע אונ אין אַ פירטער — די סטריפען. נאָך דעם קומט עס אַריין צום טשעניאַטען מאַכער (זאַגאָטאַווישציקעס) אונ ערשט נאָך דעם צום שוסטער, וועלכער שטעלט דאָס אַללעס צוזאַממען אונ פערפאַרטיגט דאָס אין גאַנצען, שוין צום טראָגען. נור דאָס איז נאָך ניט גאָר. אין יעדער פאַבריק גופא גייט אויך דורך די אַרבייט דרך מִי יוֹדֵעַ וויפיעל האָנד. פאַרצייטען איז אָבער ניט געווען אַזוי. יעדערער פלעגט זיך מאַכען פאַר זיך, אַלֵין וואָס ער האָט גערארפט, פון

אָנהויב ביז'ן סוף. מיט דער צייט, וואָס מעהרער דער מענש האָט אויסגעטראַכט נייע געצייג און וואָס מעהרער ער האָט אויס געבעססערט די אַלטע, דאָס מעהרער איז אונמיגלאַך גיוואָרען, אַז יעדערער זאָל קענען מאַכען פאַר זיך אַלץ, וואָס ער דאַרף, און אויף אַזאַ-נ-אופן איז די אַרבייט צוטהיילט געוואָרען צווישען די מענשען, די געלעהרנטע רופען דאָס אַרבייט אָדער מיה-צערטהיילונג, די מיה-צערטהיילונג פון איהר זייט ווידער, העלפט ווייטער אויסצובעססערען די אַלטע און אויפצוקלעהרען נייע געצייג. מיר זעהען אַלזאָ, אַז די מיה-צער-טהיילונג, חאָטשי פון איין זייט ווערט זי אַרויסגערופען דורך די פערבעססערונג פון די געצייג, דאָך, פון דער אַנדערער זייט, ווירקט זי, די מיה-צערטהיילונג, אויף די ענטוויקלונג, פון די פראָדוקציאָנס-מיטלען, די מיטלען מיט וועלכע דער מענש בע-שאַפט פאַר זיך פראָדוקטען, וואָס ער דאַרף צום לעבען. נאָר ניט דאָס זיינען מיר אויסען, אויספיהרליך וועלען מיר ריידען וועגען דעם שפעטער. נאָר איצטער רעכענען מיר, פערשטעהט איהר שוין, וואָס מיר האָבען פריהער געזאָגט, אַז די אויסגעבעס-סערטע טאָפּפערשע געצייג האָט מען געקענט נאָר דאַן אויס-טראַכטען, ווען טאָפּפעריי איז שוין געוואָרען אַ זעלבשטענדיגע אַרבייט פון בעלי-מלאכות-ספעציאַליסטען. נמצא, אַז דאָס איז געווען בערך שוין גאָר אַ שפּעטערדיגע המצאה און לכתחילה פלעגט מען מאַכען ליימענע כלים מיט די האַנד. (זעה פיגור 11).

איצטער וועלען מיר ריידען וועגען דעם (צאָהמען) פערהויזליכען בהמות און חיות. דאָס האָט שטענדיג געהאַט און עד היום האָט עס נאָך אויך זעהר אַגרויסע בעדייטונג פאַר דעם מענשענס לעבען.

איינינגע חַיָה'לאַך בעגלייטען דעם מענשען שוין פון זעהר, זעהר אַ לאַנגע צייט. אַנדערען פון זיי קען מען גאָר ניט אפילו אָנרופען צוגעוואָהנטע חַיוֹת, ווייל זיי האָבען גאָר מורא, זיי שרעקען זיך גאָר פאַר אַ מענשען. נאָר זיי לעבען צוזאַממען מיט מענשען מעהר ניט ווי דערפאַר, וואָס נאָר זייענדיג אַרום איהם געפינען זיי זייער חִיוּנָה. זיי ערנאָהרען זיך געוויינטליך מיט דער

איינענער שפּייז, וועלכע דער מענש געברויכט, אָדער מיט די אָבפאַל פון דעם מענשענס שפּייז. דעם ערשטען אָרט צווישען אזעלכע חיות פערנעהמט, פ ע ר ש ט ע ה ט ז י ך, דער הונד. דער הונד איז ניט קיין גרויסער בראַקירער אין עססען אונ בע-גנוגענט זיך מיט אָבגעגריזעטע ביינער אונ דערצו איז ער אַ גרויסער בְּעָלָן אויף די אָבפאַל פון מענשענס שפּייז. עס קען גרייליך זיין, אַז טאַקי דעריבער גופא האָט דער הונד געמוזט אָנהויבען מיטצוגעהן אומעטאום מיט'ן מענשען. דאָס שטאֶנדיגע נאָהנטקייט אַליין מיט'ן מענשען איז שוין געווען גענוג צו פער-הויזליכען דען הונד אפילו גאָר אָהן דעם מענשענס הילף. אַ חוץ דעם איז טאַקי געווען זעהר לייכט אויך צו צאַהמען דעם הונד, ווייל מען דאַרף איהם מעהר ניט ווארפען אַ ביסען אָדער אַ-נ-אָבגעגריזעטען ביין אונ דער הונד ווערט שוין אַ גאַנצער חבר-לאַפּ מיט'ן מענשען, הויבט זיך אָן צולאַסקעווען אונ גיט זיך אין גאַנצען איבער זיין בעל-הבית, ד. ה. דעם, וואָס האָט איהם גע-וואָרפען דעם ערשטען ביין.

אונ דער מענש האָט זיך געסטאַרעוועט ממציא צו זיין פאַר זיך וואָס עס איז פאַר אַ נוטץ פון דער חיה. די ערשטע זאַך איז איהם אַרויף אויפ'ן געדאַנקען צו קען מען ניט אפשר אַ הונד אויך עססען אַזוי ווי אַנדערע בהמות אונ חיות. מען האָט נעפּרובט אונ מען איז דערגאַנגען, אַז מען קען טאַקי גרייליך עססען הינד אויך. מען האָט אָנגעהויבען צו קאָרמענען הינד, הגם איצטער פלעגט מען זיי אויך געבען מעהר נים וויא דיא אָבפאַל, אָבער שוין מיט איין אַנדער כַּוָונָה, כדי זיי צו אָבקאָרמענען אונ פער-ניטצען אין שפּייז. עס פערשטעהט זיך, אַז וואָס מעהרער הינד דער מענש האָט געהאַט, דאָס רייכער איז ער געווען, דאָס מעהרער איז ער געווען פערזיכערט פון הונגער אונ פון נויטה, דאָס זיכערער איז געווען זיין לעבען, אונ דעריבער האָט מען אָנ-געהויבען צו האָדעווען הינד מאַססענווייז.

אז דער מענש האָט בעמערקט, וויא דער הונד לעבט אונטער ביסלעכווייז אויך אַזוי ווי דער מענש, פון יאַגד, ער חאַפּט קלענערע פון זיך חיה'לאַך אונ פאֶגלעך, האָט ער אָנגעהויבען

מיטצוגעהמען איהם מיט זיך אויפֿ'ן יאַגד, מעהר ניט דער מענש פֿלעגט בּיי איהם צוגעהמען זיין רויב אונ געבּען איהם אַליין זעהר אַ קליינע טהייל דערפֿון, דער מענש האָט געלעהרנט דען הונד יאָגען זיך, ניט נאָר אויף קליינע חיה'לאַך אונ פֿאֶגלאַך, נאָר אויך אויף גרויסע חיות, פֿאַר וועלכֿע דער הונד אַליין האָט שטאַרק מורא געהאַט. ער פֿלעגט פֿאַראייניגען אַפֿילע הינד אין איין פֿולק אונ צוזאַמען מיט זיי אָנפֿאַלען אויף די בּאֶזע חיות, דיא איבּיגע אונ נאַטירליכֿע שונאים פֿון מענשען אונ אויך פֿון הינד. אַלע נוטצען וואָס דער מענש האָט געהאַט פֿון הונד איז גאָר אונמעגליך אויסצורעכֿענען, אנב איז דאָס טאַקי גאָר איבּריג אויך, יעדערער וויים דאָס גאַנץ גוט.

דער חזיר איז אויך, פּונקט אַזוי ווי דער הונד, ניט קיין גרויסער בּראַקירער אין עססען אונ עסט אַלץ, וואָס מען גיט איהם אָדער וואָס ער געפֿינט. ער קען זיך נאָך בּעססער פֿאַר אַ הונד אָבּעססען אונ אָנקלויבּען פֿעטס, אָבּער דערפֿאַר צו אַנדערע אַרבּייט הויבּט ער ניט אָן צו טויגען, אונ עד היום איז ער גע-בּליבּען אַזוי אונפֿאֶהיג צו אַלסדינג, אויסער קלויבּען פֿעטס פֿאַר'ן מענשען. דערפֿאַר אָבּער אויף דערויף איז ער אַ בּרְיָה בּעססער פֿאַר אַלע אַנדערע חיות אונ בּהמות.

אַזוי לייכֿט האָט דער מענש געצאַהמט מעהר ניט ווי אַ הונד אונ אַ חזיר; די איבּריגע חיות, וועלכֿע זיינען גרעססערע בּראַ-קירער, עססען שוין ניט אַלסדינג, אונ דערצו עססען זיי גאָר אַנדערע שפּייז, ווי דער מענש, איז שוין געווען אַפֿילע שווערער צו צאַהמען, פֿון דעסטוועגען האָט דער מענש זיי געצאַהמט מיט אַנדערע מיטלען, וועלכֿע זיינען געווען זעהר פֿיעל. ערשטענס פֿלעגט דער מענש געהענדיג אויפֿ'ן יאַגד געפֿינען אין נעסטען אָדער אין אַ האֶהל קליינינקע פֿאֶגעלאַך אָדער חיה'לאַך, וועלכֿע ער האָט לייכֿט געקאָנט צוגעהמען לעבּעדיגערהייט. דאָ איז שוין לייכֿט געווען צו פֿאַללען אויף די המצאה, אַז מען קען די קליינינקע פֿאֶגעלאַך אָדער חיה'לעך אויסהאָדעווען אונ בּענוטצען זיי אויף דאָס, אויף וואָס מען פֿלעגט נוטצען זייערע עלטערען, די ניט געצאַהמטע חיות אָדער פֿויגלען. ווייטער איז שוין ניט איבּריגס שווער

געוועזן צו דערגעהן, אז מען קען אונ עס לוינט לכתחילה צו האלטען בהמות, חיות אונ פֿאָגלאך, כדי זיי זאָלען זיך פֿלאַד־זענען. אז מען קען אויף אַזאַ־נ־אופן צאַהמען חיות בעווייזען זעהר פֿיעל צופֿאַללען. ווי מען האָט גענוממען קליינינקע ווילדע חיות אונ מען האָט זיי אויסגעהאָדעוועט צווישען מענשען, זיינען זיי אַזוי צוגעוואָהנט געוואָרען, דאָס מען האָט זיי אפילו גאָר ניט גע־דאַרפֿט היטען; זיי געהען זיך אַרום פֿריי, ניט צוגעבונדען אונ פֿון דעסטוועגען אַנטלויפֿען זיי ניט. נאָר, נאַטירליך, ניט אַללע חיות זיינען געוועזן פֿעהיג צו ווערען הויזיגע.

אַנדערע מינים חיות האָבען נאָך זייער לעבענס־אַרט בשום אופן ניט געקענט ווערען קיין הויזיגע. אַזוי זיינען, למשל, די רויב־טהיערען, וועלכע מוזען האָבען פֿלייש־שפייז אונ קענען לעבען צוזאַממען מיט'ן מענשען, מעהר ניט ביי בעזונדערע בע־דינגונגען, אַז מען זאָל אויף זיי זעהר גוט אַכטונג געבען אונ אויפֿפאַססען, אונ פֿון דעסטוועגען זיינענדיג שוין אפילו אין אַזעלכע פֿערהאָלטניססע, פֿלאָרזענען זיי זיך אויך זעהר שלעכט. עס פֿער־שטעהט זיך, אַז אַזעלכענע חיות האָט דעם מענשען ניט געלוינט צו האָדעווען, סיידען מעהר נישט ווי אויף אַ שפּילכעלע, וואָרום נאָך די גרויסע הוצאות נאָך, וואָס דארף קאָסטען זייער אויפֿ־פאַססען, ברייננגען זיי כמעט גאָר קיין נוטץ ניט, מעהר ניט זיי קענען זעהר פֿיעל שאָדען אָנטאָהן אויפֿעססענדיג אַנדערע הויזיכע חיות.

פֿון די רויב־טהירען איז מעהר ניט איינע צאַהם געוואָרען, דערפֿאַר אָבער פֿערשאַפֿט עס אַזעלכע אַרבייט צו וועלכע קיינע פֿון די אַללע איבריגע צאַהמע חיות אונ בהמות טויגען ניט: ער ראָטטעט אויס אַלע שאָדליכע חיה'לאך, וועלכע בעגלייטען אום־עטאום דעם מענשען. מיר ריידען דאָ וועגען די קאַטץ. נאָר איינענטליך האָט גאָר ניט דער מענש געצאַהמט די קאָטץ, איהר האָבען געצאַהמט דימייז. די קאַטץ איז צוגעוואָהנט געוואָרען ניט צו שרעקען זיך פֿאַר מענשען, וועלכער האָט באַלד פֿערשטאַנען די נוטצען וואָס זי ברייננגט איהם אונ איז זיך בעגאַנגען מיט איהר מיט חֶסֶד, חאָטשי עססען האָט ער איהר ניט געגעבען. אונ דעם

מענשען איז געוועזן אַפּולע כְּבָאי׳ער איהר ניט צו געבען עססען אויך איבער דעם, ווײלע וואָס הונגעריגער דיא קאַטץ איז, דאָס פּלייסיגער האַפּט זי די מייז, אונ דאָס רוהיגער איז דעם מענשען. אמת, זי איז אָפּט אַ בעלנ׳תע אַ נאַש צו טאָהן עפּעס וואָס פון דעם מענשענס ווירטהשאַפּט, אָבער דאָס גיט זיך איהר זעהר זעלטען איין, געוויינטליך האַפּט זי פאַר דעם אַ ביטערען פְּסַק.

מען דאַרף ניט פאַרגעססען, אז דיא אַללע בהמות אונ חיות, וועלכע דער מענש האָט נעצאַהמט, אדער וועלכע זיינען אַליין געוואָרען צאַהם, זייענדיג שטענדיג צווישען מענשען, זיינען נאָך אָבער אַלץ ניט געוועזן הויזליכע, איבער דיא גאַנץ אייגפּאַכע אורזאַכע, וואָס דער מענש אַליין האָט נאָך אין אָנפאַנג ניט געוואָהנט אויף אַ בעשטיממטען אָרט. די חיות אַלזאָ פלעגען, מסתמא, מיטשלעפּען זיך מיט׳ן מענשען פון איין אָרט אויפ׳ן אַנדערען. די קאַטץ האָט זיך איינגעפונען נעבען מענשען ערשט דאַנן אַז דער מענש האָט שוין אָנגעהויבען צו בעשאָפטיגען זיך מיט׳ן זייען אונ פפלאַנצען פערשיעדענע תבואות, וואָרום ערשט דאַנן ווערען די פעלד-מייז דעם מענשענס בעשטענדיגע בעגלייטער. נאָך דעם זיינען דיא פעלד-מייז איבערגעגאַנגען אויך אין דעם מענשענס דירה, אונ אַזוי ווי די קאַטץ עסט זעהר גערנע פעלד-מייז איז זי צוזאַממען מיט זיי געוואָרען אַ הויז-טהיער.

אַז דער מענש האָט זיך אויסגעלעהרענט פון פאָרעמדיגע געוויקסע צו דרעהען שטריק, האָט ער שוין מיט דעם גופא געהאַט געפונען אויך אַ נייעם מיטטעל וויא אָנצוהאַפּען אַנדערע חיות לעבעדיגערהייט. מיט אַ שטריק קען מען אויף פערשיעדענע ערלייא אופנים האַפּען חיות: מען מאַכט פון שטריק אַ שליף אונ מען וואַרפט דאָס אַרויף אויף די חיה אונ מיט׳ן ברעג שטריק, וואָס בלייבט אין האַנד ציהט מען איהר צו, אָדער דער שלייף פאַר-ווערגט ביי דער חיה דען האַלדז אונ דאַנן קען שוין דער מענש טהון מיט איהר וואָס ער וויל. די רויטהויטיגע אַמעריקאַנער האַפּען מיט שטריק חיות אויף אַזא-נ-אופן: צו די ברעגעס שטריק בינדען זיי צו וואָסערע עס איז שווערע זאַכען, למשל: שטיינער, אונ גיבען אַ וואָרף די שטריק אויף די חיה אַזאַ-נ-אופן, דאָס

אַרויפפּאַלענדיג די חיה אויפען האַלדז אָדער אויף די פיס, פערפלאָנטערען זיי איהר; די חיה פאַלט באַלד אַנידער און דער מענש חאַפּט איהר אָן לעבעדיגערהייט. אויף אַזאַ־נ־אופן האַבען די אַמעריקאַנער פערד, וועלכע זיי פערהויזליכען נאָכדעם.

פריהער וויא אַלץ האָט דער מענש געצאַהמט שעפסען און ציעגען; לכתחילה פלעגט מען זיי האָדעווען מעהר ניט וויא אויף פלייש און ערשט נאָכדעם האָט מען זיי אָנגעהייבען האַלטען אויך צוליב מילך. מיר ווייסען געוויס, דאָס אין דער פערצייטיגע גריכענלאַנד פלעגט מען מעלקען ציעגען און שעפסען, פונקט וויא ביי אונז איצטער קיה. אין זעהר אַלאַנגע צייט אַרום איז ערשט דער מענש דערגאַנגען, אַז מען קען אויך נוטצען די וואָל פון שעפסען אויף צום וועבען פערשיעדענע צייג. נאָר פריהער האָט זיך דער מענש געמוזט אויסלערנען בעאַרבייטען פאָרעמדיגע געוויקסע און פון זיי צו וועבען צייג.

מיר מוזען דאָ בעמערקען, אַז דאָס צאַהמען חיות איז פאָר־געקומען אין פערשיעדענע אָרטער אויף פערשיעדענע ערליי אופנים. דהיינו: אין אַנדערע אָרטער פלעגט מען האָדעווען קאָמלען, אין אַנדערע אָרטער פערד און אין אַדריטען אָרט קיה, הירשען א. ד. ג.. מעהרער וויא אַלץ, פערשטעהט זיך, האָט דער מענש פערהויזליכט פערד און קיה. און באמת, דיא ביידע בהמות און זייער פיעל פערשיעדענע מינים פון זיי זיינען טאַקי פערשפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט. מיר רעכענען פאַר איבריג צו ריידען דאָ וועגען די וויכטיגקייט פון די בהמות פאַר דעם מענשענס לעבען, ווייל דאָס איז גאַנץ גוט יעדערען בעוואוסט.

די אַלע חיות און בהמות זיינען שוין איצטער געוואָרען גאָר אין גאַנצען הויזיגע, דער מענש בויט שוין אפילו פאַר זיי דירות אויך, וואו צו ווינטערען אָדער צו נאַכטיגען.

מען דאַרף נישט פאַרגעססען, אַז דער מענש האָט אָנגעהויבען צו צאָהמען חיות שוין אין יענע צייטען, ווען ער אַליין האָט נאָך ניט געהאַט קיין בעשטענדיגע דירה. עס איז דעריבער, פערשטעהט זיך, געווען זעהר שווער אויס צו פיהערען, ווייל עס איז געווען דערצו גאַנץ וועניג מיטטלען. די ערשטע, וואָס דער מענש האָט

געטאָהן אום צו פֿערהויזליכֿען אַ חיה, איז געווען בלתי ספֿק דאָס, וואָס ער פֿלעגט בעשיטצען אונ אויסהעלפֿען די חיה, וועלכֿע איז איהם געווען נוטציג, מיט אַלץ וואָס ער האָט נאָך זיינע דאַמאָלס־דינע מיטטלען געקענט. דער מענש האָט געזעהען, אַז די חיות לעבען צוזאַממען סטאַדעס־ווייז, איבערגעהענדיג פֿון איין אָרט אויפֿען אַנדערען. אין אָנפֿאַנג פֿלעגט דער מענש פֿיהרען אַ יאַגד אויף זיי, נאָר דאָס איז אָבער געווען ניט בעקוועם. די חיות פֿלעגען זיך דערשרעקען אונ אַנטלויפֿען אַזוי ווייט, אַז דעם מענשען פֿלעגט נאָך דעם זיין זעהר שווער זיי צוריק אויף צו זוכֿען, אונ די רויב, די אָנגעגרייטע פֿלייש, פֿלעגט אָדער מכולה ווערען אונ אין ניוועץ קומען אָדער עס פֿלעגט זיין ווייניג אונ עס פֿלעגט ניט קלעקען אויף דורך צולעבען ביז דעם אַנדערען יאַגד, ביז עס פֿלעגט זיך נאָך אַ מאָל איינגעבען צו חאַפּען אַ חיה. דאָ איז ערשט דער מענש געקומען ביסלעכֿווייז צום שכל, אַז ער קען דאָך גאָר לעבען מיט די סטאַדעס אַדרבה ואַדרבה, זעהר פֿריינדליך אונ ווען ער וועט דאַרפֿען וועט ער הרגהנען די אָדער יענע חיה. עס פֿאַרשטעהט זיך, אַז די בהמות וואָלטען מסתמא ניט געגלויבט דעם מענשען אויפֿען וואָרט, אַז ער האָט שוין איצטער מיט זיי געמאַכֿט שלום, אונ דעריבער האָט דער מענש געמוזט מיט עפּעס וואָס אַרויסווייזען די בהמות זיין פֿריינדשאַפֿט צו זיי.

אונ דער מענש האָט צוליב דעם אָנגעהייבען צו פֿיטערען די סטאַדעס. פֿון איצטער פֿאַלט ער שוין מעהר ניט אָן אויף זיי, נאָר פֿאַרקערט, ער בעשיצט זיי נאָך פֿון אַנדערענס אָנפֿאַללען. ער טרייבט איבער די סטאַדעס פֿון זייער אָרט אין אַנדערע אָרטער, וואו זיי פֿלעגען געפֿינען מעהר קאָרמע פֿאַר זיך. אונ די בהמה אַליין האָט אָנגעהייבען צו פֿיהלען, אַז דער מענש זאָרגט זיך פֿאַר איהר. עס לעבט זיך איהר איצטער אונטער דעם מענשענס השגחה אַ פֿולע בעסער וויא פֿאַר דעם, אונ די בהמה פֿיהלט אַז דער מענש איז איהרער אַ גוטער פֿריינד.

אַז דער מענש האָט זיך אָנגעהייבען צו בעשעפֿטיגען מיט פֿיה־צוכֿט האָט זיך געמוזט, פֿערשטעהט זיך, איבערבייטען זיין לעבענס אַרט. איצטער, זייענדיג אַ פּאַסטוך האָט שוין דער מענש

געזוכט שפּייז ניט פֿאַר זיך אַליין , נאָר פֿאַר זיינע בהמות , וועלכע זיינען איצטער געוואָרען זיין עיקר אכילה . ער האָט געמוזט שטענדיג ארום שלעפּען זיך פֿון איין אָרט אויפֿן אַנדערען . יעדע צייט פֿון יאָהר פֿלעגט איהם צווינגען איבער צו געהן אין דעם אָדער אין יענעם אָרט , וואו ער פֿלעגט געפֿינען מעהר קאָרמע פֿאַר זיינע בהמות .

עס פֿערשטעהט זיך , אַז פֿיהרענדיג אַזא לעבען , איז אונ־מיגלעך געוועזן צו בעשעפֿטיגען זיך מיט ערד־אַרבייט , ווייל זייענדיג אַ פֿאַסטוך פֿלעגט דעם מענשען אויסקוממען נאָך־אַנאַנד צו בייטען זיין וואָהנאָרט .

מיט דער צייט האָט אָבער דער מענש אָנגעהייבען צו קלעהרען ווי צו פֿערבעססערען דעם לעבען פֿון זיינע בהמות אויף ווינטער־צייט . דאַמאָלס קומט אוים די בהמות צו הונגערען אונ אין די אָרטער , וואו עס פֿאַלט אָן שנעע , קומט זיי אוים אַרויסצוגראָבען פֿון אונטער די שנעע פֿערפֿראָרענע גראָז . דער מענש האָט זיך מיישב געוועזן , אַז מען מוז אָנקלייבען פֿאַר די בהמות גראָז פֿון זוממער אויף ווינטער . אונ אַזוי ווי בהמות האָט דער מענש געהאַט זעהר פֿיעל , דעריבער פֿלעגט ער מוזען אָנגרייטען זעהר פֿיעל היי .

אַנדערע געלעהרנטע רעכענען , אַז לכתחילה זיינען טאַקי די פֿאָלקער איבערגעגאַנגען צו ערד־אַרבייט , מעהר ניט צוליב דעם , אַז זיי זאָללען האָבען גענוג שפּייז פֿאַר זייערע בהמות , אונ ערשט נאָך דעם האָבען זיי אַליין אויך אָנגעהייבען צו עססען די זעלביגע געוויקסע , וועלכע זיי פֿלעגען זייען פֿאַר זייערע בהמות .

עס קען גריילעך זיין , אַז אַזוי איז טאַקי געוועזן , נאָר מיר מוזען דאָ בעמערקען , אַז ניט אין אַלע אָרטער איז דאָס פֿאָרגעקוממען אויף איין אופן . אין אַנדערע אָרטער , וואו עס איז געוועזן אַ פֿולע תבואה־שפּייז , האָט דער מענש מסתמא פֿריהער גענומען זיך פֿאַר'ן זייען אונ פפֿלאַנצען פֿערשיעדענע תבואה אונ פּרות ; אונ אין אַנדערע אָרטער , וואו עס איז געוועזן אַ פֿולע חיות , האָט דער מענש געוויס אָנגעהייבען צו צאָהמען די חיות אונ דאָס האָט איהם געבראַכט דערצו , אַז ער זאָל נאָך דעם איבערגעהן צו ערד־אַרבייט .

ביי אַ פֿולע פֿאָלקער האָט דאָס ווידער געקענט פֿאָרקוממען

גאָר צוזאַממען. אוּנ באמת טרעפֿען מיר טאַקי אַ פֿוּלע פֿאָלקער, וואָס לעבען זעהר פֿערשיעדען איינער ווי דער אַנדערער. אַנדערע פֿאָלקער, געפֿינען מיר, ווייסען מעהר ניט ווי זייערע סטאַדעס, אוּנ מיט ערד=אַרבייט בעשעפֿטיגען זיי זיך גאָר ניט, אַנדערע ווידער בעשעפֿטיגען זיך דורכאויס מעהר נישט מיט ערד=אַרבייט אוּנ ווייסען כמעט גאָר ניט וויא מען צאָהמט חיות.

די נאָמאדען=פֿאָלקער וואַנדערען געוויינטליך אַרוּם אין די גרויסע מדבריות וואו זיי געפֿינען זעהר פֿיעל גוּטע קאָרמע פֿאַר זייערע סטאַדעס בהמות. ביי אוּנז אין רוּססלאַנד האָבען פֿאַרצייטען אַרוּם געוואַנדערט אין דיא דרום=רוּסישע מדבריות אַ פֿוּלע אַ זעלכע פֿאָלקער: פּאָלאָווצער, פּעטשענעגען אוּנ אַפֿוּלע אַנדערע. אוּנ עד היום איז נאָך בייא אוּנז פֿאַראַן אַזעלכע נאָמאדען=פֿאָלקער, דהיינו די קירגיזען, די טאַטאַרען, וועלכע האָבען אין XIII יאַהר=הוּנדערט אַיינגענוּמען רוּססלאַנד, זיינען אויך געוועזען אַזעלכע נאָמאדען, אוּנ אפֿילו איצטער נאָך וואַנדערען אַרוּם אין דיא אַזיאַטישע מדבריות אַ פֿוּלע גרויסע מאָנגאָלישע שבטים.

איצטער דאַרפֿען מיר בעטראַכטען די מיטטלען, וואָסערע דער מענש האָט געפֿוּנען איבער צוּ שיפֿען זיך איבער'ן וואַססער. אַללע פֿערשיעדענאַרטיגע לאָדקעס, שיפֿלעך, קאָראָטקעס א. ד. ג. זיינען אין גרוּנד ריידענדיג אַלע נישט מעהר ווי איין מין: אַ לייננליבער, ביי די ברעגעס קיילעכדיג, הילצערנער קאָרפּער מיט איין אויסהאָהלוּנג אינווייניג.

וואָהנענדיג לעבען טייך, האָט שוין דער מענש פֿוּן לאַנג געוויס בעמערקט, אַז אַנדערע קאָרפּער געהען אין וואַססער צוּם גרוּנד, אוּנ אַנדערע האַלטען זיך אויפֿען וואַססער; פֿוּן דעסטוועגען האָט ער נאָך אַלץ ניט געקענט אויסטייסטערען עפּעס וואָס עס איז פֿאַר אַ מאַכעריי צוּם שווימען איבער'ן וואַססער. אַרויף פֿיהרען אויפֿ'ן שכל, אַז עס איז מאָגליך צוּ שווימען איבער וואַססער מיט דער הילף פֿוּן אַ לייכטע זאַך, וועלכע פֿאַלט ניט צוּם גרוּנד, האָט איהם געקענט אַזא צוּפֿאַל: אַ מאָל טרינקענדיג זיך האָט דער מענש געקענט אָנחאַפּען זיך אָן אַ קלאָטץ אָדער אַ ברעט, וואָס זיינען אַרוּמגעשוואוּמען אין וואַססער. דאָ האָט שוין דער מענש לייכט געקענט

בעמערקען, אַז די הילצערנע זאַך האָט איהם אָבגעהאַלטען אויפ'ן וואַססער; אונ נאָך אַזאַ צופאַל האָט שוין דער מענש, אַז עס איז איהם אויסגעקוממען צו שווימטען, געקענט בכיון מיטנעהמען מיט זיך אַ ברעט אָדער אַ באַלקען. איצטער אפילו מאַכט זיך נאָך אויך אַז אין די דאָרפער באָדט מען זיך מיט אַ ברעט, אָנשטאָדט שווימען.

דער אורמענש האָט בלתי ספק פאַר דעם אויך געקענט גוט שווימטען, איצטער אָבער, אַז ער איז דערגאַנגען, אַז האָלץ האַלט איהם אויף אויפ'ן וואַססער אונ לאָזט איהם ניט פאַללען צום גרונד, האָט זיך איהם געוואָלט האָבען דערפון מעהר טובה, ער האָט געוואָלט אויסמייסטערן אַזא מין זאַך, אַז איהם זאָל גאָר ניט אויסקומען צוא ליגען אין וואַססער, נאָר ער זאָל קענען זיטצען אויף די זאַך. דער מענש האָט אָנגעהייבען צו קלעהרען וועגען דעם אונ איז לייכט געפאַלען אויף אַ פּלאַן. מען האָט פעסט צוזאַמענגעבונדען איינע מיט דעם אַנדערען עטליכע באַלקענס אונ עס האָט זיך בעקוממען אויף אַזא־נ־אופן אַ פּ ר אָ ם. דערמיט קען מען פאָהרען וואו מען וויל. אַראָב וואַססער געהט עס אַליין אונ אין די זייטען אָדער אַרויף וואַססער דאַרף מען דאָס אָפּשטופען מיט אַ לאַנגען פלאָקען, אָבשפאַרענדיג אָן גרונד טייך.

שווימענדיג אויפ'ן פראָם האָט דער מענש געקענט לייכט בעמערקען, אַז אין אַ ווינד געהט דער פראָם גיכער, אַז דער ווינד טרייבט דעם פראָם; בעמערקענדיג דאָס, איז דער מענש געפאַלען צו מאַכען אויפ'ן פראָם אַ זעגעל.

עס פערשטעהט זיך, אַז דער זעגעל איז בעשטאַנען נאָר פון דאָס, וואָס דער אורמענש האָט מיט זיין דאַמאָלדיגען שכל אונ מיטטלען געקענט אויסטראַכטען אונ מאַכען. עס קען גרייליך זיין, אַז לכתחילה פלעגט מען נוטצען אָנשטאָט אַ זעגעל אַ ראָגאָשע, וועלכע מען פלעגט אויספלעכטען פון מאָצאַלקע אָדער איין אַנדער מין צייג, וועלכע דער אורמענש פלעגט וועבען פון פאָדעמדיגע געוויקסע, אונ עס קען זיין, אַז פון אָנהייב פלעגט דער מענש מאַכען זעגלען גאָר ניט פון קיין וועבעכץ, נאָר איינפאַך. פון אַ גרויסע שטיק קאָרע אָדער לוב.

נאָר דער מענש האָט זיך ניט געקענט בענוגענען מיט רערמים אליין, ווייל פֿאָהרען אויף אַ־נ־אומגעלומפערטען פראָם איז זעהר ניט בעקוועם, דערצו קען מען איהם ניט קירעווען וואו מען וויל, אונ דעריבער הייבט אָן דער מענש צו זוכען בעססערע מיטטלען ווי צו שיפען זיך איבערן וואַססער. דער מענש האָט לייכט געקענט בעמערקען, אַז אַ גרויסער קלאָטץ קען אויך אָבהאַלטען אַ מענשען אויפ'ן וואַססער אונ איהם ניט לאָזען געהן צום גרונד, דער גאַנצער חסרון איז מעהר ניט, וואָס דער באַלקען דרעהט זיך אין וואַססער, אונ אַז מען זאָל זיך אויף איהם שטעלען קולעט ער זיך איבער אונ מען קען אַריין פֿאַלען. פֿון דעסטוועגען מאַכט זיך אַמאָל אַנדערע באַלקענס, וואָס דרעהען זיך ניט אין וואַססער; דאָס זיינען אַזעלכע, וועלכע זיינען חאָטשי פֿון איין זייט אַביסעל אַרום געטעסעט.

איצטער האָט שוין דער אורמענש, אום צו מאַכען אַ שיפעל, אַזוי ווי די איצטיגע קאָרעטקעס, געדאַרפֿט מעהר ניט אויסהאַקען אין אַזאַ באַלקען פֿאַר זיך אַ־נ־אָרט, וואו זיך צו זעטצען. אין אונזערע צייטען, שוין מיט גוטע געצייג איז דאָס אויך ניט קיין גרינגע אַר־בייט אויסהאַקען אין אַ באַלקען אַ בית־קיבול, היינט ווי שווער פֿלעגט שוין דאָס אָנקומען דעם אורמענש, וועלכער האָט געהאַט מעהר ניט ווי אַ שטיינערנע האַק? מעהר ניט, עס איז געווען אֵין ברירה אונ דער מענש פֿלעגט טאַקי אין אָנהייב האָרעווען אויף דעם זעהר לאַנג. מעהר ניט נאָך דעם איז ער באַלד געפֿאַלען אויפ'ן פּלאַן, אַז מען דאַרף גאָר ניט האַקען, נאָר מען קען בעססער אויסברענען אין באַלקען אַ־נ־אָרט, וואו זיך צו זעטצען: ער פֿלעגט פֿון־אַנדער־לייגען אויפ'ן באַלקען פֿייער, האַלטען אַ וויילינקע אונ באַלד פֿערלאָשען; נאָכדעם פֿלעגט ער אויסקראַצען דיא פֿאַר־ברענטע אונ נאָך אַמאָל מאַכען פֿייער אונ אַזוי כסדר, ביז אין באַלקען פֿלעגט זיך אויסברענען אַ רעכטע אויסהאָהלונג, וועלכע מען האָט געדאַרפֿט.

איצטער איז שוין ניט שוועהר געווען אויסצובעססערן די זעלביגע קאָרעטקע, אונ מיט דער צייט ביסלעכווייז אויסבעססערענדיג די זעלביגע קאָרעטקע האָבען זיך מענשען אויסגעלעהרנט מאַכען די שיפֿלאַך, וועלכע מיר ניטצען נאָך איצטער אויך.

צוזאַממען מיט דערמיט האָבען זיך מענשען אויסגעלערנט מאַכען שיף־לאָפּאטקעס (וויאָסלעס). זיי זיינען געמאַכט אויף דעם אופֿן ווי דעם מענשענס האַנד.

מיט דער צייט האָט מען דאָס אַלץ מעהרער און מעהרער אויסגעבעססערט; מען האָט אָנגעהייבען צו מאַכען שיפֿלאַך פֿון ברעטער און אַרום שלאָגען מיט פֿעל, אָדער אויסקלעבען מיט פעך, כדי עס זאָל ניט אַריינציהען קיין וואַססער. מיט איין וואָרט, מען הייבט אָן צו מאַכען אַלץ גראָססערע און בעססערע שיפֿען, זעגלען, ביז די איצטיגע גרויסע זעגעל־שיפֿפֿען.

איצטער, אַז דער מענש האָט שוין געפֿונען אַ מיטטעל ווי צו שיפֿען זיך איבער'ן וואַססער, האָט ער שוין ניט נאָר געקענט בעססער און בעקוועמער בעשעפֿטיגען זיך מיט פֿיש־חאַפּעריי, נאָר ער האָט שוין אויך געקענט גיכער טרעפֿען זיך מיט אַנדערע מענשען; אַ חוץ וואָס די לאָדקע האָט פֿערלייכטערט דעם אורמענשען זיין חיונה, האָט זי איהם אויך געדיענט אַלס אַ פֿערבינדונגס־מיטטעל, קאָממוניקאַציאָנס־מיטטעל, ער האָט שוין איצטער גיכער געקענט האָבען אַ פֿערקעהר מיט אַנדערע מענשען, וועלכע האָבען געוואָהנט פֿון יענער זייט וואַססער. עס פֿערשטעהט זיך, אַז מיר רעדען מעהר ניט פֿון אַזעלכע וואַססערען, איבער וועלכע מען האָט געקענט בעקוואָם פֿאָהרען מיט אַ שיפֿעל.

איבערפֿאָהרענדיג אויף אַ שיפֿעל פֿון איין אינזעל אויפ'ן אַנדערען פֿלעגט דער מענש געפֿינען נייע אָרטער, וואו צו בעזעטצען זיך, און אויף אַזא־נ־אופֿן זיינען מענשען אַלץ מעהרער און מעהרער פֿערשפּרייט געוואָרען איבער'ן ערד־קוגעל.

און בכלל ריידענדיג האָט טאַקי דאָס שיפֿען זיך איבער'ן וואַססער געשפּיעלט אַ גרויסע ראָליע אין דער הינזיכט, בעזאָנדערס אין יענע אָרטער פֿון דער ערד, אַרום וועלכע עס איז פֿאַראַן אַ פֿולע אינזלען ווי, למשל, אויסטראַליע.

ביז איצטער האָבען מיר נאָך אַלץ ניט גערעדט וועגען דעם אורמענשם קליידער. מיר האָבען ניט גערעדט דערפֿאַר, ווייל, ווי מיר האָבען שוין פֿריהער געזאָגט, האָט ער דאָך אין אָנהייב געוואָהנט אין די וואַרעמע לאָנדער. אמת, צייטען־וויז אין אַ שלעכטע

פּאָגאָדע פֿלעגט איהם א פּוּלע וואַרפֿען א צאָהן אָן א צאָהן, אָבער פֿון דעסטוועגען האָט דער אורמענש א צייט וועגען דעם גאָר ניט געקלעהרט, ווייל עס איז געווען גענוג קאָפּף-דרעהעניש א חוץ קליידער אונ ווי נאָר עס פֿלעגט פֿערביי געהן די שלעכטע פּאָגאָדע אונ די זונן פֿלעגט ווייטער אָנהייבען צו וואַרעמען, אַזוי פֿלעגט שוין דער מענש פֿאַרגעססען אָן דעם. אונ אַז דער מענש האָט אָנגעהייבען צו בענוטצען זיך מיט פֿייער איז איהם נאָך וועניגער נאָטהיג געווען קליידער, וואָרום בּיי טאָג פֿלעגט איהם וואַרעמען די זונן אונ בּיי נאַכט פֿלעגט ער מאַכען פֿייער אוּן זיך וואַרעמען נעבען איהם. בּינו לבינו ווי לאַנג דער מענש האָט געוואָהנט אין די וואַרעמע לאָנדער, איז קליידער בּיי איהם געווען די לעצטע דאגה. נאָר ווי דער מענש האָט אָנגעהייבען איבער צו געהן פֿון די וואַרעמע לאָנדער אין די קאַלטע, אַזוי האָט ער שוין אָנגעהייבען זאָרגען וועגען קליידער. די ערשטע זאַך, פֿערשטעהט זיך, האָט דער מענש בענוטצט אַלס קליידער די זאַכען, וועלכע די נאַטור פֿלעגט איהם געבען פֿאַרטיגע. דער מענש האָט אויך בעמערקט, אַז די אַלע חיות, וועלכע וואָהנען צוזאַממען מיט איהם, דאַרפֿען ניט קיין שום קליידער; מעהר ניט וואָס? זיי געהען וואַרעמער פֿאַר'ן מענשען אָנגעטאָהן: אין בעססערע אָדער ערגערע, אָבער אַלץ אין פעלצלאַך. אונ דעריבער האָט דער מענש, ניט האָבענדיג קיין אַנדער מיטטעל, די ערשטע זאַך אָנגע-הייבען צו בעדעקען זיין נאַקעטקייט מיט די פֿעלען פֿון די געהרגה'טע חיות.

עס פֿערשטעהט זיך, אַז א-נ-אָבגעשונדענע פֿעל פֿון א חיה איז ניט איבּריגס בעקוואָם צו טראָגען: עס איז האַרט, שווער. דעם אורמענשען איז דאָס טאַקי אויך ניט געפֿעליג געוועזען אונ ער האָט אָנגעהייבען צו קלעהרען, ווי מען קען מאַכען די פֿעל ווייכער אונ לייכטער; ער פֿלעגט די פֿעל ווייקען, רייבען, קראַטצען אונ שאָבען אונ אויף אַזא-נ-אופן פֿלעגט טאַקי ווערען בעססער צום טראָגען. מיט דער צייט איז אויך דער מענש דערגאַנגען מאַטעריאַלען וועלכע געבען שוין צו דער פֿעל אַזא ווייכקייט, אַז מען דאַרף גאָר ניט בעססער. עס איז שוועהר צו זאָגען, ווי אַזוי ער מענש איז דערגאַנגען די גאַרבערשע מאַטעריאַלען. נאָר דאָס וויסען מיר געוויס

אז א פֿולע פֿאָלקער, וועלכֿע געפֿינען זיך נאָך אויף א זעהר נידריגע מדרגה, ווייסען שוין פֿון דעסטוועגען וואָס פֿאר א פעולה השתּנה מאַכֿט אויף א פֿעל.

נאָכדעם, אז מען איז דערגאַנגען א מיטטעל, ווי צו וועבען צייג פֿון פֿעדעמדיגע געוויקסע, האָט מען אָנגעהייבען צו מאַכֿען קליידער פֿון פֿערשיעדענע וועבונג. אין אָנהייב, פֿערשטעהט זיך, פֿלעגט מען זיך אָיינפֿאַך אַיינוויקלען אין אַ שטיק אַזעלכֿענע וועבעכֿטס, נאָכֿדעם האָט מען אָנגעהייבען ביסלעך־ווייז צוזאַממענצונאָהען בעזונדערע שטיקלעך צייג צוזאַממען. אָנשטאָדט נאָדלען פֿלעגט מען נוטצען דיענעביינדלאַך פֿון פֿיש. די ערשטע בגדים פֿלעגען אויסזעהען ווי אַ העמד אָן אַרבעל, נאָר מיט דער צייט האָט מען זיך שוין אויסגעלעהרנט נאָהען מיט אַרבעל אויך.

זעהר אָפֿט איז אונמאָגליך צו אונטערשיידען קליידער פֿון ציערונג. פֿיעל פֿאָלקער, וועלכֿע ווייסען נאָך גאָר ניט פֿון קליידער, זיינען זיך נוהג אָן צו טשעפֿענען צו זיך פֿערשיעדענע זאַכֿען פֿון אַ ציערונג וועגען. געוויינטליך הייגגען זיי זיך אַרום מיט די אַללע זאַכֿען אָהן אַ שום סדר, ווי עס פֿאַלט זיי אַריין אין קאָפּ אונ ווי נאָך זייער מיינונג נאָך איז שאָהנער. געוויינטליך בעדעקען די אויפֿגעהאַנגענע זאַכֿען ניט זייער קאָרפּער, אונ אויב עס מאַכֿט זיך אַ מאָל אַז די אויפֿגעהאַנגענע זאַכֿען בעדעקען יאָ אַנדערע טהייל־לען פֿון קאָרפּער, איז דאָס נישט מעהר ווי אַ מקרה זאַך, ווייל עס מוז דאָך פֿערנעהמען אַ־נ־אָרט אויפֿ'ן קאָרפּער, אָבער לכתּחילה האָט גאָר דער מענש ניט געהאַט אין זינען צו צודעקען זיך אונ מיט דעם זיך צו בעשיטצען פֿון קעלט.

מיר מוזען אַלזאָ אונטערשיידען אין אורמענשענס קליידער צוויי מינים: אַנדערע זאַכֿען טראָגט ער, אום צו בעשיטצען זיך דורך דעם פֿון קעלט, אונ אַנדערע זאַכֿען הייגגט ער אָן אַרום זיך סתּם אַזוי, פֿון סטאַט וועגען. געוויינטליך, זיינען דיביידע זאַכֿען פֿעראיינינגט; דער מענש סטאַרעט זיך צו מאַכֿען די קליידער וועלכֿע ער מוז טראָגען איבער די קעלט, אויך וואָס שאָנער, ער נאָהט דעריבער אוים אויף זיינע קליידער פֿערשיעדענע בלומען, גיט זיי צו א שאָנערע פֿאָרמע, אַלץ כּדי זיי זאָלען אויסזעהען שאָנער.

וואָס נאָטהיגער עס ווערט פֿאַר דעם מענשען קליידער. דאָס ווענינגער קלעהרט ער וועגען ציערונג. למשל, ביי די פֿאָלקער, וועלכֿע עס וואָהנען אין די וואַרעמע לאַנדער אונ נייטהיגען זיך דעריבער ווענינגער אין קליידער, געפֿינען מיר פֿיעל פֿערשיעדענע ציערונג. דאָס פנים מיט דעם לייב פֿאַרבען זיי אויס מיט אלערליי מינים פֿאַרב, שטעקען אָן אין די האָהר פֿעדערען פֿון פֿאָגלעך, אונ אַנדערע פֿערקאָממען די האָהר גופֿא אויך אונ פֿלעכטען אויס צאָפֿ מיט אַלערליי מיני דרעהדליך. דאָס איז אַלץ, פֿערשטעהט זיך, ניט פֿון וואַרעמקייט וועגען, נאָר פֿון סטאַט. אונ פֿאַרקעהרט אויף צפֿון, אין די זעהר קאַלטע אָרטער, וואו עס איז שטענדיג דאָ שנעע אונ אייז, געפֿינען מיר מענשען, וועלכֿע זיינען אין גאַנצען פֿון קאָפּ ביז די פֿיס איינגענאָהט אין פֿעלען פֿון חיות, אונ מען זעהט בעשיינפערליך, ווי יעדער טהייל בגד איז פונקט צוגעריכֿט צו די בעוועגונגען, וועלכע עס דאַרף מאַכען דער אֵבר, וואָס דער טהייל בגד פֿערדעקט. קליידער, זעהען מיר אַלזאָ, קענען בעססער מאַכען די פֿאָלקער, וועלכע עס וואָהנען אין די קאַלטע אָרטער אונ נאָטהיגען זיך דעריבער אין קליידער מעהרער ווי די אומות, וואָס וואָהנען אין די וואַרעמע לאַנדער; אָבער ציערונג דערפֿאַר זעהט מען דאָ כמעט גאָר ניט. דאָס שאָנקייט פֿון אַ בגד בעשטעהט ניט, ווי אין די וואַרעמע לאַנדער, אין די בעפוטצונג, נאָר אין די שאָנקייט פֿון די צייג גופֿא, ד. ה. אין די שאָנקייט פֿון די פֿעל, פֿון וועלכע זיי נאָהען זייערע בגדים.

איצטער בלייבט אונז נאָך צו דערצעהלען וועגען דעם, ווי אַזוי דער מענש איז דערגאַנגען צו בעאַרבייטען מעטאַללען.

דאָס ערשטע מעטאַלל, וועלכע דער מענש האָט דערוואוסט, איז געוועזען ק ו פּ ע ר. קופּער געפֿינט מען אין דער נאַטור ריינע אונ דער מענש האָט לייכֿט געקענט געפֿינען שטיקלעך קופּער. דער מענש האָט באַלד געקענט בעמערקען, אַז די שטיקלעך קופּער, וועלכֿע ער האָט געפֿונען, האָבען גאָר אַיין אַנדער טבע ווי די שטיינער, וועלכֿע ער פֿלעגט נוטצען — קופּער איז ווייכֿער פֿאַר שטיין אונ עס שפּאַלט זיך ניט אַזוי אויף שטיקלאַך, ווי שטיין, מעהר ניט, אַז מען גיט דאָס אַ גרויסען קלאַפּ, בייגט עס איבער די

פֿאָרמע. דער מענש, פֿערשטעהט זיך, איז געווען מלא שמחה, וואָס ער האָט געפֿונען אַזא ווייכען שטיין, וואָס נעמט לייכטער פֿאַר אַלע שטיינער אָן די פֿאָרמע, וואָס מען דאַרף. אָבער דערפֿאַר איז דאָס קופּער אין אַנדערע אופֿנים געווען ערגער פֿאַר שטיין, וואָרום עס איז שוין צו ווייך און דעריבער האָט עס ניט געטייגט אויף צום מאַכען דערפֿון געצייג; מען האָט עס געקענט נוטצען מעהר ניט ווי אויף אַ ציערונג. באַלד נאָך דעם איז דער מענש דערגאַנגען, וואָס פֿאַר אַ ווירקונג עס מאַכט פֿייער אויף דעם נייעם שטיין: ער איז דערגאַנגען, אַז קופּער שמעלצט זיך, און דערגעהן האָט דאָס דער מענש געקענט זעהר לייכט, וואָרום, ווי מיר האָבען שוין פֿריהער געזאָגט, פֿלעגט דעם מענשען אָפֿט אויסקוממען אָנצוברע־נען שטיינער צום בראָטען פֿלייש אָדער צום זידען וואַססער. דער מענש האָט צוליעב אַזא ציעל געקענט אַריינוואַרפֿען אין פֿייער דעם נייען שטיין אויך, און אויף אַזא־נ־אופֿן איז דער מענש דערגאַנגען, אַז קופּער צושמעלצט זיך אין פֿייער.

אין אָנהייב האָט דער מענש ניט געוואוסט די נפֿקא מינה צווישען מעטאַלל און אַנדערע שטיינער, דעריבער פֿלעגט ער דאָס בענוטצען אויף די אַלע זאַכען, צו וועלכע ער פֿלעגט נוטצען שטיינער. עס האָט זיך איהם געוואָלט מאַכען דערפֿון געצייג אויך, אָבער דאָס האָט זיך איהם ניט געגעבען אַזוי לייכט. זעהר לאַנג האָט דער מענש געהאָרעוועט ביז ער האָט געפֿונען אַ מיטטעל, ווי אַזוי צו פֿערפֿאַרטיגען פֿון מעטאַלל געצייג. אויף צום מאַכען געצייג פֿאָדערט זיך זעהר אַ האַרטעס מעטאַלל. מיט דער צייט האָט אָבער דער מענש געפֿונען אַ מיטטעל: ער האָט אָנגעהייבען צו מאַכען געצייג פֿון ב ר אָ נ ז. דאָס איז געווען האַרט.

נאָר אין דער נאַטור געפֿינט מען ניט קיין פֿאַרטיגע בראָנז. דאָס איז אַ קינסטליכע צוזאַממענשמעלצונג פֿון קופּער מיט צין. עס פֿערשטעהט זיך, אַז דער מענש האָט אַפֿריהער נאָך געדאַרפֿט געפֿינען צ י ן, דערגעהן, אַז עס שמעלצט זיך און נאָכדעם דערוויססען זיך, אַז צוזאַממענשמעלצענדיג צין מיט קופּער, וועט מען בעקוממען אַ מעטאַלל, וועלכעס וועט זיין האַרטער פֿון זיי יעדערעס בעזונדער.

דאָס אַללעס דערגעהן האָט דער מענש געקענט מעהר ניט בײַ זעלטען גוטע בעדינגונגען. מיר קענען ניט אויפֿווייזען די אַללע בעדינגונגען, נאָר דאָס איז זיכער, אַז דערגעהן דאָס האָט מען געקענט נאָר אין אַזא קאַנט וואו עס איז דאָ אי קופּער, אי צין. אַ זעלכענע ערטער איז אָבער אויפֿ'ן ערד־קוגעל דאָ זעהר וועניג, אונ דעריבער טאַקי קענען מיר וויססען פּונקט פֿון וועלכע אָרטער עס האָבען זיך געקענט פֿערשפּרייטען אויף דער וועלט בראָנזענע געצייג.

אַז אַללע בראָנזענע געצייג קוממען אַרויס פֿון איין אָרט, זעהט מען בעשיינפּערליך דערפֿון, וואָס אַללע בראָנזענע זאַכען, וועלכע מען געפֿינט איצטער אין דער ערד, זיינען זעהר אֶהנליך איינע צו דער אַנדערע. מען רעכענט, אַז בראָנז האָט זיך פֿער־שפּרייט פֿון איין אָרט אין אַזיע. צווישען אוראַל אונ אַלטאַי איז פֿאַראַן אַ־נ־אָרט, וואו עס געפֿינען זיך די ביידע מעטאַללען, פֿון וועלכע מען בעקומט בראָנז: אי קופּער, אי צין.

בערך אין דער זעלביגער צייט, אונ אַנדערס וואו קען זיין אפֿשר נאָך פֿריהער, האָט מען שוין אָנגעהייבען צו נוטצען אַ י י ז ע ן אויך.

אַייזען, וויא עס איז בעוואוסט, איז זעהר אַ האַרטעס מעטאַלל; בעאַרבייטען איהם איז זעהר שוועהר, אונ ניט אַללע האָבען געקענט בייקוממען אַזא האַרטען מעטאַלל. די שמידען, וועלכע פֿלעגען זיך בעשעפֿטיגען מיט'ן אויסאַרבייטען כלים אונ געצייג פֿון אַייזען, פֿלעגט מען פֿאַרצייטען האַלטען פֿאַר מכשפים, ערשטענס דערפֿאַר, וואָס זיי פֿלעגען קענען מאַכען אַ זעלכע אַרבייט, וואָס קיינער קען דאָס ניט; צווייטענס דערפֿאַר, וואָס די שמידען פֿלעגען געוויינטליך קוממען צו אַ זעלכע פֿאָלקער, וועלכע האָבען קיין ידיעה ניט געהאַט וועגען אַייזען. אונ אַלס אַ פֿרעמדע אומה, וועלכע לעבט זיך פֿאַר זיך, אין גאַנצען אָבגעטהיילט פֿון די אָרטיגע מענשען, האָבען די שמידען נאָך מעהר געמאַכט אַ־נ־איינדרוק אַלס מכשפים. דיעזע מיינונג איז נאָך עד־היום ניט פֿערשוואונדען געוואָרען אין גאַנצען. אין אַנדערע אָרטער פֿון רוססלאַנד האַלט מען נאָך איצטער אויך די שמידען פֿאַר מכשפים.

ג א ל ד אונ **ז י ל ב ע ר** איז שוין אויך געוועזען בעוואוסט

גאָר פֿאַרצייטען. עס איז איבריג צו זאָגען, אַז די ביידע מעטאַללען זיינען ניט אומעטום געווען גלייך בנמצא. אין אַנדערע אָרטער איז געווען מעהר בנמצא גאָלד, אין אַנדערע — זילבער. גלייך אין אָנהייב האָבען מענשען גענוטצט די ביידע מעטאַללען מעהר נישט ווי אויף ציערונג, זיי פֿלעגען מאַכען דערפֿון האַלדז־באָנדער, בראָסלעטען, רינגען און פֿלעגען דאָס אָנטאָהן אויפֿ'ן האַלדז, אויף די האָנד און אויף די פֿיס.

אַז די אייראָפּעער האָבען געפֿונען אַמעריקא זיינען זיי זעהר נתפעל געוואָרען אַז זיי האָבען דערזעהן ביי די ווילדע אַמעריקאַנער שבטים גילדערנע ציערונג.

שוין גאָר פֿאַרצייטען האָט מען אָנגעהייבען צו ניטצען גאָלד און זילבער אויך אַלס געלד. אין אונזערע צייטען האָט גאָלד אויך פֿערשיעדענע בעשטימונגען, מען נוטצט דאָס אַלס ציערונג, אַלס געלד און נאָך אַנדערע זאַכען. אַלס געלד דיענט מעהר ניט דאָס גאָלד, וועלכע האָט אַ געוויססע פֿאָרמע און אַ געוויססע וואָג, ד. ה. גילדערנע מטבעות. אַז מען זאָל אָבברעכען פֿון אַ אימפעריאַל אַ שטיקעל גאָלד, קען מען דאָס ניט פֿערקויפֿען אַלס געלד, נאָר אַלס גאָלד. פֿערצייטען אָבער האָט דאָס גאָלד, וועלכע מען האָט אָנגעהייבען צו ניטצען אַלס געלד, ניט אויפֿגעהערט צו זיין אַ צירונג. מען פֿלעגט דאָס טראָגען אַזוי ווי פֿאַר דעם אויפֿ'ן האַלדז, אויף די קליידער, אויף די האָנד און די פֿיס, מעהר ניט אַז מען פֿלעגט דאַרפֿען קויפֿען עפּעס וואָס און צאָהלען מיט גאָלד, פֿלעגט מען אָבברעכען פֿון די ציערונג וויפֿיעל מען האָט געדאַרפֿט און דאָס אַוועקגעבען דעם פֿאַרקויפֿער אַנשטאָדט געלד. די פֿאַרצייטיגע מענשען פֿלעגען אַרומוויקלען אַרום האַלדז לאַנגע גילדערנע אָדער זילבערנע ריטטער, וועלכע האָבען אין יענער צייט געדיענט אַלס געלד. ווי אַזוי און פֿאַר וואָס מענשען האָבען אָנגעהייבען צו ניטצען די טהייערע מעטאַללען, גאָלד און זילבער, אַלס געלד, וועגען דעם וועללען מיר רעדען שפּעטער.

מעטאַללען בכלל זיינען ניט אומעטום בנמצא, ניט יעדער איינציגער אָרט אויף דר'ערד האָט אין זיינע בערג גאָלד, זילבער, אייזען אָדער אַנדערע מעטאַללען. עס האָט זיך דעריבער געקענט

ברייט פֿאַרשפּרייטען איבער דער וועלט נאָר צוליעב די אָפּטע פֿערקעהרען, וועלכע מענשען פֿון פֿערשיעדענע אָרטער האָבען געהאַט צווישען זיך. מיר האָבען אָבער א פֿולע ראיות, אז פֿערשיעדענע מעטאַללען זיינען אין זעהר פֿיעל אָרטער געווען בעוואוסט שוין גאָר פֿערצייטען; דערפֿון איז גערדרונגען, אַז מסחר צווישען פֿערשיעדענע פֿאָלקער האָט שוין עקסעסטירט אויך אין יענע גאָר אַלטע צייטען. מענשען פֿלעגען, איבערפֿאָהרענדיג פֿון איין לאַנד אין די אַנדערע, מיטנעהמען מיט זיך פֿערשיעדענע פּראָדוקטען, וועלכע מען פֿלעגט אויסאַרבייטען אין זייער לאַנד, אונ פֿלעגען דאָס פֿאַרקויפֿען אין די אָרטער, וואו זיי פֿלעגען קוממען, אויף פּראָדוקטען, וועלכע מען פֿלעגט אויסאַרבייטען אין י ע נ ע אָרטער, אונ אויף אַזא נ= אופן זיינען זיי געוואָרען האַנדעלס=פֿאָלקער. אין די ערשטע צייטען פֿערשטעהט זיך, פֿלעגען זיך בעשאָפֿטיגען מיט מסחר נאָר די נאָמאדען אָדער וואַנדערער.

נאָכדעם, אַז מענשען האָבען זיך אויס געלעהרענט פֿאָהרען אויף שיפֿען איבער'ן וואַססער, האָבען זיך אָנגעהייבען צו בעשאָפֿ= טיגען מיט מסחר די פֿאָלקער, וועלכע עס פֿלעגען וואָהנען אַרום די ימים, ווייל זיי זיינען געווען זעהר גוטע ים=רייזענדע, זיי האָבען געקענט גוט שיפֿען זיך. דאָס זיינען אויך געווען אַזא מין נאָמאַדען, ים=וואַנדערער. פֿערצייטען זיינען אַלזאָ געווען סוחרים, נאָר רייזענ= דער, דערצו גראָסטען טהיילס אויסלאָנדער.

אויך ביי אונז אין רוססלאַנד פֿלעגען פֿערצייטען קומען אַ זעלכע ג ע ס ט, ד. ה. אויסלאָנדער, וועלכע פֿלעגען ברענגען צו פֿיהרען אויסלאָנדישע סחורה אונ פֿלעגען דאָס אויסשטעלען צום פֿערקויפֿען אויפֿ'ן מאַרק. די מאָרק, וואו עס פֿלעגען פֿאַרצייטען האַנדלען די געקומענע אויסלאָנדער, פֿלעגט מען דעריבער רופֿען „גאַסט=הויף". דער נאָמען איז זיי נאָך איצטער אויך איבערגעבליעבען, חאָטשי איצטער האַנדלען דאָרטען שוין דער עיקר אינלאָנדישע מענשען. איבריגנסטענס, וועגען מסחר וועט אונז נאָך אויסקוממען שפּאָטער צו ריידען ב'פרט'ער.

ביז איצטער האָבען מיר גערעדט נאָר וועגען דעם מענשענס הָכְרָחִיוּת, ד. ה. וועגען די זאַכען, וועלכע דער מענש האָט געמוזט

האָבען אום צו דערהאַלטען זיין לעבען, אונ אָהן וועלכֿע ער האָט ניט געקענט אויסקוממען. נאָר אויסער די אַללע נאָטהיגסטע ערפֿינדונגען געפֿינען מיר, אַז שוין גאָר אין די ערשטע צייטען האָבען מענשען אין אַללע קאַנטען פֿון דער וועלט גענוטצט אין שפּייז ניט נאָר אַ זעלכֿע זאַכֿען, וועלכֿע עס זיינען געוועזען נאָטהיג צו דערהאַלטען דעם לעבען, נאָר אויך אַ זעלכֿע זאַכֿען, וועלכֿע נאָטהיג זיינען זיי ניט, נאָר דער מענש האָט פֿון זיי אַ גרויס הנאה. אַנדערע פֿון די זאַכֿען, וועלכֿע דער מענש האָט גענוטצט פֿון פֿערגעניגענד וועגען, זיינען אָפֿט זעהר אונגעזונד, ווייל זיי מאַכֿען שכּור דעם מענשען, פֿון דעסטוועגען האָט זיך דער מענש ניט אָבגעזאָגט פֿון זיי, ווייל זיי זיינען געשמאַק. נאַטירליך, דער אורמענש האָט ניט געקענט אַזוי קלאָהר וויססען וואָס פֿאַר אַ שאָדליכֿע ווירקונג עס מאַכֿען אויף זיין געזונד די אַללע זאַכֿען, פֿון וועלכֿע ער ווערט שכּור.

אונ אַפֿילו אין דער געגענוואָרטיגער צייט, וואָס די וויססענשאַפֿט האָט שוין בפֿירוש דערוויזען, ווי שאָדליך עס איז צו טרינקען די אַללע משקאות, פֿון וועלכֿע מען ווערט שכּור אונ צו רויכֿערען טאַבאַק, נאָך מעהר: די געלעהרענטע האָבען מיט אותות ומופתים שוין ערקלעהרט אפֿילו אויך פֿאַר וואָס די אַלע זאַכֿען זיינען אַזוי שאָדליך פֿאַר דעם געזונד, פֿון דעסטוועגען איז נאָך פֿאַראַן אַ פֿולע מענשען, וואָס האַלטען ניט דערפֿון אונ מיינען נאָך אַלץ, אַז טרינקען שטארקע משקאות אונ רויכֿערען איז גאָר ניט אומגעזונד. דער אורמענש האָט געוויס ניט געקענט בעמערקען די שאָדליכֿע ווירקונג, וואָס דאָס מאַכֿט אויף זיין געזונד, בעזאָנדערס דערפֿאַר ווייל זיי ווירקען ניט באַלד, ווי מען נעהמט דאָס איין, נאָר פּאַמעלעך אונ ביסלעכֿווייז נעהמען זיי אָב ביים מענשען זיין געזונד. אָבער דאָס אַנגינעהמע שכּור ווערען אונ די אויפֿרעגונג וואָס דער מענש פֿיהלט אַיינגעהמענדיג די שטאָפֿפֿען איז איהם שטאַרק געפֿאָלליג געוועזען אונ דעריבער פֿלעגט ער דאָס זעהר אָפֿט ניטצען.

אַז מען זאָל זיך גוט בערעכֿענען, וואָס דער אורמענש פֿלעגט אויסשטעהן, וואָס ער פֿלעגט צוהאָרעווען אי פֿהיזיש, אי גייסטליך, מיט וואָסערע מאַטערנעס עס פֿלעגט איהם אָנקומען די שטיקעל חיונה; אַז מען וועט זיך בערעכֿענען פֿיעל כּחות דער אורמענש

פלעגט אַוועקלעגען אין דעם גרויזאַממען שטרייט, וועלכען ער האָט שטאָנדיג געמוזט פיהרען מיט דער נאטור; אז מען זאָל זיך בערעכענען דעם אורמענשענס שטאָנדיגע קאָפּ-דרעהעניש אונ פראצע — זאָגען מיר — איז גאָר קיין חידוש ניט, וואָס ער איז געווען אַזא גרויסער בעלן אויף די אַללע זאַכען, פון וועלכע מען ווערט שכור. די אַלע משקאות זיינען איהם טאקי אַ-נ-אַנדערס מאָל זעהר נאָטהיג געווען. זיי פלעגען איהם שטאַרקען אין די מינוטען, ווען ער פלעגט זיך פיהלען זעהר מיעד; זיי פלעגען איהם צוגעבען פרישע כחות, זיי פלעגען איהם אויף אַ ווייַלע פון אַנדער צובענען אונ צוגעבען מוטה, אונ נאָך דעם, אַז די אויפרעגונג פלעגט פאָרביי געהן פלעגט דער מענש פעסט איינשלאָפען אונ זיך גוט אויסרוהען אונ נאָך דעם ווייטער קענען פאָרטזעטצען זיינע אַרבייט.

דער אורמענש האָט ניט פערשטאַנען ווי אַזוי די אַלע שטאָפען מאַכען דאָס אויף איהם אַזא ווירקונג, ער האָט בשום אופן ניט געקענט קלוג ווערען, וואָס איז די מעשה, אַז ער נעהמט איין די שטאָפען ווערט ער הייטליכער, דרייסטער, פיהלט זיך מוטהיגער אונ שטאַרקער אונ דעריבער פלעגט דער אורמענש רעכענען, אַז ניט די שטאָפען גופא מאַכען דאָס אויף איהם אַזא ווירקונג, נאָר דאָס אין זיי איז פאַראַן אַזא מין גאָטט אונ ער מאַכט דאָס אין אמת'ן שכור דעם מענשען. דער גאָטט איז דעם אורמענשען זעהר געפאָליג געוואָרען אונ ער האָט זיך אָנגעהייבען צו בוקען צו איהם אונ איהם צו דינען. אַ פולע פאָלקער האַלטען נאָך איצטער אויף די אַללע שטאַרקע געטראָנק פאַר אַ גאָטטהייט; זיי מיינען אפילו, אַז די גאָטטהייט איז די גראָסטע, אַז זי גיט לעבען אונ חיונה די אַללע איבריגע גאָטטער.

מעהר פאַר אַללע אַנדערע פאָלקער, האָבען די פאַרצייטיגע אינדיאַנער, וועלכע האָבען געוואָהנט אין די איצטיגע מזרח-אינדיע, פערגאָטטערט די געטראָנק, וועלכע מאַכען שכור. די פערצייטיגע פערסיאַנער האָבען אויך זעהר פערעהרט די גאָטטהייט פון שכרות, ביי זיי איז געווען בנמצא אַזא מין געטראַנק, וואָס זיי פלעגען מאַכען פון די זאַפט פון אַזא מין פּפלאַנצונג, וועלכען זיי פלעגען רופען

„סאָמאָ". זעלבסט דאָס פערפערטיגען דעם געטראַנק, וואָס איז בעשטאַנען אין דעם אויסקוועטשען די זאַפט פון דער פּפלאַנצונג, האָט זיך אויך גערעכענט פיר אַ היילינע ארבייט. בייאן פערפערטיגען דעם געטראַנק פלעגט מען זינגען תפלות, לויבען אונ דאַנקען דעם גוטען גאָטט פון די משקה. מען פלעגט דערביי אויסרעכענען די אללע טהייערע מעלות, וועלכע עס האָט געהאַט די משקה, די וואָהלטהאָטיגע ווירקונג, וואָס זי מאַכט אויפ'ן מענשען אונ אויף אַנדערע גאָטטער אונ דערפאַר אויך דאַנקען דעם גרויסען אונ וואָהל-טהאָטיגען גאָטט פון דער משקה.

ביי אַללע פאָלקער אין אַללע טהיילען פון דער וועלט האָט אַמאָל עקסעסטירט דאָס פערגאָטטערען די שטאַרקע געטראַנק; איבעראַלל האָט זיך דאָס גערעכענט פאַר זעהר אַ היילינע זאַך אונ דאָס פערפערטיגען די געטראַנק — פיר אַ היילינע גאָטטליכע אַרבייט. אין אַ פולע אָרטער פיהרט זיך נאָך עד היום אַזוי.

ביי די רוססען זינגט מען נאָך אַ פערצייטיגע פאָלקס-ליעד, אין וועלכע מיר געפינען אַ-נ-אַנדערנקונג פון יענע צייט, ווען זיי פלעגען פערגאָטטערען געטראַנקע, פון וועלכע מען ווערט שכור. ווי עס זעהט אויס איז דאָס ליעד שוין זעהר אַלט, דען דאָרט דער-מאָנט זיך אַ גאָטטהייט, צו וועלכע די סלאַוויאַנער האָבען גאָר פאַרצייטען, אין אורצושטאַנד געדיענט.

אין גרויס געברויך איז געווען פאַרצייטען מעד, די זעלביגע משקה, פון וועלכע מיר לעקען די פינגער אַללע פסח. מעד ווי עס איז יעדען בעוואוסט, ווערט געמאַכט פון האָניג אונ דאָס איז געווען דעם מענשען ניט שווער צו בעקומען. צו געפינען אַ ביען-שטאָק אין אַ בוים איז געווען ניט שווער, אונ פערזוכענדיג אַ מאָל אַזאַ נאַשעריי, ווי האָניג, איז דער מענש געווען פערטיג אפילו צו אָפּפע-רען מיט זיינע האָנד אַבי צו בעקומען עס נאָך אַמאָל. עס האָט ניט לאַנג געדויערט אונ דער מענש איז דערגאַנגען אַ מיטטעל צו בעגעהן זיך מיט די ביענען אָהן בעזונדער אונאַנגענאָמליכקייטען פיר זיך: ער פלעגט אַרום ביענשטאָק אויפלייגען אַ פייער אונ מיט דעם רויך פאַנאַנדער טרייבען די ביענען. מיט דער צייט האָט דער מענש ערפונדען אַ מיטטעל, ווי צו בעקומען האָניג פון בוים-לאָך, ניט

ארויסטרייבענדיג פון דארמען די ביענען, כדי צו האבען די מעגליכקייט זיך נאך אמאל צו לאבען מיט די זעלביגע נאשעריי. עס פערשטעהט זיך, אז א רעגעלמעסיגערע ביענען-צוכט קען זיך ערשט דאנן אנ-הייבען, ווען דער מענש האט איינגעארדענט פיר זיך א וואהנונג.

האניג פלעגט דער מענש ליינען אלס א פריפראווע אין עסען, אמאל פלעגט ער דאס ארייננקנעטען אין טייג אונ אפטמאל פלעגט ער עסען אויך רויהע האניג. נאר אזוי ווי רויהע האניג ווירקט זעהר שלעכט אויפ'ן מאגען, פלעגט דער מענש עס צוזאממענמישען מיט וואססער אונ אויף אזא ארט האט ער אנגעפאנגען צו פערפארטינען די זיסע משקה — מעד. די האניג צו מישט מיט וואססער, שטעהענדיג א געוויססע צייט, הייבט עס אן צו אירען אונ דאן בעקומט זיך פון איהם דער געטראנק, וועלכער איז געווען אזוי בנמצא ביי אונז אין רוססלאנד, ביי די נערמאנער אונ ביי נאך פיעל אנדערע פאלקער.

פונקט אויף אזא-נ-אופן זיינען מענשען דערגאנגען די קונסט צו ברייען ביער. מיר האבען שוין פריהער געזאגט, אז דער אור-מענש פלעגט אפט עססען קאשקע פון מעל מיט וואססער. שטעהענדיג איינינע צייט פלעגט די קאשקע אנהייבען צו אירען אונ אויף אזא-נ-אופן האט זיך בעקומען די משקה, וועלכע מיר רופען עס ביער. מערקווירדיג איז דאס, וואס ביער איז געווען פערשפרייט ביי פיעל פארצייטינע פאלקער, בעזאנדערס דארטען, וואו מען האט איבער די קלימאטישע בעדינגונגען ניט געקענט מאכען קיין אנדערע געטראנקע, פון וועלכע מען זאל זיך קענען איינשכור'ען.

בעמערקענדיג אז איינינע געוויקסע האבען אזא זאפט, פון וועלכען עס פערדרייט זיך דער קאפ, האבען זיי זיך אויסגעלעהרענט צו מישען די געוויקסע אין ביער, אום עס צו צוגעבען מעהר שטארקייט. צו ליעב דעם זעלביגען ציעל מישט מען ביי אונז אין ביער האפען אונ אפטמאל אויך אנדערע געוויקסע.

ווי צו מאכען ווייןטרויבען-וויין איז מען אויך דערגאנגען נאך אין אוראלטער צייט; עס פערשטעהט זיך, אז דאס איז מען דער-גאנגען פריהער אין די מקומות, וואו עס האבען געראטען געוואקסען ווינגארטנער. מען האט ניט געדארפט האבען דערצו קיין גרויסע חכמות; מען האט מעהר ניט געדארפט נעהמען א ווייןטרויב, אויס-

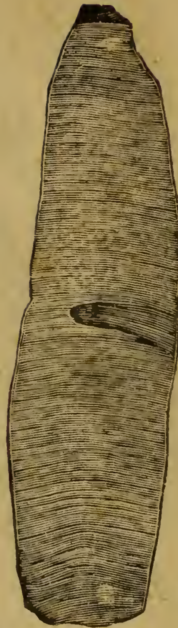
קוועטשען פון איהם די זאפט אונ עס לאָזען שטעהן איינינע צייט, אום צו בעקומען וויין, וועלכע עס האָט געמאכט א סך א שטארקערע ווירקונג אויף די נערווען ווי ביער.

דעריבער פלעגט מען פארצייטען געוועהנליך טרינקען וויין צוזאממען געמישט מיט וואססער. מיט ריינע וויין פלעגען זיי מעהר ניט מכבד זיין די גאָטטער, וועלכע, ווי מען האט גערעכענט. האבען געשאָנקען דעם מענשען א וויינטרויבען צווייג אונ איהם אויסגעלעה־רענט צו פערפערטיגען אזא גאָטטליכען געטראנק.

אויסער די משקות, וואס מיר האבען דאָ אויסגערעכענט, זיינען פאראן איינינע געוויקסע, וועלכע האבען די זעלביגע טבע צו פער־שכור'ן. צווישען זיי זיינען בעזאָנדערס מערקווירדיג מאָן אונ קאָנאָפלעס. פון זייערע קערנעדלאך פלעגט מען אמאל צורעכט מאכען פערשיעדענע געריכטען. נאך היינט פיהרט זיך נאך ביי די רוססען צו באקען פון שווארץ־ברויט פלעטצלאך מיט צושטייסענע קאָנאָפלעס־זאט. געוועהנליך איז די ווירקונג פון די דאָזיגע געוויקסע גאנץ שוואך, נאר אין איינינע אָרטער האט מען זיך דערקלינגט זיי אזוי גוט צורעכט צו מאכען, אז זיי ווירקען פיעל שטארקער פאר'ן בעסטען וויין. אלס ביישפיל פון א זעלכע געוויקסע קענען דיענען אָפיום אונ גאשיש, וועלכע ווערען צורעכט געמאכט פון איינציגע מאָן אונ פון קאָנאָפלעס. זיי האבען זעהר א שאָדליכען איינפלוס אויפ'ן געזונד, נאר מען שכורט זיך פון דעם אזוי איין, אז מען פאלט אריין נאך דעם, ווי אין א פיבער, מען זעהט פערשיעדענע מראות אונ פלוידערט ווי פון היטץ. איבערהויפט ווערט אָפיום אונ גאשיש בענוצט אין אזיען.

פונקט ווי אין אונזער אלטען וועלט איז פערשפרייט פערשידענע שארפע געטראָנקע, אזוי איז אין דער נייען וועלט, אין אמעריקא, פער־שפרייט צווישען די דאָרטיגע איינוואָהנער רויכערען אונ קייען טאבאק. פון די אמעריקאנער איז די דאָזיגע געוואָהנהייט איבער־געגאנגען צו די אייראָפאָער. היינט איז שוין פערשפרייט איבער גאנץ אייראָפא, ווי אין דער אלטען וועלט פלעגט מען ברענגען די גאָטטער פאר אקרבן וויין, אזוי פלעגט מען אין אמעריקא מכבד זיין די גאָטטער מיט טאבאק רויכערען, אונ נאכדעם ערשט, אז זיי האבען געבראכט די גאָטטער אזא קרבן, פלעגען זיי אליין אנהייבען צו רויכערען.

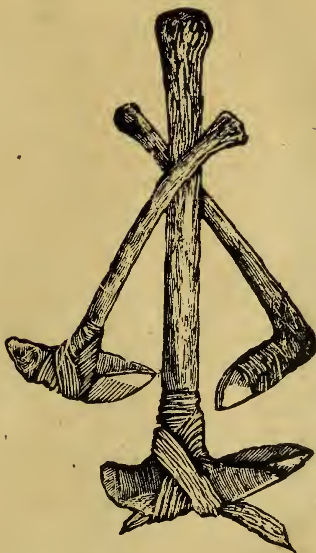

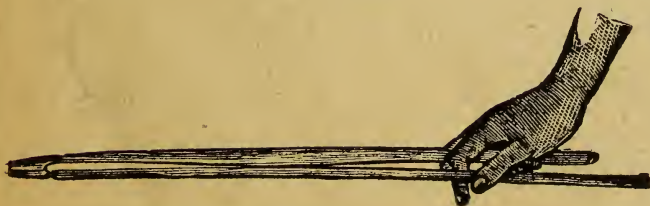
שטײַנערנע מעססערם.

שטײנערנע האק.

פיגור 3

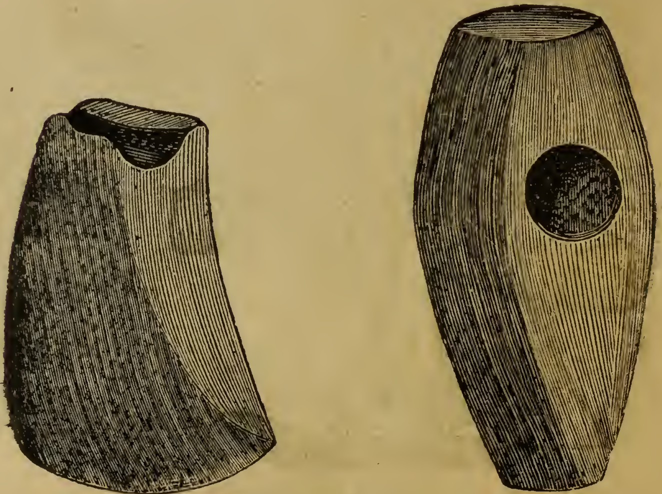
אויסטראַלישער ספּאָסאָב צו שלײדערן דען שפּיעז.

פִיגור 4

אַ מִין גראָבאייזען ביי דִי פּאָטאָגאַנער (אַ ווִילדעָם פאלק אִין אַמעָרִיקא)

פִיגור 5

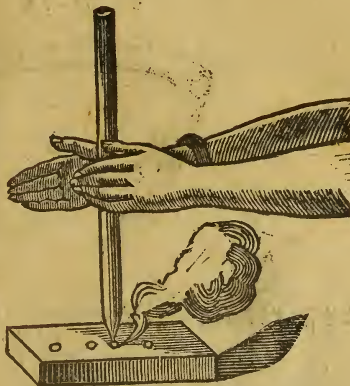
געָשלִיפענע שטײַנעָרנע העָק.

פיגור 7

ווִיא מען מאַכט פייער
אִין אויסטראַליען.

פיגור 6

איין ענבויער צו מאַכען פייער.

פיגור 8

איין ענבויער מיט אַ רימען, צו מאַכען פייער.

פיגור 9

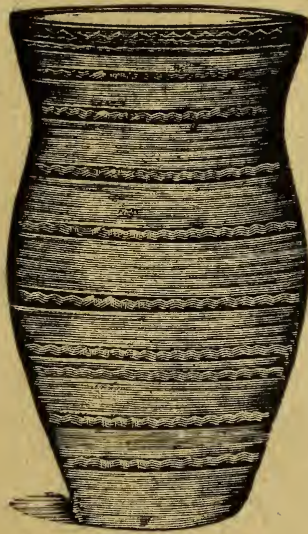
איין איינוועז אין אויסטראַליען.

פיגור 10

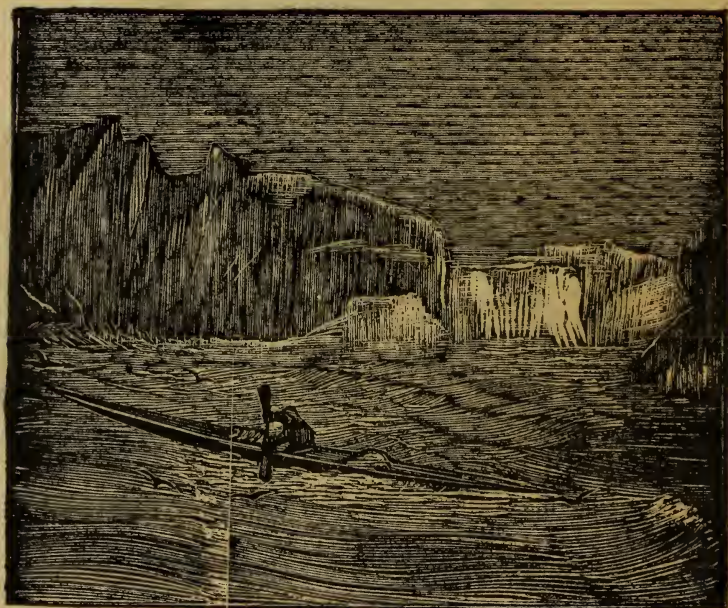

אַ געצעלט פון די איינוואָהנער אויפ'ן אינזעל „פייער לאַנד" אין אַמעריקא.

פיִגור 11

א לייםענע וואַנע, מיִט די צייכען פון א געפלאָכטענעם פאָרם.

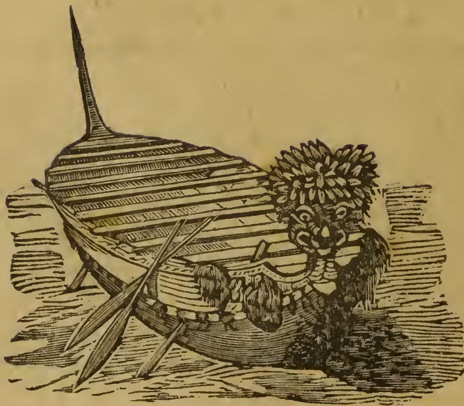
איין שיפעל פון די עסקימאסען.

פיגור 13

ווי די אויסטראַליער האַפּען פיש אין זייערע שיפלעך.

פיִגור 14

אַקריעָגס שיִף איִן ניי=זעָעלאַנד.

קאַטאַלאָג

פון פערלאַג

„פּראָגרעסס",

ווארשא נאלעווקי 36.

			פרייז
1)	ב. פייגענבוים.	„שטיינער וואָס פאַלען פון הימעל", אַ פּאָפּולערע ערקלעהרונג וועגען מעטעאָריטען, שטערנשנופּפּען און קאָמעטען.	10 ק'.
2)	פּ. שטרייסלער.	„קולטור־געשיכטע", פּאָפּולער בעאַרבייט דורך א. ברעסלער	25 „
3)	וו. קאראלענקא.	„דער בלינדער מוזיקאַנט"	35 „
4)	ב. פייגענבוים.	„דאַרוויניזמוס", אָדער דאַרווין האָט געטראָפּען	10 „
5)	טאלסטאי.	„ווערענס גלויבען איז בעסער? איבערזעצט פון ה. וויכנין	5 „
6)	אברהם רייזען.	„צייט־ליעדער", (מיט אַפאָרוואָרט)	20 „
7)	וו. גארשין.	„די געפאַלענע פרוי", איבערזעצט פון ה. וויכנין.	10 „

8)	א. ברעסלער.	„יוסף פערל", זיין ביאָגראַפיע, ליטעראַרישע און אַלגעמיינע אַרבייט	10 ק'
9)	ש. ל. הורוויץ.	„בנימין פראַנקלין", זיין לעבענס בעשרייבונג און די בעפרייאונג פון אַמעריקא	20 „
10)	ה. ט. באקל.	די געשיכטע פון ציוויליזאַציאָן אין ענגלאַנד", קורץ פאָפּולאַריזירט דורך א. ברעסלער	20 „
11)	נ. רובאקין.	„ווי לעבען די חיות ?" (בילדער פון טהיר לעבען).	40 „
12)	קוראטשקין.	„פלאַנצען־לעבען", וועגען געוועקסע	30 „
13)	סיפאווסקי.	„סאָקראַטעס", דער גריכישער פילאָזאָף..	20 „
14)	וו. לינכ עוויטש.	„דונער און בליץ", איבערזעצט פון א. ר..	15 „
15)	א. באגדאנאוו.	„עקאָנאָמישע לעהרע", (פּאָליטישע עקאָנאָמיע) בעאַרבייטעט דורך א. ש. זאַקס	25 „
16)	א. רייזען.	„עהרצעהלונגען און בילדער"	25 „
17)	מ. גארקי.	„חברים" און „דער לעזער", איבערזעצט דורך ד"ר א. מאַרקאָוו.	15 „
18)	סווידערסקי.	„אַרבייט און קאַפּיטאַל", איבערזעצט פון א. ברעסלער.	15 „
19)	שלום אש.	„אין אַ שלעכטער צייט", (בילדער און ערצעהלונגען) .	30 „

20) א. באגדאנאוו.	„די שקלאַפעריי", (צווייטעס העפט פון דער עקאָנאָמישער לעהרע), בעאַרבייטעט דורך: א. ש. זאַקס	15 ק'
21) נ. רובאקין.	„די וואונדערליכע קו'פינ־דונג'ען", בעאַרבייטעט דורך ה. וויכנין	10 „
22) אברהם רייזען.	„יאַהר־בוך פראָגרעסס", אַ זשורנאַל פיר ליטעראטור, וויסענשאַפט און קריטיק ערשטעס בוך	75 „
23) ה'יה זעלדעס.	„ווינטער אָבענד'ען", פאָפולער וויסענשאַפטליכע געשפרעכען. (איבער פיזיק).	25 „
24) קודריאוושקי	„אָדם הראשון'ס דורות", אָדער די פּאָרהיסטאָרישע צייט פון מענשען	25 „
25) א. יצחקי.	„פ. סמאָלענסקין", זיין ביאָגראַפיע	20 „
26) קאראבטשעווסקי.	„ערצעהלונגען וועגען ווילדע מענשען", איבערזעצט דורך א. ברעסלער	10 „
27) יאנישעווסקי.	„וועגען לופט", איבערזעצט דורך ד. פולם (ד. פינסקי) .	10 „
28) פאוולאוויטש.	„ווי האָבען מענשען געלעבט?"	10 „
29) אברהם רייזען.	„לידער פון לעבען". . . .	50 „
30) ע. טיילאר.	פון וואַנען האָבען זיך גענומען רעליגיאָנען" . . .	10 „

		פרייז
31) ע. בעלאמי.	„אין הונדערט יאָהר אַרום" .	50 קאפ.
32) פיליפ קראנץ.	די געשיכטע פון אַמעריקאַ און ווי אַזוי זי האָט זיך בעפרייהט אילוסטרירט	25 „
33) וו. דראשעוויטש.	סאַבאַלין אין קאַטאָרגע . .	30 „
34) אינגערסאָל.	אַוועלט פון פרייד (אָדער אַוועלט אָהן טרערען)	10 „
35) א. בעבעל.	פּאָליטישער פאַרברעכער און סאָציאַל דעמאָקראַטיע . .	5 „
36) ב. ליטאַן.	„דער צוקונפטיגער דור" אַשילדערונג ווי אַזוי די וועלט וועט עקזיסטירען לויט דעם נייעם אָרדענונג	30 „
37) מארקס און ענגעלס.	די בורזשואַזיע און פּראָלע־טאַריער	7 „
38)	רעוואָלאָציע און קלאַסען-קאַמפף	10 „
39) ה. ספענסער.	שלאָף און חלומות (סאָציאַלאָגיע)	6 „
40) ד. עדעלשטאדט.	זיינע שריפטען (ערשטעס העפט)	10 „
41) ***	דער זעלבסט מערדער . .	10 „
42) א. פראנס.	דער גאַסען הענדלער. . .	10 „
43) ע. זאלא.	פּאַריזש	70 „
44) ק. קאוטסקי.	ענטוויקלונג פון רעגירונג און שטאַדט	10 „
45) פ. לאפארג.	די פרויא און די אַרבייטער פראַגע.	8 „

פרייז
קאפ. רו"כ

46) ארבייטער ליעדער. געזאַמעלטע פרייהייטס ליעדער (אילוסטרירט) . . . 15

47) י. דינעזאהן. שמשון שלמה מיט זיינע פערד 5

48) קארל מארקס. לוין אַרבייט און קאַפּיטאַל . 10

49) * * * ליבעראַליזמוס און דעמאָקראַטיזמוס 5

50) פּ. לאַסאַל. וואָס איז קאָנסטיטוציע? . 8

51) י. ל. פּרץ. זיינע שריפטען 60 גרויסע דרוק באָגענס מיט'ן בילד פון פערפאסער 1—75

52) נ. א. ראזשקאוו. פאָלקס פאַרטרעטונג . . . 7

53) ד. עדעלשטאדט. געלד און לעבען 10

54) ק. קאוטסקי. די מאָנאַרכישע זעלבסט הערשונג 10

55) א. בעבעל. פּאָליטישער מאַסען שטרייק. 8

56) ארנו: די מאַרטירער פון קאָמונע . 5

עס פאר פערטיגט זיך צום דרוק

אַ מעשה וועגען וואַסער פון ע. בעלאמי
וואָס הייסט קאָלעקטיוויזם?
די פראנצויזישע אַרבייטער בעוועגונג און איהרע אַנפיהרער.
די רעהפובליק פון א. אנניענסקאיא.
מאַרקסיזמוס פון ט. גאָראָנאָווסקי.
טויט און תחית המתים ספּענסער.
די רעוואָלאָציאָן אין דייטשלאַנד
הימעל און שטערען פון לינקעוויטש.
די געשיכטע פון די יודען אין אמעריקא פון א. טענענבוים.

אַדרעססאַ פון פערלאַג „פּראָגרעס".

Книж. магаз. „ПРОГРЕССЪ" Варшава Налевки 36.